

**ПОЛЯ МЕШКОВА, ДИНЮ
ШАРЛАНОВ
БЪЛГАРСКАТА ГИЛОТИНА.
ТАЙНИТЕ МЕХАНИЗМИ НА
НАРОДНИЯ СЪД**

chitanka.info

Грозотата на истината, но истината.
Стефан Цвайг

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Нашето столетие се отличава с парадоксалния социален експеримент и неговия провал да се изгради комунистическо общество съобразно с предписанията на Маркс и Ленин. Той се оказа най-скъпо струващият в историята на човечеството, като взе около 60 милиона жертви. Колко ли коства този експеримент на България? Не доведе ли той до генетично увреждане на нацията? Въпроси, които ни тревожат и все още чакат своя отговор.

Досега или се прави всичко възможно комунистическите репресии да бъдат поставени в забвение в името на „национално съгласие“, или само скъпернически се признава, че жертви от тях, имало, но това било оправдано. Опитът обаче на човечеството подсказва, че най-трагичните страници в историята на един народ не могат да бъдат заличени в интерес на една или друга политическа сила. Идва онова време, когато те трябва да се разкрият с пълна сила и точност на фактите. И то, ако щете, само за да не се повтарят и в бъдещето.

В тази връзка не може да не се окачества като морално престъпление унищожаването на архивни документи или укриването им за дълго време със замисъл дано събитията да се позабравят или избледнеят. Все още историците са принудени с голямо търпение и упоритост да се домогват до тях.

Навлизането на Червената армия в територията на Царство България на 8 септември 1944 г. става опора на Комунистическата партия да започне не ограничени, а масови репресии за физическо унищожаване, по нейната терминология, на социалния елит на „фашистката държава“, за да се установи „диктатура на пролетариата“. Година след това тя ще насочи разпрата към довчерашните си съюзници от Отечествения фронт, възразили и неприели съветизацията на страната. Това е изпълнение на част от схемата на Сталин да наложи своя хегемония в Източна Европа, като създаде в отделните държави комунистически вариант на тоталитарно управление.

Резултатът от 45-годишния социален експеримент за България е тема, за която са необходими дългогодишни изследвания. Но едно е повече от очевидно. Освен икономическа разруха страната преживява и духовна криза. Едва ли може да се намери сериозен научен аргумент, за да се оспори твърдението на американския професор Збигнев Бжежински: „От културна гледна точка нацизмът и комунизмът не представляват нищо друго освен модерни варианти на варварството.“

Народният съд, организиран и дирижиран от Българската комунистическа партия под наблюдението на Москва от октомври 1944 до май 1945 г., заема централно място в следдеветосептемврийските репресии в страната. Още по-голяма е изненадата от факта, че под негово прикритие в продължение на десет месеца се извършват убийства на десетки хиляди хора, които и днес се водят за „безследно изчезнали“. Тяхната трагедия идва от това, че са погазени всички норми на зачитане на човешките права и няма държавна институция, която би могла реално да ги защити.

В академичното издание на тритомната История на България, издадена през 1964 г., четем: „Народният съд бе важен орган на пролетарската диктатура, който решително се справи с най-отговорните хитлеристки оръдия и народни палачи.“ Наистина, от гледна точка на марксистката историография оценката е перфектна. Но дали това е така, ако се приложат принципите на гражданското общество?

Тази именно мисъл ни водеше през цялото време при работата върху настоящата книга. Някои ще се съгласят, други може и да възразят на авторския подход. И това е разбираемо. Поради сложността на проблема ние съзнателно избрахме историко-документалното изложение, като се стараехме да не натрапваме обобщени изводи и оценки. Тях, уважаеми читатели, предоставяме на вас.

По същите съображения книгата няма за цел да пресъздаде историята на „народния съд“ в България. Неговата същност се разкрива най-вярно чрез надникване в механизмите, които движат съдебните процеси.

От авторите

ПРЕДИСТОРИЯ

Август 1944 г. е разделно време за бъдещото развитие на България. Пратеникът на правителството на Иван Багрянов — Стойчо Мошанов (бивш член на Демократическата партия), води преговори в Кайро за сключване на примирие с представителите на САЩ и Англия. Неговият текст се уточнява от Европейската консултативна комисия със седалище в Лондон. По същото време регентите провеждат интензивни консултации за формиране на кабинет от легалната опозиция с участието на представители от отечественофронтовските партии. Той трябва да изведе страната от войната, без да предизвика германска окупация, да предотврати идването на Червената армия и да възстанови Търновската конституция.

В Москва Георги Димитров е обезпокоен от преговорите в Кайро и събитията в София. А и информацията за състоянието на партизанското движение, получена от ЦК на БРП на 12 юли 1944 г., съвсем не е окуражаваща. Партийното ръководство се оплаква: „Има недостиг на офицерски състав. Никой от организациите, влизащи в ОФ, в т. ч. и звенарите, не изпращат в отрядите команден състав. Никой не провежда мобилизация за попълване с бойци на партизанските отряди.“ Затова ЦК иска от Георги Димитров указание за координиране действията на партизаните с Червената армия и информация на каква помощ и оръжие може да разчита от Съветския съюз.

Междувременно Сталин решава да предприеме самостоятелни военни действия на Балканите. На 23 август 1944 г. по негово нареждане маршал Г. К. Жуков получава „специална задача“ на Държавния комитет на отбраната. Той трябва да отлети за Трети Украински фронт, за да го подготви за война с България. Препоръчано му е да се срещне предварително с Георги Димитров, за да се запознае по-подробно с „настроението“ в страната. Получената информация, събрана по линията на разузнаването на Коминтерна, се отнася и до разположението на българската войска — състав, части и въоръжение,

както и за бойната готовност на партизанските сили. Малко по-късно Георги Димитров предава на Сталин молбата на Политбюро на БРП за изпращане на модерно оръжие за целите на готвеното „въоръжено въстание“. От 26 август 1944 г. в продължение на три нощи десетки съветски транспортни самолети спускат край Добро поле и Църна трава неколкостотин парашута с автомати и картечници, бомби и боеприпаси.

На 2 септември 1944 г. в България е съставено правителство на „националната концентрация“ с министър-председател от БЗНС „Врабча“ Константин Муравиев. В него влизат видни политици и лидери на демократическата опозиция. В декларация на правителството, прочетена по радиото, се обявяват неговите намерения да денонсира Тристранния пакт, както и да ускори преговорите за примирие с Англия и САЩ. Подновен е мандатът на Стойчо Мошанов и той заминава отново за Кайро. Главнокомандващият съюзническите войски в Средиземноморието ген. Уилсън се готви да подпише примирието с България от името на съюзниците.

В Москва Георги Димитров иска спешна среща със Сталин. На нея той получава уверението, че „никой друг крак няма да стъпи в България освен крака на Червената армия“. От Европейската консултативна комисия в Лондон твърде симптоматично се оттегля руският представител с мотивите, че Съветският съюз не е във война с България. Оттогава Георги Димитров ще нарича в писмата си до ЦК на БРП Сталин „наш большой друг“.

На 5 септември Върховното главнокомандване на Червената армия утвърждава плана за българската операция. В 8 часа вечерта радиоподслушвателната станция В-1 в София засича емисия на Радио Москва, в която се съобщава, че Съветският съюз обявява положение на война по отношение на България. Министър-председателят Константин Муравиев отбелязва: „Това не беше обикновено обявена, нямаше и да бъде истинска война. Тук се гонеше някаква цел и обявяването на война изглеждаше по-скоро претекст.“ И действително, войските на Трети Украински фронт нямат заповед да навлязат в страната. А какво става в София?

На 6 септември във връзка с министъра на войната ген. Иван Маринов влизат дейци от Военния център на Отечествения фронт, към който се числи и Военната секция на политическия кръг „Звено“.

Ориентацията към него не е случайна. Известно е, че генералът е стар член на „Звено“ и неговите колеги искат да го привлекат да участва в свалянето на правителството или поне да им съдейства. На следващия ден Георги Димитров изпраща следното писмо до Сталин и Молотов: „Във връзка със скъсването на отношенията с България и разгръщане народната борба и партизанското движение против немците и техните български агенти в страната Задграничното бюро на Комунистическата партия моли:

1. Да се прехвърли в Сърбия (на българо-сръбската граница) въоръжение и оборудване в количество, разчетено за 5 хиляди партизани.

2. Да се освободят от служба в редовете на Червената армия български офицери за военна работа в България (по приложен списък).

3. Да се разреши прехвърлянето през Румъния в България на група български другари (партийни работници и лекари) по приложен списък.

4. Да се разреши материална помощ на Комунистическата партия в размер до 50 000 американски долара подотчетно, под лично моя и на Задграничното бюро отговорност за нейното конкретно използване.“

Оперативният план за завземане на властта в столицата е разработен от капитан Тодор Тошев, бивш член на Военния съюз, а по това време и член на ГЩ на НОВА. Привлечени са и други офицерски кадри от Военния съюз и политическия кръг „Звено“, които имат свои съмишленици във военното министерство. Постигнато е споразумение с началниците на униформената полиция от 0.00 часа на 8 срещу 9 септември да се приберат от улиците на София полицейските постове и патрули. Освен това да бъде издадено нареждане да се предават участъците на представителите на новата власт.

На 8 септември започва навлизането на Червената армия в България. На същия ден е уточнен графикът на провеждането на военната операция в столицата. По-късно следобед в дома на Кимон Георгиев, където от няколко дни пребивава о. з. полк. Дамян Велчев, се събират членове на Националния комитет на Отечествения фронт. Освен домакина от некомунистическите партии в ОФ присъстват Никола Петков и Григор Чешмеджиев. Главният въпрос, който се обсъжда, е съставът на бъдещото правителство. Подкрепен от Никола Петков, Дамян Велчев претендира да оглави вътрешното

министерство, но му е отказано. Вторият спорен проблем е как да се постъпи с регентите. По настояване на БРП е решено те да бъдат сменени още на 9 септември, след като подпишат няколко указа, необходими за „узаконяване“ на извършената правителствена промяна.

В очакване на завземане на военното министерство, където се помещава и Министерският съвет, ген. Иван Маринов не допуска да се подмени обикновената му охрана. На 9 септември през нощта в 2.45 часа дежурният офицер кап. Димитър Томов отваря неохраняваната източна врата на министерството и вкарва в него Петър Вранчев, кап. Тодор Тошев, зап. майор Стоян Трендафилов и кап. Димитър Попов — командир на прожекторната рота от противовъздушната отбрана на столицата, придружени от малка войскова част. Друга група завзема телефонната централа и етажите на сградата.

По телефона ген. Иван Маринов отдава заповед до гарнизоните и войсковите части в страната да изпълняват нарежданията на новата власт. Малко по-късно във военното министерство пристигат и членовете на предварително сформираното правителство. В 6.25 часа сутринта по радиото Кимон Георгиев прочита Прокламация към българския народ, с която обявява, че „Отечественият фронт поема в тия съдбоносни часове и тежки условия управлението на страната, за да я спаси от гибел“.

То веднага ще пристъпи към „изпълнение“ на програмата, оповестена вече в отправления към народа манифест. Кимон Георгиев има предвид Манифеста на НК на ОФ от 28 август 1944 г. В него са конкретизирани и доразработени съобразно новите условия някои от исканията, съдържащи се в програмата на ОФ от 17 юли 1942 г. В т. 9 е записано: „Народен съд над виновниците за досега водената катастрофална политика и за всички провинени в изстъпления над народните борци и мирното население в България и окупираните земи.“ Друг нов момент, формулиран в т. 11, е: „Прочистване на целия държавен апарат от противонародни елементи.“

Документът е подписан от бивши политици и общественици: Кимон Георгиев, Добри Терпешев, Никола Петков, Григор Чешмеджиев, д-р Иван Пашов, Ангел Държански, Дамян Велчев, проф. Венелин Ганев, Димитър Нейков, д-р Рачо Ангелов, проф. Петко Стоянов, Димо Казасов, Христо Стойков и д-р Кирил Драмалиев. Всички те възприемат предложението на НК на ОФ управлението на

страната да се поеме от самостоятелно отечественофронтовско „народно правителство“ на основата на програмата, обявена в манифеста. Поканеният да го подкрепи с подписа си Кръстю Пастухов от дясното крило на Социалдемократическата партия отказва, заявявайки: „Помнете, че този Отечествен фронт ще бъде безотечествен.“

При обсъждането на манифеста в НК на ОФ единият от неговите членове — Никола Петков, иска повече разяснения около пункта за народния съд, начин на организиране и обхват. За него не е тайна, че БРП поставя този въпрос много по-рано.

И наистина, в документите на БРП терминът „народен съд“ се появява още през септември 1941 г. В обръщение към българските граждани ЦК на партията обвинява правителството на проф. Богдан Филев, че в интерес на Хитлер започва „терор и насилие“, за да задуши „борбата на свободолюбивия български народ против немските поробители и българските фашисти“. Той предупреждава органите на полицията, че не ще остави „ненаказано и неотмъстено нито едно тяхно престъпление“. Същото се отнася и за народните представители, администрацията и военните съдилища. „Те трябва да знаят, пише в обръщението, че не е далеч денят, когато ще бъдат изправени пред народен съд и този съд ще бъде безпощаден.“

На 14 октомври 1942 г. съветското правителство излиза със заявление „За отговорността на хитлеристките завоеватели и техните съучастници за злодеянията, извършвани в окупираните страни на Европа“. За тях те трябва да бъдат изправени пред международен трибунал и наказани по цялата строгост на углавния закон.

Подготовката за него в Съветския съюз започва веднага. С указ на Президиума на Върховния съвет от 2 ноември 1942 г. е създадена Извънредна държавна комисия (ЧГК) за установяване и разследване на злодеянията, извършвани на територията на СССР. В работата по съставяне на актовете са призовани да се включат работници и селяни, инженери, техници, учени и общественици. С помощта на документи и чрез разпити на хиляди свидетели очевидци комисията трябва да установи фактите на престъпленията.

В тон със съветското заявление в няколко предавания по радиостанция „Христо Ботев“, намираща се на руска територия от октомври 1942 г., Задграничното бюро на БРП предупреждава, че на

подсъдимата скамейка на международния трибунал ще бъдат поставени и българските управници като съучастници на хитлеристите. В радиопредаванията обаче от декември 1942 г. той е заменен с „народен съд“. Определен е и неговият обхват — министри и всички изпълнители на техните разпоредби, съдии и прокурори, полицаи и агенти на Гестапо, журналисти, обявени за „интелектуални подбудители“ и „вдъхновители на фашисткия режим“.

Подобно на Извънредната държавна комисия в Съветския съюз, фактите за престъпленията, имената и адресите на техните извършители трябва да се събират и записват от комитетите на Отечествения фронт, негови дейци и съмишленици.

В същото време ЗБ на БРП призовава да не се чака, а да се започне „сурово народно възмездие още сега“. Лозунгът, издигнат от партията, е „Око за око, зъб за зъб“. В края на декември 1942 г. по радиостанция „Христо Ботев“ членът на Задграничното бюро Вълко Червенков дава указание наказването на „народните изедници“ да се възложи на бойните групи на БРП и РМС.

В изпълнение на нареждането Политбюро вътре в страната решава да „предостави“ думата на народния съд. При конкретните условия неговото провеждане се възлага на Военния център към ЦК на БРП. Обособени са ексекутивни бойни групи със специално назначение за извършване на наказателни разстрели, разделени на двойки и тройки. По предложение на Военния център в края на 1942 г. Политбюро утвърждава списък на първата група лица, които следва да понесат смъртно наказание. И те са само българи. Веднага след това на бойните групи се възлага да ги приведат в изпълнение. Подобна практика се прилага не само в столицата, но и в други населени места на страната.

Наказателни акции провеждат и партизанските отряди. През февруари 1943 г. Главният щаб на Народоосвободителната въстаническа армия (ГЩ на НОВА) нарежда: „На специални бойни групи да се възложи обезвреждаването на злостни и активни германски агенти, предатели и мъчители на народа.“ Месец по-късно Радомирският партизански отряд докладва: „Направихме акция в селата Друган и Гълъбник. Разправихме се със 7 гадове, един полицейски началник, чин капитан, двама предатели, бирника Симеон Гнурски...“ На 24 срещу 25 ноември 1943 г. партизанският отряд

„Георги Бенковски“ влиза в с. Княз Александрово — Белоградчишко, и обявява еднонощна „народна власт“. Намиращите се там полицаи отказват да предадат оръжието си и това им струва живота. Избити са и пет души от местната управа.

През октомври 1943 г. щабът на Втора въстаническа зона докладва: „Нападение на с. Шейново, взето оръжие и храна. Убит фашист-злодей от с. Чехларе, обезоръжени двама горски стражари... Спрян влак и обискирани всички пътници. Обградени и обезоръжени всички трудоваци по шосето Карнаре — Троян, взети много дрехи, завивки, обувки и храна... Избити са много полицаи, един доносник и известният злодей — околийският полицейски началник в Асеновград — Димитров.“

Доклади с подобен характер изобилстват в архивите.

На 7 август 1944 г. партизанският отряд „Васил Левски“ — X Въстаническа оперативна зона (ВОЗ), се обръща към всички длъжностни административни лица от Варненска и Бургаска област с предупреждение: „Който служи на фашистката държава днес, той е Хитлеров агент и народен предател. Народните четници наказват такива предатели с куршум. Които от посочените лица не си подадат оставката до 20 август т. г., да се считат осъдени на смърт и да знаят, че ще бъдат подложени на масово изстребление, а на подалите оставка ще бъдат простени прегрешенията пред народа.“ С идентични предупреждения излизат почти всички партизански отряди. Кръгът на лицата, заплашени със смърт, е твърде широк — кметове, секретар-бирници, горски стражари, реквизиционни комисии, и т. н. Още по-парадоксално звучи нареждането те да си подадат оставките, независимо от това дали ще бъдат приети.

Пред народния съд през 1944–1945 г. бившият министър на вътрешните работи Петър Габровски обяснява: „Аз не съм давал заповеди на кметовете и горските стражари да предават или да убиват нелегалните. Това е самозащита от тяхна страна. Нелегалните искат от тях оръжие, храна, сведения за войскове части и да не изпълняват задачите си като държавни служители. Тези, които отказват, нелегалните ги осъждат на смърт. Много от тях са избити, а на други оборите, плевните и къщите запалени.“

По сведения на германската разузнавателна служба в България само за периода от 1 септември 1943 до 15 февруари 1944 г. са

извършени 1204 саботажни и терористични акции на нелегалните. От тях едва 12 са нападения на германски военни. От страна на българската войска и полиция са убити 150 души, 128 ранени, 140 отвлечени, или общо 418. Жертви има и от гражданските лица. Убити са 133, ранени 34, отвлечени 188 — всичко 355.

Както при акциите, така и жертвите от германската войска са далеч по-малко в сравнение с българската. За посочения по-горе период са убити 44 немски военнослужещи, ранени 68, отвлечени 19 — общо 131.

Данни за убити български полицаи и военни за времето от 1941 до края на август 1944 има и в полицейските архиви. Според тях в борбата срещу нелегалните са загинали общо 1780 души. От тях 512 са убити след издадена смъртна присъда „в името на народа“. Няма точни сведения за избитите от 1 до 9 септември 1944 г. Може да се предполага, че техният брой също не е малък. Това се отнася най-вече до дните след 5 септември, когато Съветският съюз обявява война на България. По това време германските военни части са се изтеглили от страната.

НАЧАЛОТО НА ГИЛОТИНАТА

На 9 септември 1944 г. сутринта регентите княз Кирил Преславски и ген.-лейтенант Никола Михов са извикани във военното министерство, за да оформят извършения преврат. На основание чл. 150 от Търновската конституция с Указ № 10 за председател на Министерския съвет е назначен Кимон Георгиев. Едва тогава с Указ № 11 е „приета“ оставката на кабинета на Константин Муравиев. По доклад на министър-председателя с Указ № 12 е назначено новото правителство в състав: Кимон Георгиев (ПК „Звено“), Добри Терпешев (БРП), Никола Петков (БЗНС) — министри без портфейл; министър на външните работи и изповеданията — проф. Петко Стайнов (ПК „Звено“); министър на вътрешните работи и народното здраве — Антон Югов (БРП); министър на народното просвещение — проф. Станчо Чолаков (ПК „Звено“); министър на правосъдието — д-р Минчо Нейчев (БРП); министър на финансите — проф. Петко Стоянов (независим); министър на войната — полк. Дамян Велчев (ПК „Звено“); министър на търговията, промишлеността и труда — Димитър Нейков (Социалдемократическа партия); министър на земеделието и държавните имоти — Асен Павлов (БЗНС); министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството — Борис Бумбаров (БЗНС); министър на железниците, пощите и телеграфите — Ангел Държански (БЗНС). С указ на регентите са учредени три нови министерства. За министър на народното здраве е назначен д-р Рачо Ангелов (БРП), министър на социалната политика — Григор Чешмеджиев от Социалдемократическата партия, и министър на пропагандата — Димо Казасов, независим.

На основание чл. 136 от конституцията с Указ № 13 XXV Обикновено народно събрание е разпуснато. На същия ден с постановление на правителството на ОФ на основание чл. 47 от конституцията са освободени от длъжност регентите на България — „Негово Царско Височество Кирил княз Преславски и Генерал-лейтенант Никола Михов“. Третият регент проф. Богдан Филев си е

подал оставката на 8 септември 1944 г. С друго постановление на тяхно място са назначени проф. Венелин Ганев (бивш член на Радикалната партия), Цвятко Бобошевски (от Народната партия) и Тодор Павлов (БРП).

В първите дни след 9 септември 1944 г. местната администрация преминава в образуващите се или образувани по-рано комитети на ОФ. Въпреки че те трябва да бъдат съставени на паритетни начала от четирите партии подобно на правителството, в по-голямата част на страната този принцип не се спазва. С малки изключения, отнасящи се до по-големите градове и отделни села, в тях и ръководствата им преобладават представители на БРП (к). Те доминират и в избраните в комитетите на ОФ „тричленки“, които започват да осъществяват управленски функции.

Със заповед от 9 септември 1944 г. главнокомандващият въстаническите войски ген. Добри Терпешев нарежда: „Всички бригади, отряди и дружини на народно-освободителната войска да слезнат от балкана в населените места и градове и организирано да се поставят в разпореждане на комитетите на ОФ и неговата народна власт.“

Последва заповед на министъра на вътрешните работи до областните директори в царството да вземат всички мерки „за посрещането и улесняването на връщащите се от планината народни борци“. На тях се възлага да организират и най-радушно посрещане на идващите съветски войски и при нужда да реквизират и уредят необходимите им квартири. За да се избегнат „смущения“ и да се запази редът, областните директори се задължават да направят „всичко потребно да не се допускат никакви фашистки прояви“.

Продължавайки практиката, установена след преврата от 19 май 1934 г., Министерският съвет започва да управлява страната с наредби, имащи силата на закони, опирайки се на чл. 47 от конституцията и формално одобрявани от регентите. В действителност обаче схемата за вземане и прокарване на решения от държавен и политически характер е доста по-различна.

На 10 септември 1944 г. ЦК на БРП (к) се установява в зданието на бившата Германско-българска търговска камара на ул. „Врабча“ № 10. Според отчета на организационния отдел, изготвен на 17 октомври 1944 г., на 9 септември с. г. броят на партийните членове е възлизал на

7000 души. А към датата на отчета те нарастват на 50 000. Ръководството на партията се формира след посещението на Димитър Ганев в Москва в края на септември 1944 г. Основното ядро в Политбюро са: Георги Димитров, Васил Коларов, Трайчо Костов, Цола Драгойчева, Добри Терпешев и Владимир Поптомов.

За връзка с Георги Димитров в Москва в зданието на ЦК се инсталира радиопредавателна станция с трима сътрудници — Любомир Жеков, бивш работник в апарата на Изпълнителния комитет на Коминтерна, а след неговото разпускане през 1943 г. в ЦК на ВКП(б), Ради Л. Иванов и Павел Царвуланов.

Предаванията стават нощем и обикновено продължават до сутринта. Тази практика се възприема, тъй като след завършване на заседанията на Политбюро политическият секретар на партията Трайчо Костов изготвя подробна информация за Георги Димитров относно извършената работа, проведените срещи и разговори през деня. По обратен ред той получава указания от Москва.

С писмо от 1 декември 1944 г. Георги Димитров съобщава на Трайчо Костов: „Получих достоверни сведения, че англичаните успели да разшифроват някои ваши и мои шифровки. Как това се е получило, няма конкретни данни. Така или иначе необходимо е да се вземат бързи мерки за пълното осигуряване на нашата кореспонденция, направи всичко да се смени шифърът. Изпращам спешно наш инструктор, който ще донесе нов шифър и ще помогне да се организира както трябва вторият шифър.“

От октомври 1944 г. по лично поръчение на Георги Димитров до България лети специалният куриер Бронислав Криницки — заместник-началник на секретния сектор НИИ-100 при ЦК на ВКП(б). Той носи материали и инструкции за Политбюро и отнася в Москва протоколи с неговите решения и тези на Секретариата на БРП (к). След като се запознава с тях, Георги Димитров нанася поправки, бележки и предложения. Подписани от него, документите се връщат обратно в ЦК в София. Инструкциите, получени от Москва, се оформят от Политбюро в съответния подходящ вид и се внасят в НК на ОФ. Оттам те се предлагат на правителството и стават официални решения.

Фактически без да е държавна институция, НК на ОФ се поставя над Министерския съвет. И това не е случайно. Чрез него Политбюро на БРП(к) направлява и контролира работата на правителството. За

подсилване присъствието на Комунистическата партия в НК на ОФ през ноември 1944 г. е решено в него да се включат освен дотогавашните представители Цола Драгойчева и д-р Иван Пашов, още Васил Коларов (от Москва), Добри Терпешев или Владимир Поптомов.

А от Съветския съюз Георги Димитров обръща внимание на ЦК на БРП (к) да поддържа пред съюзниците си принципа: „Нашата партия и нашите партийни хора нямат официално никакви връзки със съветското правителство, че съветското правителство има и може да има работа по българските въпроси само с българското правителство и негов официален представител, а не с нашата партия.“ Той специално набляга — „още по-малко с Г. Димитров — Д. Терпешев“. Последният е член на Политбюро и е в постоянни контакти със съветското военно командване в София.

Докато се регулират връзките с Москва, указанията на Задграничното бюро се предават чрез радиостанция „Христо Ботев“. В емисия от 11 септември 1944 г. Вълко Червенков приканва правителството да предприеме бързи и смели действия за „обезвреждането на всички виновници за тригодишното съучастие на България в хитлеристките престъпления“. То трябва да изпълни решението си да арестува „прогерманските министри, депутати, бюрократи, джелати и тем подобни“. Вълко Червенков подчертава, че тези „предатели на България“ трябва „да бъдат съдени и сурово наказани“. В подобен дух на 11 септември 1944 г. Георги Димитров дава указание на ЦК на БРП (к) да пристъпи към създаване на народни съдилища за разглеждане делата на „предателите“ и „фашистките престъпници“.

В отговор три дни по-късно ЦК съобщава в Москва: „В първите дни на революцията стихийно бяха уредени сметките с най-злостните врагове, попаднали в наши ръце. Сега се вземат мерки за това с тези неща да се занимават съответните наказателни органи. Министърът на правосъдието работи по създаването на народни съдилища и следствени комисии.“

Обяснението на фразата „стихийно уреждане на сметките“ се съдържа в партийните документи от август-септември 1944 г.

В директивата си от 27 август 1944 г. Георги Димитров уведомява ЦК на БРП, че предстои навлизане на Червената армия в

страната. Във връзка с това той дава указание народът и неговите въоръжени сили решително да минат на нейна страна и заедно „да очистят българската земя от немските разбойници и техните подли помагачи“. Директивата е предадена за изпълнение на окръжните комитети на партията и ГЩ на НОВА.

На 8 септември 1944 г. сутринта три моторизирани колони на Червената армия преминават границата при Добруджа и се отправят към Русе, Разград и Варна. На същия ден ОК на БРП в Ямбол призовава: „Арестувайте незабавно всички народни врагове, фашистки властници, обезвредете ги и властта в селата и гарите да бъде поета от отечественофронтовските комитети...“

С писмо секретарят на ОК на БРП в Бургас изисква от командира на артилерийската батарея в с. Св. Никола да се направи точен план за „ликвидирането на фашистите всред армията и администрацията“. Като се прецени бързината на съветското напредване, „щом то започне, да се определи точният момент за започване на акцията“...

Със заповед No 14 от 8 септември 1944 г., щабът на VI ВОЗ нарежда на партизанския отряд „Хаджи Димитър“: „Да се арестуват всички народни врагове — полицаи и др. народни изедници, и да се обезвредят на място.“

Тъй като Народният съд все още не е учреден със законодателен акт, е решено арестите да се извършат на основание чл. 31 от Закона за гражданската мобилизация. На 12 септември 1944 г. Министерският съвет постановява:

I. Да се задържат по разпореждане на министъра на вътрешните работи:

1. Всички министри от кабинетите през времето от 1 януари 1941г. до 9 септември 1944г.

2. Всички народни представители от XXV Обикновено народно събрание, които с вота си са одобрявали и подкрепяли политиката на казаните кабинети.

3. Всички военни лица, които с поведението си са станали причина за поставяне страната пред катастрофа и за излагане на войсковата част в опасност.

4. Всички други лица, които във връзка с политиката на казаните по-горе кабинети са заповядвали, поощрявали или извършвали убийства, палежи, грабежи, тежки телесни повреди или изтезания.

II. Да се впише възбрана, считана от 12 септември 1944 г.

1. Служебни — върху недвижимите имоти на министрите.

2. По искане на Министерството на вътрешните работи върху недвижимите имоти на останалите лица.

III. Смятат се поставени под заповест всички движими имущества (вземания, влогове, акции и др.) на лицата, посочени в т. 1.

Всички отчуждения на имущества от казаните лица, както и изплащане на суми и изпълнения на други задължения към тях след същия ден не могат да се противопоставят на държавата.

Постановлението на Министерския съвет дава възможност да се облекат в нормативен акт започналите вече масови арести по цялата страна. Спазено е указанието от Москва, предадено по радиостанция „Христо Ботев“: „Обезвреждането на фашистките престъпници да става организирано под ръководството на правителството.“ Като резултат съюзниците на БРП в правителството на ОФ са въвлечени в провеждането на нейната линия.

Години по-късно, но вече като обявен за „враг на народа“, Никола Петков ще сподели с народния представител от БЗНС Дичо Томаров, че търсил смъртта си, бил дори уверен, че ще бъде убит, „защото само по този начин му оставало да се реабилитира, задето оставил на 9 септември на неговия гръб комунистите да се укрепят на власт“.

Опасявайки се от необосновани репресии във връзка с постановлението на Министерския съвет, регентите излизат с Прокламация към българския народ, прочетена по радиото от проф. Венелин Ганев. В нея те апелират към всички „да проявят в тия върховни времена най-голяма обществена, политическа и лична самодисциплина за запазване на гражданския мир, народното спокойствие и авторитета на закона“. Само че ЦК на БРП (к) има друго виждане по въпроса. С окръжно № 5 от 12 септември 1944 г. той нарежда на партийните организации в страната: „При съдействието на отечественофронтовските комитети да се проведе решително и бързо прочистване на целокупния държавен апарат от всички злостни врагове на народа и на Отечествения фронт и да се ликвидират енергично и твърдо оцелелите все още гнезда на фашистка съпротива.“ В отговор на прокламацията на регентите окръжното призовава да се води борба срещу „демобилизаторските настроения на някои среди“ и

да не се спира революционната активност на масите. Според ЦК тя не само не представлява никаква опасност за реда и спокойствието в страната, но напротив — е „най-надеждната опора на новата народна власт“.

Чистката в държавната и местната администрация започва непосредствено преди 9 септември 1944 г. и се разгръща успоредно с навлизането на Червената армия в страната. По инструкции на ЦК на БРП, давани от лятото на същата година, бойните групи на партията по места започват да изпълняват функциите на „народна милиция“. Нейното създаване е узаконено с постановление на Министерския съвет от 10 септември 1944 г. То предвижда от състава на въстаническите отряди и народната милиция да се формира народна гвардия, която се поставя под ръководството на Министерството на войната, и Народна милиция, на която се поверява вътрешната сигурност и е под ръководството на Министерството на вътрешните работи. По думите на Антон Югов нейното основно ядро е съставено от „най-добрите партизани“. На същия ден ръководството на бойните групи се превръща в „Главен щаб на народната милиция“ със седалище хотел „Славянска беседа“. Там се докарват за разследване арестуваните министри, депутати, полицаи, държавни служители, общественици, интелектуалци и политици.

Постановлението изрично посочва, че полицейските части и чинове с доказани заслуги за установяване на новата власт запазват службата си в милицията. С малки изключения обаче това не се спазва. С телеграми от 10 септември 1944 г. областните директори нареждат на околийските управители и комитетите на ОФ в страната: „Полицейските служби и службите за охрана да се поемат от хората на ОФ.“ В доклад до НК от 12 септември 1944 г. областният комитет на ОФ в Бургас съобщава, че всички тайни полицаи и началници са или арестувани, или избити при опит за бягство. Задържаните офицери се разследват. В комисията по разследване влиза и представител на руското командване.

По сведения на Дирекцията на милицията до средата на септември 1944 г. от системата на МВР са освободени над 30 000 души. На 1 октомври 1944 г. ЦК информира Георги Димитров в Москва: „Ще ускорим организирането на Дирекцията на милицията. В

наши ръце са ДС и РО. Помощник-началникът на униформената полиция е също наш човек.“

Ако БРП (к) успява за кратко време да овладее МВР и неговите подразделения в страната, не така стои положението с войската. Първоначално чистката се възлага на създадените или създаващи се войнишки комитети в нея. По предварителни инструкции те и бойните групи арестуват не само набелязани офицери, но и полицаи, като разстрелват някои от тях. Такива са случаите с убийството на ген. Каров, командващ XII дивизия, и двама от неговите офицери и на ген. Христов, командир на Трета армия.

В чистката се намесва и Главният щаб на Народоосвободителната въстаническа армия. Със заповед от 10 септември 1944 г. нейният командир ген. Благой Иванов нарежда: „Всички офицери, които се опитват да подронват престижа на народния фронт, да се арестуват и предават на правителствената власт. Всички, които противодействат на правителството, да се разстрелват незабавно.“ За да предотврати бягството и укриването на страхуващи се от репресии военни, със същата заповед Благой Иванов разпорежда: „Народната въстаническа армия и милиция да съдейства най-енергично за залавянето им и предаването на Народния съд.“

Поставен пред опасността да се създаде двувластие и анархия в армията, на 10 септември 1944 г. полк. Дамян Велчев издава друга заповед. Съгласно нея отрядите на Народоосвободителната войска трябва да се смятат за поделение от състава на войсковите части със задачата не да вършат арести, а да „съдействат на войската за поддържане на реда и спокойствието в страната“.

По същото време при НК на ОФ, околийските и областните комитети се създават военни отдели. Под тяхно ръководство преминават войнишките комитети с препоръката да „задълбочат издирването на народните врагове“.

При това положение министърът на войната е принуден със специална заповед да определи реда, по който да се извърши чистката във войската. На командирите на дивизиите е наредено веднага да съставят към щабове на дивизионните области „следствени комисии“ в състав: един съдия-следовател от военния съд, в чийто район попада дивизионната област; един представител от областния комитет на ОФ, назначен от последния; офицер от РО към щаба на

дивизията и един представител на въстаническите отряди. Всички началници трябва да издирят военните чинове, които в миналото или сега допринасят за разколебаване вярата в командването, и ги задържат по установения във войската ред. Всички задържани във връзка с промяната на 9.IX. военни чинове и тези, които се задържат в изпълнение на настоящата заповед, да се изпратят незабавно заедно със събраните за тях сведения на следствените комисии, които след разпит и проверка ги разделят на четири групи. В първата влизат военни чинове за съд, във втората — за уволнение, в третата — за преместване в друга част, и последните — за освобождаване и връщане в същата част. Ония военни, които подлежат на съд, трябва да бъдат задържани в съответните гарнизонни затвори, а преписките им — предадени в съответните военни съдилища.

В същата заповед полк. Дамян Велчев нарежда командирите на частите да се противопоставят на всеки опит за арестуване на военни чинове не по установения ред с изключение на извършилите престъпления от „вулгарен характер“.

По такъв начин, заобикаляйки въпроса за народния съд, военният министър открито заявява становището си провинените военни чинове да бъдат съдени от военните съдилища. Но ЦК на БРП (к) няма намерение да остави чистката във войската в ръцете на Дамян Велчев, и то по посочения от него ред. С остро възмущение е посрещнато и последвалото окръжно за преустановяване дейността на войнишките комитети, съществуването на които по думите на военния министър е „не само излишно, но и вредно“. Като компромисен вариант той се съгласява със създаването на помощниккомандирския институт, който да поеме техните задачи.

В началото на октомври 1944 г. престава да съществува и ГЩ на НОВА. Тогава Политбюро на БРП (к) решава, неговите сили да се включат в ръководството на армията и милицията. Досегашните му функции, свързани с чистката във войската, се поемат от новообразувания Военен отдел при ЦК.

На 18 септември е готов един от предварителните проекти на Наредбата-закон с наименование Закон за Народен съд. Три дни по-късно е съставен друг проект с название „Народен съд за изменниците, предателите и вредителите на Отечеството“. След обработка от специално създадената комисия към Министерството на правосъдието

по редакцията на Наредбата-закон, в която влизат председателят и членовете на Съвета по законодателството, той придобива окончателен вид. На 24 септември 1944 г. Политбюро на БРП (к) одобрява „Наредба-закон за съдене от народния съд виновниците за въвлечане България в световната война и за злодеянията, свързани с нея“.

На следващия ден ЦК информира Георги Димитров в Москва: „Готов е законопроектът за народния съд. Приета е най-кратката процедура, но докато започне да действа, ще мине известно време. Това може да бъде използвано за негласна ликвидация на най-злостните врагове, което се провежда от нашите вътрешни тройки. Контрареволуцията трябва да бъде обезглавена бързо и решително.“

Американският политически представител в България Мейнрад Барнс се добира до сведения, че при посещението си в Москва Димитър Ганев е получил указания от Георги Димитров да се унищожи „фашистката интелигенция“. На свой ред политическият секретар на партията Трайчо Костов нарежда да се съставят списъци и до началото на октомври 1944 г. да се изпълни искането на Георги Димитров. При извършването на репресиите да се унищожават всякакви документи и заличават следите. В противен случай ще се търси лична отговорност.

С окръжно от 20 септември 1944 г. НК на ОФ инструктира местните комитети по цялата страна да съдействат за решително и бързо прочистване на целокупния държавен апарат и за ликвидиране на оцелелите все още „гнезда на фашистка съпротива“. От своя страна с окръжно № 6 ЦК на БРП (к) задължава всички комунисти и ремсисти да се поставят в „пълна услуга“ на Народната милиция и органите на вътрешното министерство.

Продължаващите незаконни арести и изчезвания на лица, набедени във „фашистки прояви“, обиски и изземвания на лично имущество, извършвани от „тричленките“ на БРП в комитетите на ОФ и милицията, предизвикват негативна реакция в нейните съюзници и се пренася и в Министерския съвет. На страниците на в. „Земеделско знаме“ БЗНС нееднократно напомня, че работата на милицията трябва да се основава на обещанието на правителството, изразено в неговата програма, да възстанови конституцията и всички права и свободи на народа, записани в нея.

На този етап БРП (к) няма интерес да влошава отношенията си със своите съюзници в ОФ. Затова нейното ръководство е склонно да направи някои временни отстъпки, така както то ги разбира. Но в какво в действителност се изразяват те?

С телеграма от 1 октомври 1944 г. ЦК информира Георги Димитров в Москва: „Във връзка с известно недоволство, изразено от нашите мекушави съюзници по повод революционното ликвидиране на фашистката агентура, решихме: чистката да продължи още една седмица, след което ще започнат да работят народните съдии и чистката ще тръгне по законни пътища. Работата ще се провежда внимателно.

Ще бъде организирано разобличаване най-злостните врагове и палачи, ще бъдат широко публикувани в печата сведения за техните престъпления, ще бъдат организирани до правителството делегации от вдовици и сирачета на убити антифашисти с искане за възмездие. Ще организираме обществен натиск на министрите социалисти и земеделци.“

Наредбата-закон за народния съд е приета от Министерския съвет след дълго обсъждане на три последователни заседания от 28, 29 и 30 септември 1944 г. На 3 октомври 1944 г. той е утвърден с указ на регентите и публикуван в „Държавен вестник“ три дни по-късно.

Ръководна тройка в Министерския съвет, която е в постоянен контакт с Политбюро на БРП (к), са Кимон Георгиев, Дамян Велчев и Антон Югов. В това си качество те заедно обсъждат най-важните въпроси, преди да станат правителствени решения. Засягайки въпроса за чистката на разговор в ЦК, Кимон Георгиев заявява: „Разбирам, че това е трябвало да се извърши. Не осъждам никого, но настъпи време това да се въведе в законни рамки.“ Министърът на войната не е против „обновяването“ на войската, но поставя искането „тези въпроси да се разрешават между нас, а не през главата ми“. Според шифрограмата на ЦК до Георги Димитров в Москва от 9 октомври 1944 г. той казал: „Мене не ме плаши даже утрешна съветска България. Аз съм готов да стана неин достоен гражданин.“ Дали това са политически маневри, наложени от обстоятелствата, ще стане ясно по-късно. Но в момента Трайчо Костов съобщава в Москва: „Югов е във възторг от Дамян.“ С него обаче е необходимо още да се „поработи политически“. За целта е решено „Югов да поддържа систематически

контакт и да подработва звенарите, министър Д. Терпешев — пладненци, М. Нейчев — социалистите, а Рачо Ангелов -останалите“.

На 5 октомври 1944 г. ЦК на БРП (к) е посетен от секретаря на БЗНС д-р Г. М. Димитров. С подробен доклад за разговорите е информиран Георги Димитров в Москва. „Той ни заяви, пише в него, че пладненци — това са аграрни социалисти, че те се борят за нов социален строй и че тяхната идеология е близка до нашата. По линията на вътрешната политика не вижда причина за разногласия и борба между нас... Те също са революционери и няма да се спрат пред разстрели, ако това е нужно. Обаче предпочитат процедурата на народния съд.“

Във връзка с влизането на Наредбата-закон Кимон Георгиев и Дамян Велчев предлагат в ЦК на БРП (к) правителството да излезе с декларация, че всички арести занапред ще се извършват в рамките на действащите закони от съответните държавни органи. На 5 октомври 1944 г. тя е прочетена по радиото от министър-председателя. В нея се заявява: „От този момент всички ония, които се отдават на каквито и да са произволни арести или злоупотреби с властта, която упражняват, ще бъдат най-строго и безмилостно наказвани.“

На 7 октомври 1944 г. ръководствата на БРП (к), БЗНС, НС „Звено“, Социалдемократическата партия и НК на ОФ излизат с апел до местните организации и комитети. В него те подчертават, че ще окажат на правителството „всеотнашна поддръжка, за да бъде укрепен в страната строг демократичен ред и законност“. Изразявайки своето съгласие с обнародваната вече Наредба-закон за народния съд, те също така се обявяват против произволите при неговото провеждане.

От своя страна ЦК на БРП (к) също предприема някои действия, с които да покаже официално пред обществеността, че няма различия със съюзниците си от ОФ и неговото правителство.

На 27 септември 1944 г. Енчо Стайков е освободен от длъжността директор на Народната милиция. На негово място е назначен Раденко Видински. Със заповед от 7 октомври 1944 г. той нарежда:

1. Да се спрат произволните арести на граждани, обвинени само в това, че са с фашистки убеждения.
2. Да се арестуват само тези фашисти, които са уличени в престъпления, засегнати от Закона за Народния съд.

3. Всички арести да се извършват с писмена заповед на съответния началник на милицията.

4. При спешни случаи арестите да се извършват без писмена заповед, като при откарването на арестуваното лице в участъка разпитът да бъде направен веднага и ако има основание, да се задържа, като същевременно се издаде заповед за задържането му.

5. Разследването на арестуваните лица да се извършва бързо и без протакане, като всички лица с доказани престъпления се предадат на Народния съд.

6. Обиски в дома на задържаното лице да се извършват в присъствието на двама граждани в качеството на поемни лица, като за целта се състави протокол, подписан от горните лица и представител на милицията.

7. Ако обискът се извърши в дома на арестуваното лице в негово отсъствие, то протоколът се подписва само от поемните лица и милиционера, който ръководи обиска.

8. При обиск да се изземват само ония вещи, които са в интерес на следствието.

9. При изземване на германските имуществата и имуществото на осъдени от Народния съд също така да се състави протокол, като се вписват подробно всички вещи, пари и др.

С друга заповед от същата дата директорът на Народната милиция нарежда на областните коменданти и този на столицата да приведат в известност и предадат на съответните оръжейници всичкото конфискувано и събрано в складовете на ОФ годно и негодно оръжие, патрони и бойни припаси. В заповедта обаче има един съществен момент. Само всичкото излишно и негодно за работа оръжие и бойни припаси трябва да се изпратят в Дирекцията на народната милиция.

Но влизането в действие на Народния съд не оправдава очакванията на съюзниците на БРП (к) в ОФ, че ще спрат незаконните арести. Напротив, то дава тласък на нова вълна от още по-масови репресии. Как се стига до тях?

В деня, когато Политбюро одобрява Наредбата-закон, председателят на НК на ОФ Цола Драгойчева е инструктирана да поеме цялата подготвителна работа по организацията на Народния съд.

Така трябва да се създаде представата, че той е дело на всички партии, влизащи в ОФ, и се подкрепя от широки обществени среди.

В началото на октомври 1944 г. Националният и областните комитети на ОФ започват да изпращат следователи по места за провеждане на дознанията във връзка с Народния съд. Те са одобрени предварително от ЦК на БРП (к). Освен това околийските и местните комитети на ОФ по села и градове се задължават в най-кратък срок да изготвят и изпратят списъци в Националния комитет с имената на задържаните лица и на тези, които все още не са задържани, но трябва да отговарят пред Народния съд. За всички се изисква да бъдат придружени с конкретни сведения за извършените престъпления и посочени свидетелите, които да установят тяхната вина.

По същото време новосформирани временни управи на редица стопански организации, дружества и съюзи излизат със специални окръжни, носещи еднакъв наслов — „За прочистване на ръководствата от фашистки елементи“. Подобен процес протича и в отделните министерства и ведомства. За целта на ОФ комитетите по места или създадени в тях се изпращат инструкции за начина, по който да събират и предават сведенията за служителите, проявили се като „фашисти“.

Прочистването на съдебните учреждения се извършва по инструкции на д-р Минчо Нейчев и въз основа на списъци, изготвени от комитетите на ОФ. Поради възникнали трудности при определяне на понятията „фашист“ — „антифашист“ с писмо от 4 октомври 1944 г. министърът на правосъдието обяснява: „От сведението трябва да се вижда какво е било държането на съдията извън съда, как се е изказвал върху политическите и държавните порядки преди 9 септември т. г., а така също какво е било държането му в съда главно по политическите процеси.“ В резултат на чистката по сведения, посочени от него, са уволнени 145 съдии и прокурори, по други причини — 33, при общ брой за цялата страна 618 души.

В друг доклад д-р Минчо Нейчев информира министър-председателя за цялостното прочистване на съдебната система за времето от 9 септември 1944 до 22 февруари 1945 г. Според него от 603 души съдии за фашистки прояви са уволнени 134 и в интерес на службата 28. „Това — пише министърът на правосъдието — представлява повече от една четвърт от съдийския персонал.“ От

съдебните кандидати, допълнителни членове, съдии-изпълнители и нотариуси за фашистки прояви са уволнени 23 души и в интерес на службата — 6 души. От съдебните служители, които се назначават от министерството, по същите причини са уволнени съответно 9 и 15 души. Чистката засяга и служителите при затворите, които също се назначават от министерството. При общ брой 152 са уволнени 121. „Освен това — допълва д-р Минчо Нейчев — от шефовете на учрежденията е била извършена чистка на ония служители, които се назначават от тях.“ Но колко са арестуваните, изчезналите и предадените за съдене от Народния съд, министърът не съобщава.

По по-различен начин се решава въпросът с Министерството на народното просвещение. С Постановление № 202 от 20 октомври 1944 г. Министерският съвет одобрява „Наредба-закон за прочистване на преподавателския персонал в народните основни и средни училища, учителските институти и в университета и висшите училища и академии“.

В доклада на министъра на народното просвещение проф. Станчо Чолаков до министър-председателя е записано: „Мярката за прочистването на преподавателския персонал в Университета и в другите висши училища и академии не може да се смята за накърняване на така наречената академична свобода и университетска автономия, защото критерий при прочистването на преподавателския персонал ще бъде не научната и преподавателската дейност на доценти, професори и пр., а извършената явно или прикрито фашистка противонародна пропаганда сред академичната младеж, както предвижда и Законът за държавните служители, направен от миналия режим.“

Съгласно Наредбата-закон провинените „досега и в бъдеще в активна, подчертана фашистка дейност“ преподаватели и учители се уволняват веднага административно. По-малко провинените се отстраняват от служба временно. С тях се започва разследване, което трябва да завърши най-късно до един месец, за да се установи категорично виновността на лицето. Доказателствата по него се събират от съответните граждански комитети на ОФ, от отделни лица от средите на ОФ, лични проучвания и най-накрая — документи.

Така по набързо изготвени списъци от комитетите на ОФ или по предложение само на някои влизащи в тях лица от улици и къщи се

„задигат“ хора, набедени, че са „реакционери“. Много от задържаните са натоварени в камиони и откарани в неизвестна посока. Една немалка част от уволнените държавни служители са арестувани и предадени за разследване в милицията.

За лицата, които са търсени за разпит или задържане, но се укриват, Дирекцията на народната милиция издава специална заповед. Те се задължават в срок от пет дни, смятано от 10 октомври 1944 г., да се представят доброволно на съответните власти. Тези, които не изпълнят настоящото нареждане, и техните укриватели „ще бъдат преследвани и най-строго наказвани“.

Не са редки и проявите на посегателство върху населението главно в селата и по-малките градове на страната, извършвани от руски войници и офицери. В писмо до Георги Димитров от 12 септември 1944 г. един от партийните ръководители във Варна — К. Халачев, пише: „Голяма опасност за нас специално тук, в нашата област, представляват непрестанните случаи на грабежи и насилие, вършени от неотговорни червеноармейци.“ Подобни сигнали се получават от Добричка, Чирпанска и Ямболска околия.

На 22 септември 1944 г. Георги Димитров изпраща писмо, адресирано лично до Сталин и Молотов. В него той споделя: „Има редица случаи на насилие по отношение към местното население на заетите територии от страна на отделни военнослужещи от тиловите части на Червената армия. Например:

1. Произволно се отнема от местното население работен добитък, каруци, хранителни продукти и др. без знанието на местната власт и без оформяне по съответния начин изземването на добитъка и хранителните продукти.

2. Произволно се изземват държавни и частни моторни превозни средства и смазочни масла.

3. Някои военнослужещи в пияно състояние нахлуват по нощите в частни домове в градове и села, извършват грабежи, а в някои случаи — изнасилват жени, убиват мъже. В с. Дивдядово — Шуменско, между убитите е и един стар член на Комунистическата партия.“ Във връзка с всичко това Георги Димитров моли да се направи възможното за най-скорошно прекратяване на такива „произволни действия“.

Като резултат на 27 септември 1944 г. маршал Ф. И. Толбухин се обръща с Позив към българския народ, в който твърде двусмислено предупреждава: „Всякакви нарушения на реда, произволи и беззакония няма да се търпят и ще се считат като действия, насочени против Червената армия.“

В слово, прочетено по радиото на 3 октомври 1944 г., министърът на пропагандата Димо Казасов се опитва официално да опровергае слуховете за „отклоненията“ по неговите думи от установения от Червената армия ред. От проверката на случаите, изнесени в много писма до правителството и регентите, според Димо Казасов се установило, че това са „съвършено единични и уединени факти“, които се украсяват с измислици и разпространяват като всеобщо явление. „Правят се заключения, казва министърът, за някакво по-друго държане на германския войник.“

Запазването на регентския съвет, макар и в променен състав, показва, че на този етап правителството на ОФ смята да запази монархическата форма на управление на държавата. Но същевременно са взети мерки за „пълното изолиране на царското семейство“. Малолетният цар Симеон П, царицата-майка и княгиня Мария-Луиза са настанени в двореца „Врана“. Той е поставен под силна охрана и се наблюдава лично от директора на Народната милиция. „На Царицата внушихме — пише ЦК до Георги Димитров — да се предпазва да стане център на реакцията. Тя заяви, че в политиката няма да се намесва.“

Регентът Тодор Павлов има партийно поръчение да поддържа постоянни контакти с царицата и да информира ЦК за нейното поведение и евентуални намерения.

Княз Кирил Преславски и ген.-лейтенант Никола Михов са задържани още на 9 септември 1944 г. В края на месеца в печата се появява кратко съобщение на Дирекцията на милицията: „Бившите регенти — Кирил, Филев, Михов, както и бившият министър-председател Добри Божилов и министърът на вътрешните работи Петър Габровски, задържани от българските власти, са предадени на съветските власти за разследване.“ Това, което не се казва, е, че те са отведени в Москва.

В деня, когато регентите подписват указа за Народния съд, Кимон Георгиев и Дамян Велчев дават съгласието си на третия член на

ръководната тройка в правителството „да се арестува цялата царска камарила“. Става дума за дворцовите съветници и служители на цар Борис III и неговото семейство. Между арестуваните е и сестрата на монарха — княгиня Евдокия.

С радиograma от 6 ноември 1944 г. Георги Димитров пита ЦК „какво прави нашата дама“. На регента Тодор Павлов е наредено веднага да напише подробен отчет за срещите си и разговорите с царицата. Той е изпратен в Москва седмица по-късно.

„Не дразня Царицата — пише Тодор Павлов, — държа се с нея стегнато и достъпно, не ѝ правя никакви принципни отстъпки, не будя в нея оптимистични надежди, но и не създавам в душата ѝ ненужна паника. На няколко пъти се застъпих за спиране на някои опасни левичарски прояви от страна било на наши другари и на земеделци, които бяха ходили с камион да правят ОФ комитет в двореца «Врана», а други (в т. число и руски войници) бяха устройвали лов с шмайзери на фазани в парка на същия дворец, трети при обиколка в двореца бяха задигнали дрехи от покойния цар, пощенски чекове на името на царицата и т. н., и т. н. При такива случаи аз в съгласие с другите регенти и с ЦК на РП се застъпвам за царицата, още повече че там при лов с шмайзери на фазани из парка, при правене на събрания в двореца няма такава гаранция, че някой куршум не би попаднал «случайно» (Интелижан сервиз знае отлично как стават тия работи)... В среща с царицата тя ми каза, като ме кани на обяд: «Ако е нужно да си взема багажа и да си отида, кажете ми и аз ще го сторя, но защо са тези чести обиски в двореца и в другите дворци? Разбирам, че принцът Кирил като регент остава в отговорност за политиката си, но защо арестуваха и княгинята, и много близки хора на моите придворни изчезнаха безследно? Не би ли могло под гаранция княгиня Евдокия да се пусне в къщата си?» и т. н. — в този дух. Посъветвах я много учтиво, но много твърдо да не поставя въпроси и като тоя за княгиня Евдокия и да не се застъпва за хора, които са доказани фашистки агенти. Казах ѝ, че срещу самото ѝ семейство (Евдокия по конституция не е член на царското семейство) не се предприемат и вероятно едва ли ще се предприемат подобни мерки, замолих я (всъщност предупредих я) да избягва да се обкръжава от хора, които могат да я изложат, макар да се ръководи от чисто хуманни мотиви, подсказах ѝ, че политиката не е

нито морал (отвлечен), нито етика, а си има своя логика и т. н. И тоя път тя отново се успокои и дори ме покани на обяд.

Моето впечатление е, че в политиката тя е много по-деликатна от княгиня Евдокия и ако би се уверила, че не грози сериозно непосредствена опасност децата ѝ — престолонаследника, би се държала (при здрави и сплотени регенти) относително прилично, при условие княгинята и принц Кирил да не ѝ влияят, а също да бъде охранявана от присъствието на реакционни монархически среди у нас.“

КОНСТИТУЦИЯТА НЯМА ДА СЕ СПАЗВА

На 1 октомври 1944 г. ЦК на БРП (к) информира Георги Димитров в Москва: „Държавен обвинител в Народния съд ще бъде Георги Петров от Стара Загора.“ Той е посочен от министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев, който е негов съгражданин. Дватама се познават добре от съвместната им работа в ОК на БКП в Стара Загора и са участници в Септемврийското въстание от 1923 г. От 1921 до 1941 г. Георги Петров работи като адвокат в родния си град, а след това в София. Назначението му за главен народен обвинител е оформено с постановление № 9 на Министерския съвет от 9 октомври 1944 г. На същия ден ЦК докладва на Георги Димитров: „На революционната чистка слагаме решителен край.“ Наредено е на семействата на арестуваните да се отпуснат от техните конфискувани пари необходимите суми за изхранване и дрехи, а те трябва да бъдат изселени от София. Същевременно на близките на убитите антифашисти е отпусната помощ в размер на 30 000 лв. на човек.

В интервю за вестник „Работническо дело“, публикувано на 12 октомври 1944 г., главният народен обвинител казва: „Историческата дейност на народния съд ще се развие под лозунга «Смърт на фашизма»“. Какво се крие зад думите на Георги Петров? И какви са замислите на БРП (к)?

В декларацията на централните ръководства на отечественофронтовските партии от същия ден изрично се посочва: „Вън от ОФ няма демократични политически организации.“ Нещо повече — НК на ОФ квалифицира демократите, радикалите, привържениците на БЗНС „Врабча“ с лидер Димитър Гичев и социалдемократите на Кръстю Пастухов като „своеобразни профашисти“, „идеолози и проводници на великобългарския шовинизъм“. За делата си според него и те трябва да отговарят пред Народния съд. Това означава, че Наредбата-закон ще засегне и онези политически среди, които са отказали сътрудничество с БРП на

основата на програмата на ОФ от 1942 г., доразвита в манифеста от края на август 1944 г.

При тези условия демократичните сили нямат възможност да изразят открито своето отношение към Народния съд. Печатът им не е възстановен, а партиите не могат да водят нормален организационен живот.

По думите на Георги Петров „лабораторията“ на Народния съд е институцията на народните обвинители. Съгласно чл. 5 от Наредбата-закон по доклад на министъра на правосъдието Министерският съвет назначава и нужното число обвинители. Подходът обаче на д-р Минчо Нейчев е по-различен. Той предлага част от тях да се посочват от комитетите на ОФ, а след това да бъдат назначавани по негов доклад. Съображенията са, че така за народни обвинители ще бъдат подбрани „подходящи лица“. Освен това на съюзниците от ОФ ще се даде възможност да посочат свои представители за народни обвинители. Този принцип се прилага главно в провинцията. В София обвинителите се назначават направо след щателно проучване и събиране сведения за „другари антифашисти и комунисти“. Една група от тях са следователи в народната и стопанската милиция. Предложени са от Дирекцията на милицията, понеже познават работата по-добре и имат вече натрупан опит.

Законът възлага на народните обвинители да събират обвинителния материал, да възбудят обвинението, да определят мярката за неотклонение, да изготвят обвинителния акт и поддържат обвинението пред съда. Дознанията на подсъдимите се снемат от следствени комисии след устни разпити и по въпросници, изготвени и връчени от народните обвинители. В техния състав влизат следователи от Дирекцията на народната милиция и изпратени лица от НК на ОФ по места.

Задачите, правата и характерът на следствените комисии са очертани на конференция на правниците от министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев. Отделно Дирекцията на милицията изработва директива, в която се третира естеството на работата и деянията, които се засягат от Народния съд.

В съответствие с тези инструкции задържаните лица се разделят на три групи. Първа група — за народен съд, втора — за други

престъпления, и трета — за лица, които не се засягат от народния съд и следва да бъдат освободени.

На практика следствената и обвинителната дейност се съединяват. Но според Георги Петров това „не е принципен въпрос и не ще увреди с нищо производството пред Народния съд“.

Народната милиция се явява помощен орган на институцията на народното обвинителство. Но тя има други разбирания и значително надвишава своите правомощия.

Образуването на съдебните състави е регламентирано в чл. 7 на Наредбата-закон. Те се състоят от народни съдии, избирани от областните комитети на ОФ и-одобрени от Националния комитет. Останалите съдии са юристи и се назначават по усмотрение на министъра на правосъдието.

Първоначално ЦК на БРП (к) няма ясна представа колко ще бъдат процесите. С шифрована телеграма от 24 октомври 1944 г. Георги Димитров иска срочна информация от политическия секретар на партията Трайчо Костов за това как върви политическата и юридическа подготовка на Народния съд, какви са основните положения на обвинителния акт и каква е в общи черти съдебната процедура. След три дни той предава в Москва: „По цялата страна народните обвинители са назначени и под тяхно ръководство се извършва разпитът на задържаните лица и събиране на обвинителния материал. В близко време ще бъдат готови обвинителните актове по тези дела, по които е завършило следствието... Предвижда се не един, а възможно и няколко процеса за престъпленията и предателствата по отношение на народа, извършени от върховното ръководство на страната.“ Във връзка с тях до 27 октомври 1944 г. са задържани шестима от дворцовите съветници, четирима от висшето духовенство, всички министри от кабинетите от 1 януари 1941 до 9 септември 1944 г. — общо 31, с изключение на бившия министър на вътрешните работи Дочо Христов, който се издирва, регентите и правителствените депутати — общо 109 души. На съд са предадени и всички членове на Висшия военен съвет — около 20 души. ЦК на БРП (к) предвижда да бъдат съдени и всички агенти на Гестапо, които с малки изключения са арестувани, както и „убийци, грабители, предатели и провокатори над българския народ“. В София броят на арестуваните е 1352. За страната числото е неустановено.

За политическата подготовка на процесите, съобщава ЦК на БРП (к), в печата „ежедневно се публикуват специални материали: фотографии на убитите партизани, отделни актове на жестокост, извършени от агенти на фашистите“.

В Москва също няма изработено становище за броя на процесите на Народния съд. С радиограма от 4 ноември 1944 г. Георги Димитров инструктира ЦК на БРП (к): „Постарайте се да поставите Народния съд против народните предатели и престъпници на здрава политическа основа.“ Според него е необходимо преди всичко да се организира „един централен процес с много сериозно обоснован политически обвинителен акт и такава присъда на Народния съд“.

На 17 ноември 1944 г. по доклад на министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев е прието изменение и допълнение на Наредбата-закон. За съдене са включени регентите, дворцовите съветници, висшите духовни и военни лица. Деянията им следва да бъдат разглеждани от състава на съда, който ще съди министрите.

По искане на Георги Димитров на 20 ноември 1944 г. д-р Минчо Нейчев изпраща в Москва подробен отчет за досегашната подготовка на Народния съд. Според министъра до този момент в София са образувани два върховни състава с по 13 души съдии. Само четирима от тях са юристи, а другите девет — „народни съдии“, избрани от Софийския областен комитет на ОФ. За цялата страна са формирани 65 обикновени състава с по петима членове, от които един е съдия — юрист, а другите — посочени от ОФ.

Съдебните състави получават от народните обвинители изготвените процеси и материалите по тях с показанията на подсъдимите, написани саморъчно и в отделни случаи преписани на машина. Те трябва да проучат делата, да проведат съдебното дирене (самия процес) и постановят присъдите. Председателят докладчик изготвя мотивите на присъдата след завършване на съдебния процес.

В началото на декември 1944 г. броят на върховните състави нараства на четири — с 52-ма съдии и 10 народни обвинители. До завършването на Народния съд обикновените състави стават 128 с около 650 съдии и 140 народни обвинители. Измененията се налагат поради постоянно нарастващия брой на подсъдимите.

За съдене на виновниците, извършили престъпления против лицата от еврейски произход, в София е образуван отделен състав при

участието на народни обвинители от същия произход.

Подсъдимите военни и граждански съдии и прокурори се предават на специален съд в столицата. В него народните съдии са избрани измежду юристите в страната.

За по-малко от два месеца главният народен обвинител Георги Петров провежда с народните съдии и обвинители около 30 конференции за инструктаж. За делата предимно в провинцията той се ръководи от линията на ЦК на БРП (к), която трябва да се следва: „Една безпощадна разправа с врага, но при едно разумно действие, за да не подриваме основите на нашата отечественофронтовска власт и да не утежняваме международното положение на страната.“ От тях се изисква:

Първо, да бъде прочистен целият апарат на политическата полиция, като се започне от областния директор и областния полицейски началник до последния полицейски агент.

Второ, да бъдат наказани онези военни, които са правили кървави издевателства над българския народ и се намират в ръцете на Народния съд.

Трето, всички изпъкнали политически фигури от фашисткия лагер.

Четвърто, да няма „леви залитания“ — да не се издават смъртни присъди за маловажни случаи, които обществото няма да посрещне добре.

Да не се осъждат на смърт военни лица, които се намират на фронта, а да се спира тяхната преписка заради момента.

С Наредбата-закон за Народния съд се създава прецедент, непознат в историята на нова България. Тогава как да се обоснове неговото приемане? Отговорът на този въпрос се съдържа в изготвените мотиви към Наредбата-закон, в които се тълкуват основните негови положения.

В уводната част създаването на Народния съд се обяснява с „общонародно искане“ и „върховен държавен интерес“. Неговата присъда ще донесе „едно необходимо удовлетворение на измъчения народ“, като същевременно „ще се подсилят позициите на България пред съюзените демократически държави и ще се възстанови доброто ѝ име пред свободолюбивите народи в света“.

По чл. 1 е дадено тълкуване защо в настоящата Наредба-закон не бива да се търсят възражения в Търновската конституция против съдене на министри, народни представители и други. За юристите е ясно, че са нарушени няколко нейни постановления. В чл. 155 и чл. 158 изрично е казано, че министрите могат да бъдат съдени само от държавен съд, и то по решение на Народното събрание. А съгласно чл. 93 народните представители не носят отговорност за своите действия в това си качество. В тази връзка в мотивите е записано: „При условията днес няма възможност да се спазят ограниченията на конституцията за съдене министри и депутати. Спазването им би означавало да се осуети Народният съд за години или завинаги, а страната и държавата да носят отговорности за делата на властващите до 9 септември престъпници. Това не може да се позволи.

По същите съображения не може да има никакво значение при съденето на виновниците и правната догма за необратната сила на законите.“

По-нататък в мотивите се разясняват изброените в чл. 2 на Наредбата-закон в 10 точки престъпни състави и групите лица, които трябва да отговарят за тях. За всички е определено едно и също наказание — временен или доживотен строг тъмничен затвор или смърт и глоба до 5 милиона лева. В чл. 4 се предвижда като допълнително наказание лишаване от права по чл. 30 от Наказателния закон временно или завинаги, както и пълна или частична конфискация на имотите на осъдените. Посочено е, че „смъртта на лица, подлежащи на Народен съд, не е причина за невъзбуждане или прекратяване на производството за установяване виновността на извършените от тях деяния. При такъв случай присъдата ще бъде за конфискация изцяло или частично имотите на такива лица“. В случая е нарушен и чл. 70, ал. 2 от Търновската конституция, забраняващ конфискация на имуществото.

Тези положения са включени в Наредбата-закон по настояване на Васил Коларов с одобрението на Георги Димитров. Съображенията му са, че така трябва „да се нанесе първият икономически удар върху буржоазията, да се финансира народната власт и се подпомогнат борците против фашизма“.

По въпроса за начина, по който ще се извърши съдебното дирене — „свободно по разум и съвест“, в мотивите е обяснено, че

това означава, че Народният съд е „освободен от закона за Наказателното съдопроизводство“, т. е. от действащото по това време законодателство.

Така, по думите на Георги Петров, се създават условия той да „изпълни ударно своите задачи“, произтичащи от „естеството му на революционен съд“. По тази причина събирането на обвинителния материал, насрочването и разглеждането на делата трябва да се организират така, че те да бъдат завършени до 1 януари 1945 г. Същата необходимост изисква „да не се забавят и присъдите“.

Наредбата-закон дава на подсъдимите право на адвокатска защита. Същевременно броят им е ограничен до двама души. Според мотивите тази мярка се налага от обстоятелството, че „не може да се позволи на подсъдимите, които могат да плащат богато, да тормозят производството в Народния съд с многобройни адвокати и защитници“.

Друг момент, засегнат в мотивите, е за създаването на съдебните състави по реда, посочен в чл. 6 и чл. 7 на Наредбата-закон. Очевидно е, че то излиза извън рамките на съществуващото съдоустройствено законодателство. Обяснението в мотивите е: „При условията днес не биха могли да се извършат редовни избори за народни съдии. Остава изборът им да се извърши от комитетите на ОФ, в които влизат действителни представители на демократичните сили в страната, т. е. на народното мнозинство.“

Този принцип има още едно предимство от гледна точка на създателите на Народния съд. Той дава възможност по искане на комитетите на ОФ да бъдат предсрочно „отзовавани“ и „сменявани“ онези народни съдии, които се оказват неудобни или се отклоняват от линията на Комунистическата партия.

С изменение и допълнение на Закона за устройство на съдилищата и Закона за адвокатите от декември 1944 г. по думите на д-р Минчо Нейчев „се дава възможност на лицата, които са осъдени за политически престъпления, да станат съдии“, както и на „условно осъдените, реабилитираните и амнистираните да упражняват адвокатската си професия“. По такъв начин съдебните състави на Народния съд се формират по политически признак и прилагане на „класов подход“.

На 7 октомври 1944 г. в България пристигат 60 души от английската военна комисия към бъдещата Съюзна контролна комисия, а седмица по-късно и 15 души от американската. Появата им е посрещната с неприязън от Комунистическата партия. В шифрограма на Трайчо Костов до Георги Димитров в Москва се отбелязва, че те идват не само за „военен контрол, но и за разгръщане на пропаганда“. А и положението в страната се променя не в полза на линията на БРП (к). На 17 октомври 1944 г. Политбюро констатира — „ентузиазмът отминава“. Забелязва се отлив, отдръпване и „уплаха сред населението от репресиите“.

По същото време в Москва започват преговорите за сключване на примирие между българската делегация, водена от министъра на външните работи проф. Петко Стайнов, с представителите на съюзните държави. Всичко това принуждава ръководството на БРП (к) да се занимае специално с въпроса за репресиите. На заседание на 20 октомври 1944 г. Политбюро решава: „Във връзка с продължаващите случаи на недисциплинираност и самоволни действия от страна на партизаните, милиционери, гвардейци, на комитетите на ОФ и на някои партийци да се излезе публично от името на партията против партизанщината в управлението и стопанисването като несъответствие на сегашната обстановка, когато има вече укрепена и стабилизирана власт, те са вредни.“

Пет дни по-късно Политбюро приема ново решение да се ликвидират бойните групи на партията, съставени от бивши партизани. Вместо тях да се използват доброволческите помощни отряди при милицията, подчинени на съответните областни началници на милицията. В техния състав да влизат партийците и най-надеждната част от ремсистите. „По този начин — заключава Политбюро — всички партийци и ремсисти ще бъдат въоръжени и военно обучени.“

Така БРП (к) пристъпва към изграждане на свои военизирани вътрешни структури, които да продължат чистката под нейно пряко ръководство. От тази гледна точка тя вече няма интерес да поема отговорността за „своеволните действия“ на партизани или „партийци“ и се опитва да се разграничи от тях. А и бойните групи са си свършили работата. Този ход на Политбюро е продиктуван и от външнополитически съображения с оглед неуреденото международно положение на България.

В изпълнение решението на ръководството на БРП (к) на 27 октомври 1944 г. министърът на вътрешните работи произнася реч по радиото. В нея той изрежда констатираните прояви на „нарушения“ на законността, извършвани от партизаните. Те се свеждали до следното:

Първо, на редица места се извършват произволни обиски, арести, посегателства върху частно имущество или жилища; изземване и раздаване на нуждаещото се население на намерени частни вещи, запаси и стоки в по-имотните граждани; произволно събиране на средства и т. н. „Така например — казва министърът — преди два-три дни лично констатирах случаи на извършени обиски в едно село от група милиционери, дошли от друго село... Има други случаи, когато милиционерски групи от една околия отиват в друга и вършат обиски и арести по свое усмотрение.“

Друга проява е посегателството върху нарядни стоки, предназначени за снабдяване на армията и населението в градовете. Много обезпокоително е, според Антон Югов, допускането на произволи върху представители на организациите, влизащи в ОФ. „Безпричинно — заявява министърът — се задържат техни деятели, разтурят се или не се разрешават техни събрания, късат се протоколи и т. н. и с това се само влошават отношенията между съюзниците.“

В същото време Антон Югов призовава: „Борбата срещу народните врагове не само трябва да продължи, но трябва да се засили.“ Усилията на милицията отсега нататък да бъдат насочени за „издирване и обезвредяване на истинските народни врагове и престъпници за Народния съд“.

В доклад до Политбюро от 16 ноември 1944 г. Антон Югов с удовлетворение отбелязва, че до този момент са арестувани 28 630 души, включително и голяма част от укриващите се. Колко обаче от тях ще бъдат изправени пред Народния съд?

В отчета си до Георги Димитров в Москва от 20 ноември 1944 г. д-р Минчо Нейчев съобщава, че броят на подсъдимите по Наредбата-закон е 10 000. От разликата в числата, посочени в двата доклада (28 630 — 10 000), се вижда, че се губят следите на 18 630 души. Какво се е случило с тях, не е известно.

Настаняването на Съюзническата контролна комисия в България след сключване на примирието на 28 октомври 1944 г. предизвиква раздвижване сред политическите среди. За да добият по-

непосредствени, впечатления за обстановката в страната, отделни нейни представители се срещат с някои по-изявени политици. За характера и целите на Наредбата-закон за Народния съд пълномощник от американската мисия разговаря с регента проф. Венелин Ганев. Професорът споделя опасенията си, че ако се разшири неговият обхват и засегне големи групи лица извън прогерманските среди, той ще се превърне от „народен“ в „антинароден“.

С радиograma от 26 ноември 1944 г. ЦК на БРП (к) с тревога съобщава на Георги Димитров в Москва: „На една вечеря, организирана (дадена) от англичаните, на която са били поканени от българска страна проф. П. Стоянов и В. Ганев, английският посланик подхвърлил, че ако България ще продължава да се болшевизира и милицията да действа круто, то те ще предприемат дипломатически стъпки за смяна на правителството. Ясно откъде идват надеждите на Гемето и компания.“.

И наистина, на среща на американския пълномощник с главния секретар на БЗНС д-р Г. М. Димитров е изказано уверението на западните демокрации, че създаването на ново „представително правителство“ в България ще стане чрез провеждане на свободни и демократични избори под контрола на съюзниците. На тях се гледа като на изход от създалата се политическа ситуация и възстановяване на конституционно-парламентарното управление на държавата.

В писмото си до Георги Димитров в Москва от 8 ноември 1944 г. Тодор Павлов обстойно разяснява поведението на другите двама регенти. „Проф. Венелин Ганев — пише той — напоследък все по-често (даже и в Министерския съвет) заявява, че съвестта му не може да понася «произволите» и «беззаконията» на милиционерите и бившите партизани. На моите възражения, че вътрешното министерство, ЦК на РП и ЦК на ОФ вземат решителни и конкретни мерки срещу някои престаравания и неточности на масите отдолу, той отговаря, че безобразията все още си продължават и еднаж даже ми загатна за оставката си, от която обаче скоро се отказа.

Вярно е, че има много неща за осъждане в поведението на някои милиционери, партизани и партийци долу, гонят по селата, но проф. Венелин Ганев поради дърветата не иска да види гората... Наблюдавам го внимателно и се убеждавам все повече, че при евентуална бъдеща правителствена криза той ще ми прави сериозни бели. Той е много

богат човек. Напоследък взе да замисля да основе своя партия. Ще видим докъде ще стигне в това отношение.

Цветко Бобошевски е бил (а струва ми се, и сега си остава) член на Народняшката партия и е голям приятел на Буров и Н. Мушанов, с които се среща явно и тайно. Няколко пъти настоява пред министър-председателя да пусне Буров (който е под домашен арест)... Макар да е бил с ОФ преди 9 септември, Цветко Бобошевски все повече и повече се смущава и нервира, подобно на Венелин Ганев, от «беззаконията» отдолу, без обаче да се обявява против «законното» съдене на истинските виновници и против «законните» чистки в армията и държавния апарат... За ОФ той настоява само функциите на обществен контрол. Расте у мене впечатлението, че при евентуална бъдеща кабинетна или друга криза той ще бъде не с мен, а с В. Ганев и понеже регентите работят не с вишегласие, това ще създаде криза и в самото регентство. Налага се следователно регентският състав при първия удобен случай (може би дори и преди мира) да бъде преустроен и повнимателно подбран“...

Тодор Павлов информира Георги Димитров и за задълбочаването на различията в правителството между БРП (к) и нейните съюзници. БЗНС „Пладне“ поискал от министър-председателя Кимон Георгиев и проф. Венелин Ганев да се направи възможното да се „махнат комунистите от вътрешното министерство заради беззаконието“. На това Дамян Велчев отговорил: „А как да им вземем вътрешното министерство, когато те ни направиха и нас, и вас министри.“

Става дума за това, че в Министерския съвет Никола Петков предлага министър-председателят Кимон Георгиев да оглави и вътрешното министерство, за да се прекратят репресиите и се успокои страната.

На публично събрание в Трявна секретарят на НС „Звено“ П. Попзлатев заявява, че „единството на ОФ е много лошо и ако то не се подобри, работата ще дойде до гражданска война“. Според него в Съветския съюз нямало „социализъм“, а „сталинизъм“. При провеждане на колективизацията там били избити 2 милиона души.

Криза в правителството на ОФ наистина възниква, но причината за нея е в отклонението от програмата на ОФ от 17 септември 1944 г. Съюзниците на БРП (к) са недоволни, че под прикритието на ОФ тя провежда своя собствена линия, която води до „болшевизация“ на

страната. Не се спазва обещанието за възстановяване на конституцията и на всички права и свободи на народа, записани в нея. Между БРП (к) и некомунистическите партии в ОФ няма различия за необходимостта от народен съд. Само че те имат по-други виждания за неговия обхват и характер. И когато започва подготовката на Народния съд, те все по-ясно изпъкват. Чрез него не се наказват само преките виновници за прогерманския курс на България, а БРП (к) го използва, за да си разчисти „сметките“ с неудобните за нея лица и политическите си противници.

В разговор с проф. Венелин Ганев Никола Петков споделя: „Ще се съдят регенти, министри, депутати, военни и полицаи, обявени за фашисти. Това е разпра с българската държавност, а не с хитлеристките агенти.“

Но Москва нарежда да не се правят никакви компромиси и отстъпки на съюзниците. Според Георги Димитров изводът от възникналите разногласия може да бъде само един — „още по-твърдо, упорито и енергично да провеждаме тази линия и да не допуснем никакъв поврат назад. Това трябва да разберат и почувстват и приятелите, и враговете“. Що се отнася до Министерството на вътрешните работи, то в никакъв случай не трябва да се отстъпва.

Съветският съюз също не стои безучастен към раздвижването на политическите сили в България. На 29 ноември 1944 г. заместник-председателят на Съюзната контролна комисия ген.-полковник С. Бирюзов отправя официално писмо до министър-председателя Кимон Георгиев за състава и компетенцията на ръководството на комисията:

Господин министър-председателю,

Имам честта да Ви съобщя, че Съюзната контролна комисия пристъпи към своята дейност.

Във връзка с това съобщавам Ви, че всички сношения на представителите на съюзните държави с българското правителство по всички въпроси, влизащи в компетенцията на Съюзната контролна комисия, ще стават само чрез ръководството на Съюзната контролна комисия в лицето на:

председателя на СКК маршала на Съветския съюз Толбухин;

заместник-председателя на СКК генерал-полковник Бирюзов;

политически съветник при председателя на СКК пълномощния министър Лаврищев;

помощник-председателя на СКК генерал-лейтенант Черепанов;
помощник-председателя на СКК контраадмирал Абрамов.

Всякакви обръщения от страна на други лица от Съюзната контролна комисия, в това число и на представителите на съюзните държави не се допускат.

Приемането и разрешението на въпроса, помимо ръководството на СКК, ще се смятат за игнориране на ръководството на Съюзната контролна комисия.

ОБВИНЕНИЕТО СЕ ДИРИЖИРА ОТ МОСКВА

В началото на октомври 1944 г. в Съветския съюз са отведени и други бивши министър-председатели, министри и военни лица за времето от 1 януари 1941 до 9 септември 1944 г. Те са настанени в правителствени вили край Москва и разпитвани от органите на НКВД. Ръководството на БРП (к) не знае какво възнамерява да прави с тях съветското правителство. Предполага се, че те може би ще бъдат изправени да отговарят за деянията си пред международен съд. Затова в Наредбата-закон от 6 октомври 1944 г. не са включени регентите, а формулировката „други граждански или военни лица“ е най-обща.

С радиограма от 25 ноември 1944 г. Трайчо Костов пита Георги Димитров: „Кой и как ще съди княз Кирил, Филов, Божилов и другите, които са взети под съветско попечителство. Ние не можем да не ги съдим. Ще ги доведат ли тука, или трябва да ги съдим задочно?“

Вероятно Георги Димитров също няма точна информация, затова и отговор не последва. Трайчо Костов, който по това време е секретар и ръководител на БРП (к), е принуден да се обърне отново към него, само че този път с по-остър тон: „Досега от съветските органи са взети под арест регентите, 14 министри и 3-ма депутати. Някои от тях още не са били под следствие тук. Ако продължава така, то нашият народен съд ще остане без министри. Ще бъдат ли те върнати, за да ги съдим ние, или ще ги съдят съветските органи, или ще бъде нужно да ги съдим два пъти — ние задочно и съветските органи?“

Друг проблем, който безпокои Политбюро, е как да се постъпи със сестрата на цар Борис III — княгиня Евдокия. В Дирекцията на народната милиция тя написва подробно дознание, в което отговаря на предварително поставени 16 въпроса от главния народен обвинител. Целта е да се намерят достатъчно доказателства, уличаващи я като съветник на цар Борис III и един от виновниците за прогерманската политика на България. В тази връзка са разпитвани и десетки свидетели. Но следствието е неприятно изненадано. При съпоставяне

на фактите се доказват нейните открито проявявани антигермански настроения и чувства. Нещо повече, княгинята с искрено желание е полагала усилия за създаване на по-топли отношения на България с Англия. С неудовлетворение Трайчо Костов пише на Георги Димитров, че тя „не може да бъде изведена пред народния съд, защото данни за дейността ѝ мъчно могат да се намерят“. Още по-негативна е реакцията на някои крайни антимонархически среди от Народния съюз „Звено“. Те продължават да смятат княгинята за „главен вдъхновител и проводник на Борисовата политика“ и търсят начин за извънсъдебна разправа с нея. Трайчо Костов отбелязва: „Има опасност да не се извърши от тия среди някоя глупост.“ Става дума не за проявено милосърдие, а за това, че посягането върху живота на княгиня Евдокия би довело до вътрешни и международни усложнения за България. Затова Трайчо Костов иска съвет от Георги Димитров как най-безболезнено да се отърват от нея. С радиograma от 19 декември 1944 г. той го пита: „Не я ли щат нашите приятели?“ — т. е. тя да бъде изпратена в Москва.

По молба на царица Йоанна и с намесата на регента Тодор Павлов е намерено компромисно решение. Княгиня Евдокия е пусната от Дирекцията на народната милиция и поставена под домашен арест в къщата си в кв. „Изгрева“.

Съобразявайки се с ограниченото време, назначената комисия от ЦК на БРП (к) изработва набързо обвинителния акт. На 13 декември 1944 г. той е връчен на обвиняемите и публикуван в печата. На същия ден Трайчо Костов пише на Георги Димитров, че неговите евентуални бележки ще бъдат взети под внимание при съставяне на обвинителната реч, „понеже не бива да се бавят повече процесите“.

Писмените препоръки, изработени съвместно с Васил Коларов, са получени на 17 декември 1944 г. и връчени на главния народен обвинител Георги Петров. В тях е отразена политическата линия на Комунистическата партия, водена от началото на Втората световна война, и нейните задачи на настоящия етап. От тази гледна точка Георги Петров трябва да обоснове основните пунктове на обвинителната си реч. Георги Димитров и Васил Коларов поставят ударението върху няколко възлови проблема.

Първият се отнася до това да се противопостави на „немско-фашисткия империализъм“ освободителната мисия на СССР и

Червената армия. Нейните съюзници са поставени на заден план. И това тяхно изискване не е случайно.

Още тогава обявяването на война на България от Съветския съюз и навлизането на неговите войски не се посреща еднозначно в обществото. Страната се управлява от демократично правителство с министър-председател от БЗНС Константин Муравиев. На 5 септември то е взело решение да обяви война на Германия и по негово настояване е започнало изтегляне на германските военни части от България. Логично възниква въпросът може ли това правителство да се квалифицира като фашистко, а неговите членове — арестувани и предадени за съдене?

Решението за действие на Москва не е съгласувано с нейните съюзници — Англия и САЩ. ЦК на БРП (к) бърза да информира Георги Димитров: „Идването на Червената армия в България е било за тях неприятна изненада.“ В изявление върху военното положение в Европа, направено пред Камарата на общините, за България Чърчил казва: „Съветската намеса бе неочаквана и ефикасна.“

Вторият проблем, на който Георги Димитров обръща внимание, е в обвинителната реч да се посочи, че появяването на съветските войски на границата на държавата ни дава тласък на „народното движение“ и по такъв начин „помогна на българския народ да се освободи от национално робство“.

Оценката за 9 септември като народно въстание, организирано и проведено от Комунистическата партия, е също проблематична. Тя не се споделя дори от някои нейни съюзници от Отечествения фронт. Според лидера на Земеделския съюз Г. М. Димитров промяната е заслуга преди всичко на българските селяни с подкрепата на някои части от армията. За ролята на Червената армия той и дума не споменава. Претенции за най-голяма роля в деветосептемврийския акт има и Народният съюз „Звено“. А и в редица документи на местни организации на Комунистическата партия и ОФ комитетите се употребява терминът „военен преврат“, а не въстание.

В доклад на конференцията на БРП (к) в Софийска област на 25 септември 1944 г. Трайчо Костов заявява: „9 септември не е обикновен преврат, макар че решаващият удар — събарянето на старото правителство — беше дело именно на армията.“ А в Москва Сталин

обръща внимание на Георги Димитров, че в България няма въстание, „а просто Червената армия завзема властта и я дава на ОФ-комунисти“.

В подобен дух е неговото изискване предложението на съветското правителство от 26 ноември 1940 г. за сключване на пакт за взаимна помощ с България „да се използва с всичката предпазливост“ и „да не се цитира изцяло“. Какво има предвид Георги Димитров?

Едно от основните обвинения срещу цар Борис III и правителството на проф. Богдан Филов е, че с присъединяването към Тристранния пакт България е „въвлечена във войната на страната на Хитлер“. В същото време те са отхвърлили съветското предложение, а неговото приемане според Георги Димитров „щяло да попречи на по-нататъшното разширение“ на военния конфликт от Германия. А в точка 12 е записано: „При условие да се сключи пакт за взаимопомощ със СССР отпадат възраженията против присъединяването на България към известния пакт на трите държави. Напълно вероятно е, че и СССР в този случай ще се присъедини към Тристранния пакт.“

Ако този факт стане известен на обществеността, как ще издържи така формулираното обвинение на Народния съд? И още нещо. В съветското предложение, макар и индиректно, прозират старите имперски претенции на Русия към Проливите. Пътят към тях минава и през България. Затова срещу сключването на пакта Съветският съюз е готов да окаже военна помощ на страната за осъществяване на нейните териториални претенции в Европейската част на Турция, и по-конкретно в Западна и Източна Тракия. На практика това би довело до военен конфликт с Турция и разширяване на войната на Балканите, но не по вина на Германия. В този смисъл указанията на Георги Димитров, намерили място в обвинителната реч, довеждат до изопачаване на историческата истина в името на теснопартийни интереси.

По-нататък той оценява стремежите на управляващите да решат проблема за национално обединение като проява на „великобългарския шовинизъм“, който създал благоприятни условия за присъединяването на страната към Тристранния пакт. В тази насока в обвинителната реч според Георги Димитров трябва да се разкрие обстойно и вината на Кобургготската династия за националните катастрофи на България. При характеристиката на нейната „предателска роля“, посочва той, да се започне още от Фердинанд.

В канцеларията на главния народен обвинител Георги Петров всекидневно постъпват писма, молби и телеграми. В тях близки на арестувани го питат какво е станало и къде се намират задържаните във връзка с Народния съд лица. По съответен ред той ги препраща в Дирекцията на милицията с молба да му дадат исканите сведения. Обаче, както сам той отбелязва, „отговор почти никога не получавах — имаше стотици такива заявления. Само милиционерският инспектор др. Тасев ми отговори на няколко такива заявления, че подобни лица няма задържани“.

За Георги Петров става ясно, че милицията има свои методи на действия и не желае да се съобразява с никого. По такъв начин „изчезват“ много хора и близките им така и не ги виждат повече.

Наред с това Георги Петров получава от цялата страна оплаквания, че при извършени обиски милиционери изземват от домовете на арестуваните лични вещи и покъщнина, преди те да бъдат подведени под съдебна отговорност. На много места се констатира и отнемане на жилища, след което в тях се настаняват „непознати лица“. А съгласно Наредбата-закон, възмущава се Георги Петров, конфискацията може да настъпи едва след постановяването ѝ в присъда. В случай че тя е оправдателна, нито вещите няма да могат да бъдат върнати обратно на пострадалите, нито пък жилищата им — освободени. По-късно Георги Петров пише: „Един вид вършим експроприация на движимата и недвижимата собственост на задържаните лица, и то по един съвършено неразумен начин. Това беше стихия на безначалието и на беззаконието и даваше страшно отражение дори в нашите собствени отечественофронтовски среди.“

В архивите са запазени стотици документи, разкриващи механизма на „изчезване“, който е твърде типичен.

На 9 септември 1944 г. в Търговище е задържан околийският управител на града о. з. капитан Марко Суланов заедно с още 26 души. Те са поставени под арест в училището на с. Вълбел, Търговишко, до 1 октомври 1944 г., след което следите им се губят. При направената справка в милицията от съпругата на околийския управител е отговорено, че той е изпратен в Софийския централен затвор при народните представители за разследване. Оттам обаче ѝ заявяват, че такова лице в затвора не е постъпило. По-късно „изчезналият“ Марко Суланов е осъден задочно на смърт от Народния съд. А

междувременно неговата съпруга заедно с двете си деца е изгонена от къщата ѝ, без да ѝ бъде позволено да вземе вещите си. В дома се настанява семейството на Найдено Младенов — партизанин, по занятие каменар.

В доклад до МВР от декември 1944 г. новият околийски управител на Търговище потвърждава, че същите 26 лица са отведени с камион и оттогава са в „неизвестност“. Но на близките им е казано, че са изпратени за съдене в София.

По същата схема на съпругата на свещеника Йордан Камберов от с. Поибрене — Панагюрско, народният обвинител в Новоселци, Софийско, съобщава, че той не е привлечен да отговаря по Наредбата-закон за Народния съд.

Сведение за изчезналия си съпруг от НК на ОФ и министъра на вътрешните работи иска и Иванка Христова от с. Брестово, Ловешко. Той е „задигнат“ по нейните думи на 5 октомври 1944 г. от непознати лица с камион заедно с още пет души и откарани в неизвестна посока.

По нареждане на министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев Георги Петров обикаля всички области в страната с цел да ускори предварителната подготовка на Народния съд. Наред с това той посещава Дирекцията на народната милиция, местните милиционерски участъци и Софийския централен затвор. Главният народен обвинител установява, че и тук има нарушения на определения ред. „Задържаните лица — пише той до ЦК на БРП (к), — между които имаше и невинни, задържани по лично донесение и за лична мъст, се държаха с месеци без завивки (черги и одеяла) и без бельо за преобличане... В резултат на това хората бяха въшлясали и имаше голяма опасност да се появи някоя инфекциозна болест, която би застрашила и софийските граждани. Появила се бе и краста.“ Георги Петров има и точни сведения, че някои от народните обвинители, бивши следователи, инквизират арестуваните и проявяват към тях излишна бруталност. Воден от разбирането, че отговорността за всичко това, вършено в името на Народния съд, пада върху него като главен обвинител, той се опитва да вземе някои мерки. Но интервенцията на Георги Петров пред ръководството на милицията да се поправят извършените „нередности“ се смята за проявена „мекота“ и се посреща с неприязън. „Очевидно — отбелязва той — ни делеше

нещо съществено в нашите разбирания по някои тактически въпроси на времето.“

Георги Петров споделя становището на Комунистическата партия, че Народният съд е продължение на чистката, но държи тя да става в рамките на закона. Затова той се обръща с писма до Дирекцията на народната милиция в София с копие до областните и околийските директори, милиционерски началници, кметове и комитетите на ОФ, в което предупреждава:

Да се разбере, че когато апаратът на народното обвинителство е вече в действие, Народната милиция остава един помощен и крайно полезен орган на народната обвинителска власт.

— Да престанат всякакви ексцесии, грабежи, бруталност и беззакония, за да се запази престижът на органите на Народния съд.

— Задължава ръководните органи на Народната милиция да организират служба за даване сведения на заинтересуваните близки — къде се намират задържаните лица, да се приемат необходимите им дрехи и храна.

КОНФЛИКТЪТ С ДАМЯН ВЕЛЧЕВ

На 25 октомври 1944 г. завеждащият Военния отдел на ЦК на БРП (к) полк. Георги Дамянов докладва пред Политбюро и членовете на контролната комисия за положението във войската. Той изнася данни, че от общо три хиляди действащи офицери, без запасните, досега са арестувани 151, а уволнени — 289. Отделно от тях в първите дни след 9 септември 1944 г. са задържани 350 офицери. На подготовка във Военното училище са изпратени 2000 ремсисти. Секретарят на РМС Титко Черноколев докладва, че към неговите централен, областен и околийски комитети има създадени военни отдели, които подпомагат чистката във войската. Политбюро обаче констатира, че тя съвсем не е задоволителна, и решава срокът ѝ да бъде удължен до 15 ноември 1944 г.

В резултат последва нова вълна от масови репресии, засягащи кадровия потенциал на войската.

За „партийната чистка“ на 7 ноември 1944 г. полк. Георги Дамянов изпраща подробен доклад на Георги Димитров в Москва. Според него са арестувани 17 генерали, 45 полковници, 45 подполковници, 38 майори, 123 капитани, 204 поручици, 234 подпоручици и 40 офицерски кандидати — общо 746. С тях се води следствие и се готвят за Народния съд. Търсят се да бъдат задържани още 687 офицери, една част от които се укриват, други са на фронта, а трети „не ги дават началниците им“. „Още трябва да бъдат изгонени от войската — пише Георги Дамянов — 1650 офицери.“ Офицерски чин са получили 720 души партизани, повечето без военна подготовка и средно образование. А на 18 септември 1944 г. правителството е утвърдило заповедта на Главния щаб на НОВА за произвеждане в чин генерал-майор на „народните борци“: Тодор Тошев — о. з. майор, Петър Илиев — капитан, Владимир Стойчев — подполковник, Крум Лекарски — о. з. майор, Стоян Трендафилов — о. з. майор, Кирил Станчев — о. з. майор, Димитър Попов — капитан, и Димитър Томов — капитан. Те са главните действащи фигури в завземането на

военното министерство и стратегическите пунктове на столицата през нощта на 8 срещу 9 септември 1944 г. По онова време посочените лица са членове на Военния съюз и политическия кръг „Звено“.

На 13 ноември 1944 г. министър-председателят Кимон Георгиев и министърът на войната Дамян Велчев се срещат с политическия секретар на ЦК на БРП (к) Трайчо Костов. Пред него те изказват остро недоволство от продължаващите на места „своеволни арести“, обиски и конфискации. Те подхвърлят „опасната“ според Трайчо Костов мисъл, че „ако милицията не е в състояние да се справи, да ѝ се даде в помощ войската“. В случая неговото безпокойство идва от това, че в действителност войсковите части ще бъдат изпратени да контролират действията на органите на милицията и да предотвратяват незаконните арести. Затова Трайчо Костов отхвърля тяхното предложение, като им обяснява, че линията на партията е „за решителна борба против своеволията. Но настроенията на масите са олевели и стихията не може изведнъж да се овладее“. Обаче Трайчо Костов и дума не споменава за решението на Политбюро да се удължи срокът на чистката.

Но военният министър Дамян Велчев няма намерение да бъде страничен наблюдател. При това на 14 ноември 1944 г. е произведен в чин генерал-лейтенант, С окръжно от 18 ноември 1944 г. до гарнизонните и войсковите поделения той нарежда да не се допуска арестуването на военни, които са на фронта или са се завърнали от него. На 23 ноември 1944 г. Министерският съвет одобрява постановление № 4, внесено от военния министър. На заседанието не присъстват министрите на БРП (к). Според Никола Петков то е било подкрепено, за „да се вслушаме в съвета, даден на делегацията по примирието в Москва от министъра на външните работи В. Молотов, да се пазят офицерските кадри, понеже много трудно се създават“.

Съгласно постановление № 4 всички офицери, подофицери и войници от действащата войска и запасни, които са извършили или се уличават в извършване на престъпления по Наредбата-закон за Народния съд, ако изявят желание, могат да бъдат изпратени на фронта. Проявилите се да бъдат третирани по следния начин: ранените или нагадените с орден за храброст се считат за напълно невиновни и се освобождават от всякаква отговорност; тези с примерно поведение се наказват с минимум наказание. Наказателно преследване срещу

непосредствено участващите във войната не се възбужда, а там, където е възбудено, се спира.

С радиограма от Москва Георги Димитров предупреждава Трайчо Костов, че с постановлението на Дамян Велчев „фактически се анулира законът за Народния съд“. Това партията не бива да допусне.

Във връзка с „неправомерните арести“ по думите на Дамян Велчев на 25 ноември 1944 г. той издава специална заповед. За избягване на посегателства върху военнослужещи от неизвестни лица и „неотговорни фактори“ всички офицери и подофицери се задължават да спят в казармите, като вземат мерки за лична отбрана. При опит за незаконно задържане всеки военнослужещ да се противопостави с оръжие. По гарнизони да се формират комендантски охранителни взводове, а в дивизионните области — охранителни роти, въоръжени с автоматично оръжие. Командирите на полковете и частите да не допускат в казармите външни лица и задържането на техни подчинени. Военните се разследват само в казармените затвори, а ако трябва да бъдат разпитани на друго място, да бъдат винаги връщани за нощуване. Последното е предназначено да предотврати „безследното изчезване и отвлечение на офицери“.

Реакцията на ЦК на БРП (к) е твърде остра. На 28 ноември 1944 г. Трайчо Костов и министърът на вътрешните работи Антон Югов са изпратени от Политбюро на разговор с Кимон Георгиев и Дамян Велчев. Той протича доста нервно, стига се дори до размяна на реплики. На тяхното искане за отмяна на заповедта Дамян Велчев възразява: „Аз не мога да позволя да се дезорганизира моята армия, да се арестуват мои офицери. Това, което прави милицията, ще накара хората да хванат гората.“ На забележката на Трайчо Костов, че той „защитава фашистите“, военният министър отговаря: „Не, аз защитавам достойнството на българския офицер.“

На среща в дома на Кимон Георгиев в присъствието на д-р Г. М. Димитров и Н. Петков Дамян Велчев заявява, че не ще позволи никому да прави еднопартийно управление и няма да допусне войската да стане партийна.

Поведението на Дамян Велчев се разглежда на специално заседание на Политбюро. Надделява мнението „да се изчака какво ще решат руските другари за Дамян Велчев и след това ще определим окончателно нашата позиция“.

Като резултат от заповедта на военния министър на 15 декември 1944 г. група въоръжени офицери се събират на пл. „Славейков“ в столицата. Те се опитват да освободят свои колеги от ареста на милицията. Подобни прояви има и в Сливен, Пловдив, Плевен и други градове. Налага се намесата на войскови части от Червената армия. Американските и английските представители в Съюзната контролна комисия изказват несъгласие с техните действия и искат обяснение на ген. С. Бирюзов. Отговорено им е, че това са „фашистки офицери“, които предстои да бъдат изправени пред Народния съд.

На 29 ноември 1944 г. ЦК на БРП (к) информира Георги Димитров в Москва: „Бирюзов рязко реагира на заповедта на Велчев, даже възнамерява да постави въпроса за извеждането на българските войски от София. Това създава за нас прекрасни възможности за завоюване на командните позиции в армията. Можем да помислим и за оставката на Велчев, който със своята провокаторска заповед изостри нашите отношения със съветското командване, и за поставяне на поста военен министър по-надежден човек... Днес ще имаме подробен разговор с Бирюзов и в зависимост от този разговор окончателно ще определим нашата линия.“

Ден след това е изпратена нова радиограма. „Велчев — пише Трайчо Костов — яко ще го натисне съветското командване за отмяна на неговата заповед. Помощник-командирите отказват да я изпълняват. Нашите генерали му заявиха, че не могат да му имат доверие, докато не отмени заповедта. Ние също здраво притиснахме съюзниците, заявявайки им, че няма да позволим да се минира делото на ОФ.“

В спомените си ген. С. Бирюзов обяснява, че една от важните функции на възглавената от съветското командване СКК е „да осъществява контрол за ликвидиране на всички остатъци от бившия фашистки режим в страната, да обезпечи привличане към отговорност и наказване на всички военни престъпници“.

Години по-късно миналият в опозиция Никола Петков споделя, че Бирюзов играел „ролята на Каулбарс“^[1]. Той обяснява масовите репресии с наличието на руските войски в страната. „Това — казва Никола Петков — не би могло да се случи при тяхно отсъствие. Покрай сухото изгоря и много сурово.“

С репресиите Никола Петков обяснява и излизането си от правителството на Кимон Георгиев. На 11 декември 1946 г. във

Великото народно събрание той заявява на Антон Югов: „Затова напуснах ОФ, защото избивахте хората. Избивахте отечественофронтовци. Избиваше ги г-н министърът Югов, който и днес ги избива и чиито ръце са толкова кървави, колкото са и тия на Александър Цанков.“

С писмо от 13 декември 1944 г. Георги Димитров съветва Трайчо Костов: „Разбира се, ние трябва да използваме последните събития, за да укрепим своите позиции в армията, в държавния апарат и в страната, но това да правим умно, тактично, да не забравяме, че ние далеч още не сме така силни, за да можем да бъдем единственият решаващ фактор в страната и да диктуваме нашата воля на съюзниците. Ние не трябва да забравяме, че ако нашите противници отстъпват, то до голяма степен това трябва да отнесем за сметка на присъствието на Червената армия в страната. Иначе ние бихме имали вече гражданска война.“

И наистина, на съвещание при ген. С. Бирюзов, на което присъстват министрите Антон Югов, Добри Терпешев, проф. Петко Стайнов, Димитър Нейков и Никола Петков, Дамян Велчев е принуден да отстъпи. Той приема и всички искания на ЦК за промени в ръководството на войската. На 19 декември 1944 г. за началник-щаб е назначен ген. Иван Атанасов, началник на канцеларията — ген. Петър Илиев, началник на РО — полк. Петър Вранчев, и началник на военното министерство — ген. Благой Иванов. Сменени са двама командири на дивизии, както и офицери, заемащи възлови позиции. Със задоволство Трайчо Костов отбелязва: „Много от тях са приети за членове на офицерската партийна група в ЦК.“ По сведения на военния отдел от 9 септември до края на 1944 г. от всичко 2700 офицери от състава на войската за „фашистки прояви“ са отстранени 1100 души.

Намесата на ген. С. Бирюзов във вътрешните работи на България идва от това, че още от 17 септември 1944 г. в оперативно отношение българската войска е поставена под командването на маршал Толбухин, а оперативните заповеди се осъществяват чрез нейния Генерален щаб. След подписване на Съглашението за примирие от 28 октомври 1944 г. той е определен и за председател на Съюзната (съветска) контролна комисия. Но поради отсъствие длъжността се изпълнява от ген. С. Бирюзов — негов заместник. Наименованието на

комисията идва от това, че ръководството ѝ е съставено от руски офицери. Англия и САЩ имат само свои представители в нея, което се използва за ограничаване на техните компетенции.

На 12 декември 1944 г. британският министър на външните работи А. Идън изпраща писмо до колегата си в СССР В. Молотов. В него настоява да се регламентира положението на английските представители в комисията. Този проблем е поставен отново по време на Ялтенската конференция. В предложената за 10 февруари 1945 г. за обсъждане нота на британската делегация се съдържат няколко искания. Най-важното от тях е да бъде приет статут на Съюзната контролна комисия в България, еднакъв с този на Унгария, за да могат английските представители „да се ползват с разумна свобода на придвижване и връзки“. Това минимално искане е съобразено с продължаващата война против Германия с оглед да не се изострят отношенията между съюзниците. От своя страна Сталин заявява, че няма да допусне да се нарушават редът и спокойствието в тила на Червената армия. Това се отнася до проявите на вътрешна съпротива в окупираните от нея територии.

След края на военните действия в британската нота се настоява да се осигури пълноправно членство на нейните и американските представители в комисията, да присъстват на всички заседания и да участват изцяло в разглеждането на всички стоящи въпроси. Те също така „трябва да имат право на пряк достъп до българските власти“. По обясними причини до обсъждането на нотата така и не се стига.

В писмото си от 13 декември 1944 г. Георги Димитров инструктира Политбюро да действа и по-нататък твърдо, но умерено, да проявява максимална маневреност и гъвкавост по отношение на съюзниците си и в частност към звенарите (става дума за Кимон Георгиев и Дамян Велчев — бел. авт.). В тази връзка да не се изтъква твърде много ръководната роля на комунистите в правителството и в ОФ и да не се предприемат стъпки, които биха могли да съдействат за формирането на антикомунистически блок. В момента БРП (к) няма интерес от възникването на правителствена криза и трябва да се стреми да я избегне.

Остра бележка е направена на министър Добри Терпешев за някои негови нетактични изказвания по време на преговорите за примирие. Той поставил въпроса, че „България може да се присъедини

към Съветския съюз и с това да укрепи своето международно положение“. Според Трайчо Костов подобна „дипломатическа грешка“ усложнява отношенията със съюзниците.

Всички тия по думите на Георги Димитров „самоограничения“ на партията имат за цел да прикрият извършващата се съветизация на България.

В същата насока седмица по-късно от Москва идват указания да няма „увлечения“ и „забягвания“ напред и по други два въпроса. Първият се отнася до отделянето на църквата от държавата. Проблемът е поставен от ЦК на БРП (к) още през октомври 1944 г., но надделява схващането, че това трябва да става „бавно“ и „внимателно“, за да не се създават излишни врагове в църковните кръгове в страната и в чужбина. Образуван е и ОФ комитет от свещеници със задачата да работи за „реформирането и обновяването“ на църквата.

През ноември 1944 г. Георги Димитров получава информация за намеса в църковните работи и на милицията. Според нея „началникът на милицията Лев Главинчев, по народност македонец, в миналото терорист“, подготвял арести на всички членове на Светия синод с изключение на Софийския митрополит Стефан. Георги Димитров незабавно нарежда да се вземат решителни мерки и това да не се допусне. Той е на мнение, че БРП (к) трябва да се стреми да постави църквата в служба на отечественофронтовската власт, без да се бърза с отделянето на църквата от държавата.

Второто „увлечение“ е свързано със съдбата на монархическата институция. С писмо от 18 декември 1944 г. Георги Димитров съветва Трайчо Костов: „Що се отнася до династията, тя политически трябва да се дискредитира окончателно чрез Народния съд в лицето на цар Фердинанд и цар Борис и дворцовата камарила, а към царицата (и нейния малчик) необходимо е да се съхрани напълно лоялно отношение. Не е в наш интерес да поставяме още сега въпроса за ликвидиране на монархическия институт въобще.“

---

[1] Генерал-майор А. Каулбарс е пратеник на руския император Александър III в България. През юни 1892 г. е назначен за министър на войната в княжеството. ↑

ПОГЛЕД В СЪДЕБНИТЕ ЗАЛИ

При съставянето на обвинителния акт комисията към ЦК на БРП (к) се натъква на някои трудности. Установява се, че много от официалните архиви, както и този на външното министерство, липсват. С шифрована телеграма до Георги Димитров в Москва ЦК съобщава: „Дипломатическата преписка и други документи на Министерството на външните работи са взети от съветските следствени органи и изпратени в Москва. Част от тези документи обаче сега са необходими за съставяне на обвинителния акт против бившите фашистки правителства за народния съд. Направете така, че срочно да бъдат снети копия и документите върнати, тъй като без тях са вързани ръцете на държавния обвинител.“ С писмо до министъра на външните работи на Съветския съюз В. Молотов Георги Димитров предава искането на ЦК на БРП (к). Седмица по-късно е получен лаконичен отговор, че документите не са намерени. Какви са били съображенията на съветското правителство да не върне архивите, не е известно, но те и сега се намират там.

Съгласно Наредбата-закон народният съд трябва да завърши своята работа най-късно до 1 януари 1945 г. По-късно срокът е удължаван на няколко пъти. По настояване на ЦК на БРП (к) е решено да се изчакат присъдите на централните процеси в София — на регентите, царските съветници, министрите и народните представители, а след това да започнат и останалите. Целта е да бъде постигнат „политически ефект“, като бъдат наказани „първо най-големите виновници, а после по-малките“. Не е известно кога ще бъдат върнати от Москва задържаните там лица.

На 18 декември 1944 г. Политбюро решава, че главните процеси не могат да бъдат повече отлагани. В тази връзка се обсъжда и партийното становище за присъдите, които то ще поиска. С шифрована радиограма Трайчо Костов (Спиридонов) съобщава на Георги Димитров (Дед) в Москва: „19.XII. Утре почва народният съд. Тодор предлага министрите от Филовия и Божиловия кабинет да бъдат

осъдени на смърт, Багрянов и компания — до живот, а от Муравиевия кабинет някои да бъдат евентуално даже оправдани. Ние още не сме решили окончателно, но сме склонни да бъдем по-строги. Багрянов, Драганов, Станишев, Сталийски и ген. Руси Русев — на смърт, останалите от тоя кабинет — на 15 години. Не ни се иска да освобождаваме когото и да било от Муравиевия кабинет, освен ако решим, че Гичев напр. би ни бил нужен за борба срещу Гемето. Разбира се, наказанията за тях ще бъдат минимални. Ти как мислиш? Спиридонов.“

С нова радиограма Трайчо Костов по-подробно обяснява на Георги Димитров какъв е замисълът на Политбюро. „Все повече — пише той, укрепва мисълта, че ще трябва чрез Гичев да държим Гемето винаги в шах. От това той най-много се страхува. Място за двама вождове в Земеделския съюз няма. Споразумението помежду им едва ли е възможно, защото Гемето мъчно ще се съгласи да свири втора цигулка. Ако това е така, тогава трябва да оправдаем Гичева или най-много условно да го осъдим, за да го пуснем, когато стане нужда. А заедно с Гичев трябва да оправдаем и други от Муравиевия кабинет. Съобщи срочно твоето мнение, защото трябва да дадем вече линия на съда, който днес започва работа.“

След два дни е получен отговор: „Спиридонов. Според мен никой не следва да бъде оправдан. Всички те носят отговорност и трябва да получат наказание. Разбира се, размерът на наказанието трябва да се определи в съответствие със степента на отговорност. Примерно за министрите от първите два кабинета и за тези от третия кабинет, които непосредствено отговарят за палаческите действия против народа, за ограбването на страната — висш размер на наказание. За останалите от третия и четвъртия кабинет — доживотен затвор и от 15 г. до 1 г. Много е важно щото всичко това да бъде по съответния начин съгласувано с най-важните партньори и също така достатъчно обосновано в съдебната присъда. Дед.“^[1]

Отговорът за коалиционното правителство на Константин Муравиев се забавя с няколко часа. Предполага се, че Георги Димитров се е консултирал със съветските си другари и тогава изпраща втора радиограма. В нея той посочва, че правителството на Муравиев носи също „голяма политическа отговорност“ и всички негови министри трябва да бъдат осъдени. За Никола Мушанов от Демократическата

партия, Димитър Гичев от БЗНС „Врабча“ и Атанас Буров от Народната партия и др., които са водили според Георги Димитров „известна, макар и свършено непоследователна опозиция против прогерманския курс“, съдът може да постанови минимално наказание до условна присъда.

На 20 декември 1944 г. в Тържествената зала на Съдебната палата в София започват заседанията на Първи върховен състав на Народния съд. Председател на съда е Богдан Шулев, а подпредседател Давид Николов (Софийски апелативен съд) и членове: Йордан Шумков (Софийски апелативен съд), Стефан Манов — адвокат, Мишо Димитров — бивш учител, Вера Начева — бивша учителка, Рада Тодорова — пенсионерка учителка, Димитър Митев — учител от с. Турековци, Васил Христов от Ботевград — земеделец, Тодор Милев от с. Долна Диканя — работник, и Крум Киров от Перник — миньор. След прочитане на списъка на подсъдимите регенти, царски съветници, министри за времето от януари 1941 до 9 септември 1944 г. професорът по наказателно право Николай Долапчиев (член на централното ръководство на „Звено“) отправя към председателя на съда няколко възражения. В качеството си на защитник на княз Кирил Преславски и бившия министър-председател Добри Божилов той смята, че е нарушена съдебната практика относно назначаването на служебни защитници от Адвокатския съвет на отсъстващите подсъдими — регенти и министри. Проф. Николай Долапчиев обосновава, че всеки един обвиняем има право да приеме или да се откаже от своя служебен защитник, а посочените отсъстващи по това дело нямат такава възможност. „Ако това пълномощно липсва, казва той, ние сме в невъзможност да изпълним своя дълг. Аз не мога да знам каква е позицията на моя подзащитник в това дело, дали ще приеме своята вина, или ще се отрече, каква позиция на отбрана ще възприеме, какви доказателства ще посочи и т. н.“ По подобен начин стои въпросът със защитниците на другите двама регенти — адвокат Любен Данаилов на проф. Богдан Филев и адвокат Иван Бойдев на ген.-лейтенант Никола Михов.

В подкрепа на горното становище се изказва и професорът по гражданско право в Софийския университет и член на БАН Йосиф Фаденхехт. „Моето мнение, заявява той, е, че един адвокат, който е поставен да поеме защитата на един отсъстващ подсъдим, е поставен в

една фактическа и правна невъзможност да изпълни своя дълг, така както повелява законът, дълг, който се включва в понятието на адвокатската защита пред съда, или само да се каже, че е имало защита.“

Като резултат в залата настъпва оживление, а в съдебния състав — явен смут. От банките на служебните защитници се подхвърлят реплики: „Кажете къде са отсъстващите подсъдими?“ Но отговор от председателя на съда няма. Според последната информация, получена от Георги Димитров, намеренията на Москва още не са известни. „Не е решено тука, пише той до Трайчо Костов, ще бъдат ли изпратени в София въпросните министри, за да бъдат съдени в тяхно присъствие от Народния съд. Аз предложих регентите да задържат тук, за да бъдат съдени от международен съд, а министрите да бъдат отправени в София.“

След продължилите два часа дебати съдът се оттегля на съвещание. Правят се сондажи с министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев, а той от своя страна — с ЦК на БРП (к). Един час по-късно председателят на съда Богдан Шулев съобщава в съдебната зала, че възраженията на проф. Николай Долапчиев и проф. Йосиф Фаденхехт се отхвърлят поради следните съображения: „Процесът се развива пред Народния съд, освободен от стесненията на обвинителните материали и процесуални закони, че се касае за наторни факти и становища, установени в съзнанието на цял народ, и защитниците, които желаят да изпълнят добросъвестно своя правен дълг, макар и служебно назначени, имат изобилен материал да заемат своето становище в процеса, което да бъде в съгласие не само с интересите на техните подзащитници, но и в съгласие с върховните интереси на българския народ.“

Вторият въпрос, който проф. Николай Долапчиев и проф. Йосиф Фаденхехт поставят, е съдът да изясни кога и как е връчен обвинителният акт на отсъстващите подсъдими. Налага се думата да вземе главният народен обвинител Георги Петров. „Аз смятам — казва той, — че за отсъстващите лица трябва да приемем, че обвинителният акт е вече редовен по силата на онази процедура, която е предвидена в Закона за народния съд.“ В случая той напомня, че съгласно Наредбата — закон няма да се спазват правните норми на тогава действащото законодателство. Още по-абсурдно звучи неговото

обяснение, че отсъстващите подсъдими (а те са в Москва — б. а.) са поканени чрез обявление да си получат обвинителния акт от канцеларията на съда. Естествено е, че при тяхното положение това не може да стане, а някои дори не знаят, че са подсъдими. Но Георги Петров настоява на своето: „Това е установена практика на съда и следователно трябва да се приеме, че след изтичането на седемдневен срок от обявлението обвинителният акт е получен...“

Опитите за възражение на двамата професори са прекъснати и председателят на съда дава ход на делото. Така те не успяват да го отложат, но с развилите се дебати дават гласност за грубо нарушаване на съдебната практика пред присъстващите в залата български и чуждестранни журналисти. Възникналият спор обаче не прониква в нашия печат. Още в края на октомври 1944 г. с писмо до Трайчо Костов Георги Димитров от Москва е наредил да се вземат съответните мерки. Според него „под флага на военна цензура, необходима във военно време, трябва драстично да се проведе и другата, политическата цензура, като не се допуска в печата нищо, което вреди на делото на Отечествения фронт“. На Министерския съвет се препоръчва да установи кои вестници са „необходими“ да излизат и на кои няма да бъде разрешено да се отпечатват и разпространяват.

В деня, в който започва Народният съд — 20.XII.1944 г., Министерският съвет приема Наредба-закон за трудововъзпитателни общежития за политически опасните лица. Съгласно чл. 1, това са хора, опасни за „държавния ред и сигурност“. Настаняването им на определени места и селища става с мотивирана заповед на министъра на вътрешните работи по доклад на директора на милицията след проведено дознание.

По същество приетият закон идва да узакони създадените още след 9 септември лагери в страната. Техният брой трудно може да се установи, защото милицията по своя инициатива в много населени места формира групи от задържани „фашисти“ и ги използва за принудителна работа. Освен това следствените органи прилагат „бързата процедура“ за въдворяване в лагерите на лица без предварително дознание.

На заседание през декември 1944 г. министърът на вътрешните работи Антон Югов информира Политбюро, че изпратените в лагери и на принудителна работа възлизат на 37 347 души. Той отбелязва, че от

тях е твърде голям броят на членовете на семействата и близки на подведените за съдене от Народния съд лица. Според него тази мярка е необходима, за да се изолират „фашистите от народа, който желаел да се труди спокойно“.

В радиograma Георги Димитров обръща внимание на Трайчо Костов: „Процесите трябва да бъдат публични, но на обвиняемите да не се позволи в никакъв случай да ги използват като трибуна за своите противонародни цели, под факела на своя защита.“ За целта комисията към ЦК на БРП (к), подготвила обвинителния акт, уточнява предварително и основните въпроси, които трябва да бъдат задавани на подсъдимите при разпитите. Те се свеждат до следното:

— Защо е одобрил влизането на България в Тристранния пакт на 1 март 1941 г.?

— Защо не се е възпротивил на влизането на германските войски на територията на България, като с това е нарушена водената дотогава политика на неутралитет, и е улеснил военния удар върху Гърция и Югославия?

— Подкрепил ли е изпращането на български окупационни войски на техни територии?

— Одобрил ли е и защо влизането на България в антикоминтерновския пакт?

— Защо не се е възпротивил на обявяването на война на САЩ и Англия на 12 декември 1941 г.?

— Защо е подкрепил правителството при провеждане на враждебни акции срещу СССР — разграбване на имуществото на съветската книжарница в София, закриване на съветското представителство във Варна, водене на широка пропаганда във вестниците и радиото против СССР, поставяне под полицейски надзор на членовете на съветското посолство в столицата?

Освен това разпитите трябва да се водят така, че да не се даде възможност на подсъдимите да оспорват или оневиняват обявената в обвинителния акт политика, водена от управляващите кръгове за „престъпна“. По такъв начин остава само формално да се потвърди тяхната вина.

Въпреки предварителните инструкции обаче развитието на процеса тръгва в друга насока.

Взети са и конкретни мерки по организацията на съда. До съдебната зала се допускат ограничен кръг лица и такива с предварително издавани пропуски и карти от Дирекцията на милицията. Между тях има групи, изпратени с цел да репликират в подходящ момент подсъдимите по време на разпитите. На процеса са допуснати като наблюдатели английски, френски и други чужди кореспонденти. Още в първите дописки, появили се в международния печат, те изказват опасение, че при този състав на съдиите „мнозина от виновниците ще се отърват, а някои невинни ще пострадат“.

Главният народен обвинител Георги Петров е отговорен за цялостното провеждане на Народния съд. Наред с това той съставя и поддържа общата политическа част на обвинението на регентите, на двата кабинета на проф. Богдан Филев и кабинета на Добри Божилов. С обвинението на правителството на Иван Багрянов, Константин Муравиев и царските съветници са ангажирани народните обвинители Никола Гаврилов и Атанас Армянов.

Поради отсъствието на регентите разпитът на подсъдимите започва с царските съветници арх. Йордан Сегов, Любомир Лулчев, Димитър Генчев, Павел Груев, Светослав Помянов, ген. Рафаил Жечев, д-р Петър Костов, д-р Георги Ханджиев, Станислав Балан и Петър Морфов. Съдът се ръководи от указанията на Георги Димитров, че династията трябва политически да се дискредитира чрез Народния съд в лицето на цар Фердинанд, цар Борис III и дворцовата камарила. Това налага и те да бъдат осъдени. По думите на Георги Петров днес се налага да се постави на подсъдимата скамейка неспокойният дух на починалия монарх, „за да го развенчаем като «народен цар» и да го заклеймим като палач на българския народ“.

Разпитите на царските съветници обаче не потвърждават замисъла на Георги Петров. Изнесените от тях факти разкриват много подробности за маниера на работа, начина на управление и живота на българския монарх. Нещо повече. Всеки един от дворцовите съветници дава положителна характеристика на цар Борис III като личност и държавник. Затова не е случайно, че макар и цензурирано, в българския печат се отдава внимание почти само на царските съветници, а се пренебрегват разпитите на останалите подсъдими лица.

Народният съдия Рада Тодорова недоволства пред ЦК на БРП (к): „Един от обвиняемите, Лулчев, вчера се обърна в обвинител: вика, прекъсва.“ На разпита на арх. Йордан Сегов съдът отделя два дни, понеже по думите на Георги Петров той бил важна личност, „вицекрал“.

В следващите дни са разпитани министрите от първия кабинет на проф. Богдан Филов. Резултатите са отново същите. Министърът на войната ген.-лейтенант Теодоси Даскалов (внук на Бачо Киро) обосновава с конкретни, аргументирани факти, че влизането на България в Тристранния пакт е било единствен възможен изход при тогавашните условия за страната. Отказът според него би довел до окупация на държавата, пълно разорение на народното стопанство, разгром на войската и избиване на демократичните дейци. Още по-изненадваща за съда е дългата и подробна реч на бившия министър на земеделието и държавните имоти Димитър Кушев от БЗНС. „Днес, обяснява Рада Тодорова пред Секретариата на ЦК, дадохме възможност на Кушев да изнесе, че е действал в полза на комунистите.“

Министърът на правосъдието д-р Минчо Нейчев, който с внимание следи хода на процеса, констатира, че „съдът седи със страхопочитание пред обвиняемите, вместо да бъде обратното“.

Насоките на развитието на делото предизвикват незабавна реакция от страна на милицията. Достъпът до съдебните зали се свежда до минимум, навсякъде се виждат само шмайзери, а по-малко публика. Махнати са поставените пред тях високоговорители, за да не се чуват разпитите. Задържани са десетина адвокати защитници, позволили си да репликират и прекъсват съдиите.

На 20 декември 1944 г. започват заседанията и на Втори върховен състав на Народния съд. Подсъдими са депутатите от XXV Обикновено народно събрание. Негов председател е Светослав Кираджиев и членове: Кирил Григоров, Васил Цветков, Марин Гешков; Кирил Бежански, Йордан Пергамов, Димитрина Йосифова, Катя Ботушева, Стоян Митов, Васил Модев, Милан Ангелов, Гаврил Чочов. Народни обвинители са Владимир Димчев, Г. Керемедчиев и Върбан Ангелов.

От общо 160 народни представители в XXV Обикновено народно събрание на подсъдимата скамейка са поставени 127 от тях,

определяни като „правителствено болшинство“. Възрастта им е от 30 до 60 години.

При прочитане имената на подсъдимите се установява, че от 127 бивши депутати присъстват 111, в неизвестност са 7, а починали 9. Общата част на обвинителния акт е подобна по съдържание, както при Първи върховен състав, с допълнението, че народните представители „са били верни и са дали подкрепа на фашистките кабинети от 1.1.1941 до 9.IX.1944 г.“.

По-късно един лондонски журналист, присъствал на процеса, споделя с ръководителя на английската мисия към Съюзната контролна комисия: „Бившите депутати влизаха в съдебната зала по двама на дълга върволица, пазени от въоръжени мъже с груби лица. Повечето от тях навеждаха глави и стъпваха несигурно. Останах с впечатлението, че те осъзнават съдбата си. Всичко това ми напомняше на антична трагедия. Питам се дали това е Европа.“

Съдебното дирене протича по определена процедура. Въпросите към подсъдимите са същите, както при Първи върховен състав, но за печелене на време са съкратени на три, а след първите заседания — на две групи. Никой от съдиите с изключение на Марин Гешков няма право да задава самостоятелни въпроси освен чрез председателя на съда, като му дава написана бележка. А той от своя страна след приключването на всяко заседание свиква в кабинета си народните съдии, за да обсъдят протичането на процеса. Председателят на съда се допитва до тях и дали не е допуснал „грешки“ в смисъл склонение от партийните инструкции, за да могат те по-нататък да се избягват.

Наредбата-закон дава възможност на подсъдимите да представят своите възражения и посочат доказателства в 7-дневен срок след връчване на обвинителния акт. Освен това те имат право да дават свободни и подробни обяснения пред съда, както и да посочат неограничен брой свидетели и писмени доказателства. По първия процес броят на свидетелите възлиза на около 400 души, а по втория — от 20 до 50 на всеки един от народните представители. При това положение спазването на техните права би означавало делата да се проточат с няколко месеца над предвидения за тяхното завършване срок. Съобразявайки се със създалата се ситуация, председателят на Втори върховен състав Светослав Кираджиев решава да допусне до съда 15 процента от общия брой на посочените свидетели, или по 2–3

души на подсъдим. Те трябва да бъдат предимно от София, за да не се проточи процесът по неговите думи „поради неявка на свидетели“. По подобен начин процедира и Първи върховен състав на Народния съд.

---

[1] Спиридонов е псевдоним на Трайчо Костов, а Дед — на Георги Димитров. ↑

СЕКРЕТАРИАТЪТ НА ЦК НА БРП (К) СЕ НАМЕСВА

На 27 декември 1944 г. с радиограма Трайчо Костов информира Георги Димитров в Москва: „Не сме съвсем доволни от хода на Народния съд. Оказва се не съвсем добре подготвен поради бързането да се свърши по-скоро. Дознанието на царедворците, които не са бутнати дори с пръст, е дало незадоволителни резултати. Държат линия на отричане, на стоварване всички криви дърва върху царя, а те били само чиновници. Народните съдии и народните обвинители също се оказаха не съвсем подходящи. Вземаме необходимите мерки, за да се поправи каквото може.“

На следващия ден Секретариатът на ЦК на БРП (к) свиква съвместно заседание с главния народен обвинител Георги Петров, народните съдии и обвинители (членове на партията) Светослав Кираджиев, Вера Начева, Рада Тодорова, Марин Гешков, Димитринка Йосифова, Никола Гаврилов, Владимир Димчев, Богдан Шулев и Върбан Ангелов. В дневния ред има една-единствена точка: ход на Народния съд и мерки за отстраняване на констатираните недостатъци. Изказванията на присъстващите дават възможност да се очертаят две групи слабости. Първата се отнася до лошата организация на съдебния процес. Тя се изразява според Трайчо Костов преди всичко в това, че „подсъдимите нямат респект към съда, отговарят седнали, говорят колкото си искат“. Нито един от тях не се признава за виновен, а вниманието се съсредоточава върху несъществени въпроси, поставени случайно, вместо по план, и т. н.

Втората група недостатъци се отнася до самите съдебни състави. Народният съдия Рада Тодорова от Първи върховен състав недоволства от съдията юрист Стефан Манов, който по нейните думи се държи „несериозно, като задава хумористични въпроси“ и с това „убива политическия ефект“. Подобно е мнението на председателя на същия състав Богдан Шулев за народния обвинител Атанас Армянов. „Обвинителят Армянов, казва той, задаваше неуместни и излишни

въпроси, а моя е вината, че не го прекъснах. В бъдеще не ще го оставям с въпросите си да разводнява съдебното дирене.“ Богдан Шулев се оплаква и от един друг народен съдия — Минчо Манов от „Звено“, който най-често спял на заседанията, а на едно от тях „заплака, трогна се“.

Народният съдия от Втори върховен състав Марин Гешков е на мнение, че неговите членове не са съвсем сполучливо подбрани. Някои от народните съдии не проявявали активност и заинтересованост, не били запознати с делата и се държали безразлично. Според Марин Гешков съдията Цветков (препоръчан от звенарите) „е без авторитет в родния си край, занимавал се е с далавери“. В действителност неговата критика произтича от това, че като професионалисти съдиите юристи не се интересуват от фактическата страна на процеса, а само от формалната, юридическа страна. В тази връзка Светослав Кираджиев препоръчва „двамата председатели да образуват ядра от по 7–8 души, здрави наши хора, под чието влияние да бъдат разпределени останалите съдии“. Нужно е, продължава той, „да имаме сигурно болшинство в пресата, за да не се дава всичко, а само това, което изобличава подсъдимите“.

В изказването си главният народен обвинител Георги Петров смята, че първият процес отначало е вървял мудро. Никой от царските съветници не е дал признание, показвали са се в благоприятна светлина. Що се отнася до най-близкия съветник на монарха арх. Йордан Сегов, той твърди, че „неговата роля е разкрита“. Но за довереника на царя дъновиста Любомир Лулчев Георги Петров се колебае, смята, че „работата е неясна“ и той не е играл „пакостна роля“.

Членовете на Секретариата на ЦК на БРП (к) не са доволни от обясненията на народните съдии и обвинители. Общото мнение е, че Народният съд се държи твърде меко с подсъдимите. Титко Черноколев заявява: „Подсъдимите се оставят излишно да декламират. Трябва да се прекъсват.“ А Петко Кунин съветва съда да се пази от това да смята, че подсъдимите депутати са били безволни изпълнители и правели каквото им кажат и следователно имат смекчаващи вината обстоятелства. Такава нотка според него се прокрадвала и във вестниците.

Още по-смустващ е изнесеният от Марин Гешков факт, че в досиетата на народните представители има приложени заявления и показания на членове на БРП (к) в тяхна полза. Препоръката е да се види кои са тия „другари-ходатаи“ и да им се иска обяснение.

Недостатъците и слабостите на Народния съд са обобщени от Трайчо Костов. „Вярно е, казва той, че за това има и обективни причини: за първи път имаме Народен съд, няма време да се подготви добре, трябваше да се бърза със започването и завършването на съда, защото народът вече негодуваше.“ Той признава, че поради това дознанията се оказват не съвсем добре проведени, няма достатъчно признания и други материали, които да послужат за основа на обвинението, самите обвинители не са могли добре да проучат документите. В заключение Трайчо Костов набелязва конкретни мерки за подобряване работата на съдебните състави. Първо, трябва да се върви с допустимата максимална скорост, без обаче съдът да се претупва, за да не се „изгуби политическият ефект“. За целта да се ускори разпитът на свидетелите, да има план при разпита на всеки обвиняем, да се обръща внимание на съществените неща.

Във връзка с поведението на милицията, която според Никола Гаврилов „пречи и zlepоставя съда“, Трайчо Костов поема ангажимент да разговаря с нейното ръководство. Той ще иска в съдебните зали да бъде пускана повече публика, както и да се поставят отново високоговорителите. Публичността обаче според Трайчо Костов ще се свежда до това „да се издават карти за влизане на делегации от профсъюзите, масовите организации, партийните групи, кварталите“.

Политическият секретар на ЦК на БРП (к) обръща внимание на съда, че е „политически погрешно“ подсъдимите депутати, дворцовите съветници и др. да се характеризират като „безволни кукли, некадърни изпълнители, жалки хора“. Същото според него се отнася и за личността на цар Борис III. „Това, казва Трайчо Костов, са убедени фашисти, съзнателно и активно провеждащи у нас хитлеристка политика. Разобличавайки царската политика, ние искаме да нанесем удар върху монархизма като институт.“

В резултат на препоръките на Секретариата на ЦК на БРП (к) при разпитите на подсъдимите настъпват промени. От стенограмите на съдебните заседания ясно личи, че след няколко казани думи те са прекъсвани и следва многоточие. По такъв начин на подсъдимите не се

дава възможност да изяснят в пълнота дадени факти или събития и своята роля в тях, а още по-малко да се защитят. При това прекъсванията стават в момент, когато техните обяснения вземат насока, която не е в интерес на съда. Ускоряването на разпитите обаче не е само в резултат да се спази предвиденият за завършване на делата срок. Народните съдии и обвинители се ръководят от инструкциите на Георги Димитров, предадени чрез Секретариата на ЦК, че всички подсъдими трябва да бъдат осъдени.

В началото на януари 1945 г. Първи върховен състав на Народния съд отделя специално внимание на разпита на Никола Мушанов, Атанас Буров и Александър Гиргинов. И това не е случайно. Освен че са министри в правителството на Константин Муравиев (2.IX. — 9.IX. 1944 г.), те са известни като противници на линията за икономическо и политическо обвързване на България с държавите от Тристания пакт. Но следвайки указанията на Георги Димитров от 19.XII.1944 г., съдът трябва да наблегне на тяхната „непоследователна опозиция“ против прогерманския курс. За целта се задават въпроси, излизащи извън периода, за който те са обвиняеми. Под формата на питане съдиите укоряват бившите министри, че със своите политически позиции са „разбивали единството на демократичните сили“, като не са пожелали да влязат в Отечествения фронт. Отговорът и на тримата е, че към тях не е била никога отправяна лична покана. При това те са имали друга линия на борба против правителството на проф. Богдан Филов. Никола Мушанов от Демократическата партия и лидер на опозицията в XXV Обикновено народно събрание заявява пред съда, че „борбата в парламента е не по-малко важна и даже повече от тази в гората“. Според него там тя е имала и много голям отглас в чужбина (той има предвид Лондон и Вашингтон).

На обвиненията на председателя на съда, че не е подкрепил въоръжената борба, Александър Гиргинов (също от Демократическата партия, доктор на юридическите науки и специалист по конституционно право) отговаря: „Аз не съм за шумата, понеже съм възрастен.“ (Д-р Александър Гиргинов е роден през 1879 г. и по това време е на 66 години.)

Разпитът на Атанас Буров засяга и отделни моменти от държавническата дейност на цар Борис III. Той съобщава на съда, че е казал на монарха: „Ще направите като Дания... ще наведете глава, но

няма да признаете това влизане.“ Става дума за това германските войски да минат през страната, без тя да се присъединява към Тристранния пакт. За случая бившият министър на войната ген.-лейтенант Теодоси Даскалов пояснява на съда, че царят споделил с него: „Да, но Буров не знае, че аз не съм датски крал, а България не е Дания, да се наведем, означава да паднем.“

В началото на януари 1945 г. в ЦК на БРП (к) става известно, че задържаните в Москва трима бивши регенти княз Кирил Преславски, проф. Богдан Филов, ген.-лейтенант Никола Михов, бившите министър-председатели Добри Божилов и Константин Муравиев, бившите министри на външните работи Димитър Шишманов, Първан Драганов, Петър Габровски и бившият министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството инж. Димитър Василев ще бъдат върнати в България.

На 5 януари 1945 г. Трайчо Костов: „Взехме мерки и работите на Народния съд тръгнаха по-добре... Днес публикуваме интересен поверителен доклад на Багрянов до Кирил, който го напълно разобличава. Ще създадем обществено движение около съда, използвайки пристигането на главните виновници.“

В спомените си Константин Муравиев пише, че в един разговор ген.-лейтенант Никола Михов споделил с него за намеренията на проф. Богдан Филов, Добри Божилов и Петър Габровски да помолят „да ги задържат тук и ако трябва да понесат някаква отговорност, да я получат и изтърпят на руска земя“. Малко по-късно проф. Богдан Филов пояснява на Константин Муравиев причините за това тяхно решение. Според него става дума за бягство не от отговорност, а от „злобата на безотговорни хора у нас, които се ръководели от най-ниски страсти и инстинкти. Това той вече бил предвкусил в България и не очаквал нещо по-добро“.

Разпитът на докараните от Москва започва на 11 януари 1945 г. Тъй като с тях не е проведено предварително дознание, съденето им става по т. нар. кратка процедура. Обвинителният акт на подсъдимите е връчен едва след тяхното пристигане в София. Те са изненадани от характера на съда и същността на обвинението. На процеса Константин Муравиев се възмущава: „Аз три месеца живея в гроб. Не зная нищо какво е ставало вън и какво става.“ Съдът не дава възможност на К. Муравиев да изясни в подробности водената от

неговото правителство политика. Между многото прекъсвания и кратките реплики той все пак успява да каже: „Политиката на регентството не одобрявах... Моят кабинет помогна на България.“

Не по-малко затруднени са и служебните защитници на подсъдимите. Преди започването на разпита на княз Кирил неговият адвокат проф. Николай Долапчиев предявява искане той да бъде отложен. Мотивите му са, че е получил възможност да се срещне със своя подзащитник едва половин час преди неговия разпит. Естествено съдът отказва.

Княз Кирил разбира, че е обречен. На разпита отговаря неточно, вяло и доста объркано. Смутен от положението, в което е поставен, и от това, че съдът не желае да го изслуша, той губи всякакво желание да се защитава.

Централен проблем при разпита на проф. Богдан Филов е присъединяването на България към Тристранния пакт. В същото време, водейки се от инструкциите на Георги Димитров да не се цитира изцяло съветското предложение за пакт, съдът подхожда едностранно при изясняването на този въпрос. Разглеждайки действителното положение по онова време, проф. Богдан Филов заключава, че отхвърлянето на искането на Берлин би довело до окупацията на държавата. А приемането на предложението на Москва едновременно с него щяло да има за резултат нейното ускоряване. Още повече че според проф. Богдан Филов „СССР не можеше да ни помогне“. Затова единствен изход за правителството е било присъединяването на България към Тристранния пакт да стане „без много ангажменти“.

Подобна теза има аналогия със случилото се с Югославия. Известно е, че на 25 март 1941 г. тя се присъединява към Тристранния пакт, а на 5 април сключва договор за дружба и ненападение със Съветския съюз. На следващия ден войските на Третия райх нахлуват в Югославия, Въпреки поетите ангажменти СССР не се намесва в нейна защита, понеже е в съюзнически отношения с Германия.

ПОЛИТБЮРО НА БРП (К) Е ГОТОВО С ПРИСЪДИТЕ

Още преди да завършат разпитите на подсъдимите и се чуе думата на техните защитници, на 20 януари 1945 г. Политбюро на ЦК на БРП (к) провежда заседание за обсъждане присъдите на Първи и Втори върховен състав на Народния съд. На него присъстват Трайчо Костов, Петко Кунин, д-р Минчо Нейчев, Георги Чанков и Антон Югов. За „размяна на мисли“ са поканени главният народен обвинител Георги Петров и народните обвинители Никола Гаврилов, Владимир Димчев и Върбан Ангелов.

Избързването на Политбюро не е случайно. Заседанието се свиква преди произнасяне на обвинителните речи. Партийното ръководство иска да се запознае с присъдите, които народните обвинители възнамеряват да поддържат, и ако е необходимо, да ги „коригира“.

По общата постановка на присъдите се изказва Георги Петров. Той е на мнение, че е необходимо в тях да има известна градация и не трябва всички подсъдими да бъдат поставени на една плоскост понеже вината им е различна. А според него някои от тях даже може би нямат вина. Подходът на Георги Петров се споделя и от останалите народни обвинители. От тази гледна точка всеки един от тях излага своето становище за присъдите по процеса, за който е отговорен.

По първия процес на регентите, царските съветници, двата кабинета на проф. Богдан Филов и правителството на Добри Божилов докладва Георги Петров. По-конкретно той се спира на личността на княз Кирил, опитвайки се да го различи от другите двама регенти. От разпитите и свидетелските показания на призованите за целта лица Георги Петров е стигнал до извода, който споделя с Политбюро, че князът е „пълнен дегенерат“. Той не е вземал участие в политически съвещания, а цар Борис III се е отнасял с пълно пренебрежение към своя брат. При тази характеристика с основание следствието си е

задало въпроса — тогава кой е поставил княз Кирил за регент? Но опитите да бъде установен този факт не дават резултат.

Що се отнася до дейността на княза в регентския съвет, тя може да се види според Георги Петров от дневника на проф. Богдан Филов. Той обяснява на Политбюро, че князът се е противопоставил на намерението да бъде образувано правителство с министър-председател проф. Александър Цанков или Петър Габровски, като казал, че „в България такъв кабинет е невъзможен“. Също така княз Кирил не е искал да отиде в Германия на посещение при Хитлер. Става дума за това, че на 14 октомври 1943 г. той се опитва да отложи заминаването при фюрера, но не му се удава. Вероятно това е дало основание на Георги Петров да характеризира княза и като „безволна личност“. Но все пак той подчертава, че преговорите в Главната квартира е водил проф. Богдан Филов, а „Кирил е играл второстепенна роля“.

За следващата група подсъдими — съветниците на цар Борис III, Георги Петров докладва, че е „установена отговорността“ на арх. Йордан Сегов, д-р Георги Ханджиев — началник на отдел и началник на протокола на двореца, д-р Петър Костов — секретар по печата, легационен съветник, ген.-майор Рафаил Жечев — първи флигеладютант и началник на военната канцелария на двореца, и Димитър Генчев — инспектор на дворците.

Според главния народен обвинител довереникът на монарха — дъновистът Любомир Лулчев, не трябва да бъде осъден. За това свое мнение той изтъква няколко аргумента. Първо, в книгите, които е писал през 1940 г., Любомир Лулчев се обявил против изстъпленията. Второ, той представлява „куриоз“ за двореца — не е получавал заплата, при царя е отивал само когато е бил повикван, застъпвал се е пред него за осъдени на смърт (земяделци и комунисти — б. а.), за което не е вземал никакви пари и не е правил кариера в дворцовите служби. Положително за него, обяснява Георги Петров, говори и писмото на писателя комунист Крум Кюлявков. Същевременно Любомир Лулчев е препоръчал да бъдат назначени ген. Никола Недев (министър на вътрешните работи), който според неговия дневник е бил дъновист, и полк. Атанас Пантев (бивш адвокат) за директор на полицията. По-късно, продължава Георги Петров, съветникът на царя е „говорил за мир“, бил е славянофил, а не германофил. По време на

разпита си е дал „героична защита“, с която е отхвърлил обвинението в германофилство.

Изложението на Георги Петров е прекъснато от Трайчо Костов с репликата: „Трябва да го освободим като заместник на Дънов? Та той е давал 10 години съвети на царя.“

Д-р Петър Дънов, ръководител на „Бялото братство“, е арестуван заедно с Любомир Лулчев. След предварителното следствие е освободен и поставен под домашен арест в къщата си в квартал „Изгрева“ с цел да бъде използван евентуално като свидетел. На 28.XII.1944 г. д-р Петър Дънов се самоубива. За случилото се Трайчо Костов незабавно информира Георги Димитров в Москва.

В подкрепа на Георги Петров се изказва народният обвинител Никола Гаврилов. Допълвайки своя колега, той казва, че Любомир Лулчев е давал разумни отговори и има феноменална памет. Но Никола Гаврилов явно се е натъкнал на необяснимото и до днес противоречие между разпита пред съда и съдържанието на неговия дневник, поради което добавя: „Ако обаче му четете дневника, ще заключите, че това е луд човек.“

Подобно на Георги Петров Никола Гаврилов се опитва да направи разлика в степента на отговорност на дворецовите съветници, като засяга дейността на останалите четирима. Според него „царят е бил силна личност, решавал е това, което е искал“. А те от своя страна не са „признали вината си“. Воден от тези и други съображения, Никола Гаврилов предлага: „Станислав Балан трябва да освободим по политически причини — бил е любовник на царицата. Не е играл особена роля в политиката, бил е съветник и е правил доклади по външното положение.“ По подобен начин стоят нещата и с Петър Морфов — секретар в личния кабинет на цар Борис III. Той, обяснява Никола Гаврилов, е стоял малко в двореца. Преди това е бил легационен секретар в българското посолство в Лондон. По-късно е писал писмо до баща си, в което споделя, че иска да бъде освободен от службата си, за да се върне във външното министерство.

За третия от тази група — Павел Груев, началник на личния кабинет на царя, на щатна служба в двореца от 1920 г., Никола Гаврилов смята, че след идването на арх. Йордан Сегов от 1938 г. той е „престанал да играе важна роля“. Твърде благосклонно народният обвинител се изказва за Светослав Помянов — началник на общата

канцелария на цар Борис III, бивш пълномощен министър на България в Румъния, Германия и Италия. По неговите думи той е „човек с демократически разбирания, дипломат от кариерата, направил донесение за капитулацията на Италия, не е бил германофил“.

Становището на народните обвинители за присъдите по първия процес обобщава Георги Петров. За дворецовите съветници мнението е „първите пет души да понесат тежки наказания, а останалите — не“.

От първия кабинет на проф. Богдан Филев (16.II.1940 — 11.IV.1942 г.) „всички да понесат тежка отговорност“. Изключение може да бъде направено само за трима министри. Първият е министърът на външните работи Иван Попов, който след 9 септември 1944 г. се самоубива в една болница в Букурещ. Той според Георги Петров трябва „да се освободи по политически съображения“. Вероятно главният народен обвинител има предвид, че Иван Попов се обявява против присъединяването на България към Тристранния пакт. А в навечерието на неговото подписване се „разболява“ и не заминава за Берлин заедно с проф. Богдан Филев.

Другият е министърът на войната ген.-лейтенант Теодоси Даскалов. Георги Петров пояснява за него: „Признава, че е гласувал за Тристранния пакт. Но от 1942 г. е застанал на гледището, че германците ще загубят. Поставяме въпрос за доживотен затвор.“

Трайчо Костов отново прекъсва главния народен обвинител: „Същият пусна немските войски в България и държа във Военното училище реч против предложението на Соболев.“ (Пактът за взаимна помощ е донесен от главния секретар на Народния комисариат на външните работи на СССР Аркадий Соболев на 25 ноември 1940 г. — б. а.)

Третото лице е министърът на земеделието и държавните имоти Димитър Кушев, бивш член на БЗНС. Според Георги Петров той „не е сторил нещо особено, трябва да се освободи“.

За втория кабинет на проф. Богдан Филев (11.IV.1942 — 14.IX.1943 г.) главният народен обвинител предлага всички негови членове да бъдат осъдени с изключение на Христо Петров — министър на земеделието и държавните имоти, бивш член на БЗНС. Той, заявява Георги Петров, е бил „творческа личност“. Като министър на железниците, пощите и телеграфите в следващия кабинет на Добри Божилов е участвал в „опозиционната петорка“.

Петко Кунин, член на Политбюро и завеждащ отдел „Стопански“ на ЦК на БРП (к), остро реагира: „Най-реакционният измежду всички министри на земеделието.“

Заседанието на Политбюро продължава с обсъждане кабинета на Добри Божилов (14.IX.1943 — 1.VI.1944 г.). За него докладва Георги Петров. По-конкретно главният народен обвинител се спира на дейността на т. нар. опозиционна петорка. В нея влизат министърът на народното просвещение Борис Йоцов — професор по славянски филологии в СУ „Св. Кл. Охридски“, министърът на правосъдието д-р Константин Партов, министърът на търговията, промишлеността и труда д-р Иван Вазов (племенник на писателя Иван Вазов), министърът на земеделието и държавните имоти д-р Иван Бешков (агроном, брат на художника Илия Бешков) и Христо Петров от предишния кабинет, сега министър на железниците, пощите и телеграфите. Те, обяснява Георги Петров, „са отказали да дадат нота против Турция заедно с Германия. Искали са да се дадат консулства на Русия. При третата нота на Русия си подали оставката.“

Става дума за нотите на съветското правителство от април — май 1944 г. С тях то настоява да се възстанови консулството във Варна и се открият нови в Русе и Бургас. За нотите е уведомен германският пълномощен министър в София Адолф Хайнц Бекерле. След консултации с Берлин той предава отрицателното становище на министъра на външните работи на Третия райх Ото фон Рибентроп. Бекерле се опитва да диктува и отговорите на българското правителство до Москва. Поради несъгласие с неговата намеса и предлагания текст петимата министри подават оставката си. С това те предизвикват правителствена криза и улесняват създаването на нов кабинет.

Същевременно петимата министри са подписали Постановление № 30 от 28 април 1944 г., с което борбата с нелегалните и чужди партизански групи, техните помагачи и укриватели се възлага на войската. То, по думите на Георги Петров, „тежи на всички“.

Въпреки това за двама министри от петорката Георги Петров предлага „да не се осъждат на смърт“. Първият е д-р Иван Вазов, който е увеличил надниците на работниците с близо 100 процента, спрял е изпращането на работници в Германия, възпротивил се е на изпращането на стоки за там. Другият е д-р Иван Бешков. Той, твърди

Георги Петров, е давал сведения на земеделците за това, което се е вършело в правителството. Държал е речи, за които по неговите думи „в Германия разстрелват“.

Проф. Борис Йоцов, според Георги Петров, „следва да понесе пълно наказание“. Същото се отнася и за д-р Константин Партов заради закона за смъртното наказание на малолетните.

За кабинета на Иван Багрянов (1.VI.1944 -2.IX.1944 г.) докладва народният обвинител Никола Гаврилов. Въпросът за неговата вина е твърде комплициран. „Неестествено, казва Никола Гаврилов, той зае централно място в процесите. Излезе като че ли неговото тримесечно управление е било най-лошото. Аз заострих на него под влияние на един член на ЦК. Пресата наду работата още повече. Допринесе и докладът.“

За какво всъщност става въпрос?

По време на съдебния процес в печата е публикуван тайният доклад на Иван Багрянов до регента княз Кирил с дата @31.VII.1944 г. В него министър-председателят подчертава, че е продължил да следва прогерманската политика на България, водена от бившите правителства. Той пише още, че българският народ „смъртно мрази болшевизма“ и ще изпрати със „сълзи“ германската армия при нейното изтегляне от страната.

Установява се, по думите на Никола Гаврилов, че „този доклад е фалшифициран“. Нещо повече. Той е бил изготвен от РО при Щаба на войската по искане на Иван Багрянов срещу сумата от 400 франка. Предназначението му е било „да бъде заблудена Германия, че уж Багрянов води 100 % прогерманска политика“. Народният обвинител още веднъж подчертава: „За неговата неавтентичност има безспорни доказателства.“

Характеризирайки политиката на Иван Багрянов, Никола Гаврилов твърди, че той е бил искрен. Какво има предвид народният обвинител?

Известно е, че Иван Багрянов е бил флигеладютант на цар Борис III до 1925 г. По това време между него и княгиня Евдокия се създават интимни отношения. Стига се дори до женитба, но поради несъгласието на цар Фердинанд бракът се проваля. Иван Багрянов е изолиран от двореца, но запазва приятелски отношения с цар Борис III. Връща се в политическия живот на страната през 1938 г. Като

министър на земеделието и държавните имоти от 14 ноември 1938 до 4 февруари 1941 г. допринася немалко за развитието на селското стопанство. Иван Багрянов е доста популярен сред народа, има авторитет и се ползва с неговите симпатии. Поради това Никола Гаврилов казва: „Стоял е на два стола: бил е верен на двореца и на народа. Плакал е за смъртта на царя, но мъчи се да служи вярно и на народа.“

Никола Гаврилов признава, че правителството на Иван Багрянов се е опитвало да направи „завой“ във външната и вътрешната политика на държавата, но го е провело по един „нерешителен начин“.

В действителност още преди да се съгласи да състави правителство, Иван Багрянов преговаря с БРП чрез д-р Иван Пашов. Комунистите приемат предложената от него умерена формула за излизане на България от войната при спазване на „пълна неутралитет“, за да не се даде повод на Германия да окупира България, и му обещаваат поддръжка. Той води преговори и с представители на съветското посолство в София, които одобряват неговите намерения и приемането на поста. С тях е съгласуван и съставът на бъдещото правителство. Вече като министър-председател Иван Багрянов изпълнява обещанията си, дадени на БРП, че борбата с партизаните ще бъде възложена отново на жандармерията. За целта излиза постановление на Министерския съвет от 14 юни 1944 г., отменящо Постановление № 30. С друга заповед от 26 юни 1944 г. се нарежда да се прекратят произволът и репресиите в партизанските райони и срещу тях да се стреля само в сражение.

Разговори за помирение с БРП води и министърът на вътрешните работи проф. Александър Станишев. Той предлага „партизаните да се оставят в известни гори и села, там, където пожелаят, и да мируват, докато дадем пълна амнистия и провъзгласим с това наедно и неутралитета на България“. При срещите с представителя на ЦК на БРП д-р Иван Пашов му заявява, че партизанският апарат бил много сложен и не можел да се командва от София.

Иван Багрянов прави още една стъпка. Той предлага да се изпратят през Турция в Москва двама делегати за непосредствени преговори с Георги Димитров и съветските власти. Те трябва да изработят „програма за съвместни действия между Червената армия, РП и българската армия против немците в периода, когато Червената

армия стигне до Дунав“. От страна на Багрянов преговорите да се водят от неговия съветник Стоил Стефанов, а от БРП — от д-р Минчо Нейчев. Информацията е предадена незабавно на Георги Димитров в Москва, а той от своя страна я препраща на Молотов и Сталин. Противно на очакванията, нещата се развиват в друга посока.

По указания на Москва Георги Димитров критикува ЦК на БРП (к), че се е поддал на „заблудите“ на Багряновото правителство и трябва да преустанови контактите си с него. С цел да разобличи водената от кабинета „двулична“ политика той написва няколко статии, предадени по радиостанция „Христо Ботев“. Изправяйки своята погрешна линия, ЦК на БРП (к) издава директива за активизиране на въоръжената борба и сваляне правителството на Иван Багрянов. При това положение завоят във вътрешната политика става невъзможен.

На 30 август 1944 г. правителството оповестява взетото си решение за отменяне на всички постановления по Закона за защита на нацията, третиращ положението на лицата от еврейски произход. То се отнася и до наредбите на Министерския съвет от 29 август 1942 г., издадени на неговата основа за създаване на Комисарство по еврейските въпроси и провеждане на ограничителни мерки срещу тях. Поради последвалата оставка на кабинета въпросът се решава от следващото правителство.

Според Никола Гаврилов най-голяма вина в правителството на Иван Багрянов има военният министър ген.-лейтенант Руси Хр. Русев и само той „следва да бъде осъден на смърт“ (генералът е министър на войната и в правителството на Добри Божилов — б, а.). Името му се свързва не само с подписването на Постановление № 30, но и с решението на правителството войската, полицията и жандармерията да започнат повсеместна офанзива с цел до края на август да ликвидират нелегалното движение. Но какво се установява по време на предварителното следствие?

Министър-председателят Иван Багрянов свиква командирите на армиите, на дивизиите и инспекторите на отделните редови войски, за да им разясни същността на взетото решение. Той изрично подчертава желанието на правителството да се действа в рамките на закона и срещу нелегалните да се стреля само в сражение. Отделно от него ген.-лейтенант Руси Хр. Русев инструктира военните за начина на организиране на офанзивата. Тя се изразява в провеждане на мащабни

блокади в цялата страна за преследване и залавяне на нелегалните. По сведения, дадени от партизаните, в бой с врага са загинали няколко души. Общата оценка на партийното ръководство и ГЩ на НОВА е, че офанзивата „не е успяла“.

От останалите членове на кабинета „ръководна роля“ по думите на народния обвинител са играли проф. Александър Станишев и Руси Ст. Русев — адвокат, деец на БЗНС, министър на правосъдието до 12 юли 1944 г., а след това на земеделието и държавните имоти. За Първан Драганов — министър на външните работи от 12 юни 1944 г., Никола Гаврилов обяснява, че е бил „против войната срещу Англия и Америка“, без да уточнява каква присъда ще иска за него. Подобен е подходът му към министъра на финансите Димитър Савов. Той, заявява народният обвинител, „е прекъснал всякакви връзки с Германия“.

В дознанието си при следствието Димитър Савов пише: „Смятам, че правителството на Багрянов се е ръководело от интересите на страната.“ А в отговора на обвинителния акт добавя: „Правителството на Иван Багрянов се явява против авторитарния режим и за неговото премахване.“

Никола Гаврилов докладва и за кабинета на Константин Муравиев (2 — 9 септември 1944 г.). „Най-виновен е — посочва той — ген. Иван Маринов — министър на войната.“ Твърдението на народния обвинител е вярно от гледна точка на интересите на България. Но Никола Гаврилов явно не е наясно с действителното развитие на събитията около 9 септември 1944 г.

На няколко заседания на Министерския съвет, проведени на 5 септември 1944 г., ген. Иван Маринов категорично се противопоставя на незабавното обявяване на война на Германия. Мотивите му са, че е необходима предварителна военна подготовка, а българската войска е пръсната. С това свое становище той повлиява на правителството и то решава да отложи с три дни официалното обявяване на война на Германия. На същия ден по радиото Съветският съюз обявява война на България. Така желанието на регентите и министрите, по думите на ген. Иван Маринов, да предотвратят навлизането на съветските войски в страната се проваля.

Никола Гаврилов засяга дейността и на министъра на вътрешните работи Вергил Димов от БЗНС. Той се обвинява за

станалите инциденти в София на 6 и 7 септември 1944 г., при които се стига до сблъсъци между демонстрантите и полицията. За тях обаче, пояснява народният обвинител, „неговата виновност в съда не можа да се установи“.

Главният народен обвинител допълва своя колега: „Този кабинет може да бъде осъден само политически. Отложили са обявяването на войната с Германия само за да може да се изтегли българската армия при Битоля.“

След народните обвинители пръв взема думата министърът на правосъдието д-р Минчо Нейчев. Той не е съгласен с общата им постановка за присъдите по първия процес и остро я разкритикува. „Другарите народни обвинители, казва министърът, постъпват съвършено неправилно. Търси се най-тежкото престъпление и се започва оттам градация надолу. Със смърт искат да се накажат само най-виновните, а за по-малко виновните (в сравнение с тях) предвиждат по-малки наказания. Не се търси дали е извършено достатъчно престъпление, заслужаващо само по себе си смъртно наказание, а се гледа има ли други, извършили по-големи престъпления. Ако някой е убил 50 души и го наказваме със смърт, от това не следва, че оня, който е убил само едного, не заслужава също смъртно наказание. Например: Вазов е подписал Постановление № 30 — това е достатъчно, за да бъде осъден на смърт, макар че Филов в сравнение с него е още по-виновен.“

Членът на Политбюро и секретар на ЦК на БРП (к) е доста порязък, с тази разлика, че той оценява линията на народните обвинители от партийна гледна точка и свързаните с нея цели и интереси. Според него те не се чувстват „като хора на нашето движение, които търсят и най-малкото, което ще докаже виновността на тия бандити“. Вместо да бъдат политически заинтересовани от нанасянето на удар върху „тази камарила“, те имали линия на хора, които „стоят настрана от цялата борба на народа и сега мерят кой колко е виновен и пр.“. Петко Кунин смята, че тази тяхна линия „не е последователно антифашистка“ и се е отразила върху воденето на целия процес. „Има меко пипане“ — упреква ги той.

Обобщавайки казаното дотук от членовете на Политбюро, Трайчо Костов заявява категорично: „С линията на другарите обвинители по никакъв начин не можем да се съгласим.“ В духа на

постановката на д-р Минчо Нейчев той предлага как да бъдат осъдени обвиняемите, следвайки съответния ред: „За регентите — смърт и за тримата. Дегенератството на Кирил не е смекчаващо вината обстоятелство. За съветниците — Севов и другите четирима, да се осъдят на най-тежкото наказание. Става въпрос за останалите 5 души (Л. Лулчев, Ст. Балан, П. Морфов, П. Груев и Св. Помянов — б. а.), те могат да не бъдат наказани на смърт, но трябва да бъдат тежко наказани.“

За първия кабинет на проф. Б. Филов Трайчо Костов отсича: „Въпросът е ясен — смърт.“

Министърът на вътрешните работи Антон Югов предлага да бъде направено изключение само за Димитър Кушев. „Много бързо го изхвърлиха от кабинета“ — добавя той. Но Трайчо Костов не е съгласен. Мотивите му са, че като член на правителството Д. Кушев е участвал в сключването на Тристранния пакт. Това по неговите думи е „достатъчно“ — т. е. и той да бъде осъден на смърт.

Същата съдба Трайчо Костов отрежда и на членовете на втория кабинет на проф. Б. Филов.

Според него решаващо за определяне на присъдите на правителството на Добри Божилов е Постановление № 30. На тази основа той иска „смърт за всички, които са го подписали“ — иначе казано, за цялото правителство.

Отхвърляйки изцяло оценката на Никола Гаврилов за кабинета на Иван Багрянов, Трайчо Костов изненадващо предлага тежки присъди на неговите членове. Със смърт трябва да бъдат наказани министър-председателят, министърът на правосъдието Ал. Сталийски, министърът на войната ген. Руси Хр. Русев, министърът на вътрешните работи проф. Ал. Станишев и министърът на външните работи Първан Драганов. Доживотен строг тъмничен затвор следва да получат министърът на железниците, пощите и телеграфите Борис Колчев, както и министърът на народното просвещение Михаил Арnaudов — професор по сравнителна литературна история в СУ „Св. Кл. Охридски“. За останалите членове на кабинета — Руси Ст. Русев, Димитър Савов и Христо Василев (министър на търговията, промишлеността и труда) Трайчо Костов употребява думата „помалко“. Името на Славейко Василев — министър на обществените

сгради, пътищата и благоустройството, не се споменава, тъй като той се самоубива непосредствено след 9.IX.1944 г.

Отхвърляйки становището на Георги Петров, че кабинетът на К. Муравиев „може да бъде осъден само политически“, Трайчо Костов заявява: „Никой от него не може да бъде оправдан. Въпросът е как да се осъдят.“ В тази връзка той разделя министрите на три групи. В първата влизат министър-председателят К. Муравиев и министърът на вътрешните работи Вергил Димов. Според него те трябва да се осъдят „най-тежко, но не на смърт“. Вергил Димов, обяснява той, зарад вътрешната му политика — „като адвокат на нашите процеси се държеше като враг“.

За втората група министри без портфейл — Никола Мушанов, Атанас Буров и Димитър Гичев, Трайчо Костов предлага една година.

Третата група министри — Борис Павлов — министър на правосъдието и временно управляващ Министерството на народното просвещение, Христо Попов — министър на земеделието и държавните имоти, Стефан Даскалов — министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството, и д-р Александър Гиргинов — министър на финансите и управляващ Министерството на търговията, промишлеността и труда, следва да получат условна присъда.

По такъв начин към министрите, които трябва да бъдат осъдени на смърт (техните имена не се споменават на заседанието, тъй като се смятат за безспорни), Трайчо Костов прибавя още: ген.-лейтенант Теодоси Даскалов, д-р Иван Вазов, д-р Иван Бешков, Иван Багрянов, проф. Ал. Станишев, д-р Ал. Сталийски и Първан Драганов. Не се освобождават от отговорност така, както предлагат народните обвинители, съветниците на царя Л. Лулчев и Ст. Балан и министрите Иван Попов, Димитър Кушев, Христо Петров и целият кабинет на Константин Муравиев. По обясними причини за „вината“ на ген. Иван Маринов нито един член на Политбюро не се изказва. По време на съдебните заседания той се явява само като свидетел на обвинението.

Становището на Трайчо Костов за присъдите, които трябва да бъдат поискани от народните обвинители в края на първия процес, се приема от членовете на Политбюро без възражение. Но то съвсем не е последното.

Заседанието продължава с обсъждане на присъдите по втория процес — на депутатите от XXV Обикновено народно събрание.

Изборите за него са проведени по области от 24 декември 1939 до 28 януари 1940 г. Съгласно новия избирателен закон от 22 октомври 1937 г. страната е разделена на 160 избирателни колегии, като всяка от тях има право да избира само един депутат. След забраната на партийно-политическите организации от режима на 19-майците, която не е отменена, кандидатурите на народните представители се поставят не от партии, а чрез сложна процедура и спазване на определени изисквания. За пръв път в новата българска история избирателни права получават жените над 21-годишна възраст, но само „ако са омъжени, разведени или вдовици“. От общия брой на избирателите в гласуването участват 67,2 процента.

В стенографските дневници на XXV Обикновено народно събрание срещу имената на избраните депутати не се отбелязва дали са членували в някоя партия или организация, а само занятието, което упражняват, и образователният им ценз, тъй като те се явяват като личности. В парламента има 17 запасни офицери — предимно генерали, 60 адвокати, 20 земеделци, 22 търговци, няколко индустриалци и фабриканти. За народни представители са избрани 17 души бивши министри, между които двама министър-председатели — проф. Ал. Цанков и Никола Мушанов. От 160 депутати с висше образование са 103, със средно — 24. По такъв начин в съответствие с тогавашните разбирания се оформя един квалифициран парламент, съставен главно от специалисти и професионалисти в отделните стопански области. Разбира се, кабинетът, който провежда изборите, възползвайки се от т. нар. V правителствена зестра, се старее да си осигури мнозинство, на което да се опира при провеждането на вътрешната и външната политика.

На първото заседание на Народното събрание, открито на 24.II.1940 г., за председател е избран Никола Логофетов — адвокат. Заместник-председатели са Никола Захариев (по-късно министър) и Димитър Пешев — адвокат. На 16.V.1941 г. Никола Логофетов е сменен със зап. полк. Христо Калфов. На мястото на Никола Захариев на 26.VI.1942 г. за заместник-председател е избран д-р Петър Кьосеиванов — доктор на правните науки, адвокат.

Поради големия брой подсъдими народни представители те са разпределени между тримата народни обвинители. На заседанието на Политбюро присъстват само двама от тях.

Първият — Владимир Димчев, твърди, че няма нито един депутат, който може да бъде оправдан, с изключение на Атанас Каишев. Последният е бил болен и не е могъл да присъства на нито едно заседание (Ал. Каишев е починал на 29.1.1941 г.). Народният обвинител предлага да се направи „индивидуализация на подсъдимите“, като се имат предвид главно техните речи в Народното събрание. От тази гледна точка, въпреки че не е подготвен окончателно за това кой каква присъда следва да понесе, той заявява: „За 15–20 души ще искам смърт, за други — до живот, трети ще бъдат осъдени на по-леки наказания.“ Като пример към последната категория народният обвинител споменава имената на двама народни представители. Единият е Дончо Узунов — търговец, член на парламентарната комисия по Министерството на търговията, промишлеността и труда. Той — обяснява Владимир Димчев, е „писал статии във в. «Днес» (смятан за проводник на прогерманския курс — б. а.), но ОФ комитет говори добре за него“. Народният обвинител пропуска да съобщи една интересна подробност. Още на първата сесия на парламента на 29 март 1940 г. проф. Ал. Цанков изнася факта, че по време на неговото управление (1923 — 1926 г.) Дончо Узунов е бил осъден по Закона за защита на държавата и е лежал в затвора.

Вторият, д-р Никола Минков — член на бюджетната комисия в парламентарната комисия по външните работи, според Вл. Димчев „е фашист, но е честен“. Добре за него е говорил д-р Любен Дюкмеджиев, адвокат от парламентарната група на БРП в XXV Обикновено народно събрание.

Народният обвинител Върбан Ангелов допълва своя колега: „Борил се е против преследванията на евреите. Спасил е много хора от смърт. Ако остане жив, може да дойде до комунизма.“ На това изказване Трайчо Костов остро възразява: „Но той е идеологът на фашистите от «Млада България».“ (Става въпрос за младежка националистическа организация, свързана със Съюза на българските национални легиони — б. а.)

За друга група народни представители (имената им не се споменават) докладва Върбан Ангелов. Той смята, че неговите обвиняеми са безлични хора и само за някои от тях ще иска смъртни наказания. Народният обвинител се колебае за Петър Савов — адвокат, роден в Котел. Той ще иска да бъде оправдан депутатът Стефан

Стателов, адвокат, поради това че е бил против правителствената политика, агитирал е по селата да не се дават храни за германците, предупреждавал е селяните да се укриват, бил е подведен по ЗЗД.

Двамата депутати се водят за привърженици на правителственото мнозинство и излиза, че то съвсем не е било единно. Вл. Димчев е принуден да подчертае: „В Народното събрание не е имало никаква политическа опозиция.“ Неговото твърдение не е съвсем точно. От общо 160 депутати към правителственото мнозинство принадлежат 140 души, между които има 24 земеделци. Между тях се оформят няколко групировки, известни като „групата на д-р П. Кьосеиванов“, „групата на Иван Багрянов“ и „групата на Д. Пешев“, внесла на 17 март 1943 г. изложение против депортирането на евреите. Най-лоялна е групата около министър-председателя проф. Б. Филов. По редица въпроси между тях има различия, но те се проявяват главно при дебатите, а не при гласуването. Освен това преброяването на гласовете става „на око“ и поради големия си брой мнозинството винаги има предимство.

Останалият състав на парламента, смятан за „опозиция“, е твърде разнолик. БРП успява да спечели 9 мандата, като подкрепя кандидатурата и на д-р Никола Сакаров, бивш член на БКП (т. с.)- На 10. VII. 1941 г. членовете на нейната парламентарна група са касирани. Председателят на парламента мотивира взетото решение с това, че те са „развивали партийно-политическа дейност“ във и извън Народното събрание.

„Легалната политическа опозиция“, наречена така, тъй като приема само парламентарните средства на борба, е съставена от отделни дейци на бивши демократически партии и организации, но не е обособена в парламентарна група. Те гласуват заедно против редица закони, не одобряват присъединяването на България към Тристранния пакт, обявяването на война на Англия и САЩ, изказват се против Закона за защита на нацията и гоненията на евреите и т. н

След изслушване на народните обвинители Трайчо Костов дава указание как да се процедира по втория процес: „Никой от депутатите (освен умрелите преди 1941 г.) не следва да бъде оправдан. Да се представи списък за присъдите на депутатите, който да бъде съгласуван с нас. Обвинителните речи по първия процес да започнат сряда-четвъртък, а по втория — от петък-събота (към 25 януари).“

ЗАЩИТАТА НЕ МОЖЕ ДА ПРОМЕНИ ПРИСЪДИТЕ

Съгласно чл. 10 от Наредбата-закон „след приключване съдебното дирене изслушване на обвинението, защитата и последната дума на подсъдимите съдът постановява мотивирана присъда, неподлежаща на обжалване и одобрение“.

Още в самото начало на процеса Политбюро на БРП (к) изисква от Георги Петров да представи обвинителната си реч, за да бъде прегледана и одобрена предварително от специалната комисия на ЦК съобразно писмените препоръки на Георги Димитров от 17 .XII.1944 г. Съставеният от него проект в размер на около 200 машинописни страници е предаден в първите дни на януари 1945 г. Петнадесет дни по-късно главният народен обвинител и министърът на правосъдието д-р Минчо Нейчев са извикани в ЦК, за да им се съобщи, че се налага в обвинителната реч да бъдат направени някои корекции и съкращения. Това притеснява Георги Петров, защото по неговите думи „до деня на започване обвинението оставаха няколко дни — кога комисията ще коригира моята обвинителна реч и кога аз щях да я имам в окончателната ѝ форма, за да се готвя“.

При така създалата се обстановка главният народен обвинител решава да построи по друг начин своята обвинителна реч, като разработва положението на отделните подсъдими по кабинети. Два дни преди определения срок за нейното произнасяне той получава от ЦК общата политическа част, съкратена от д-р Минчо Нейчев от 50 на 16 страници с оглед да се вмести в рамките на два дена. Нея, както и финалната част по стопанските и финансовите последици от влизането на България в Тристранния пакт, одобрена изцяло от ЦК, той прибавя към своята разработка.

Съставената по този начин обвинителна реч Георги Петров произнася на 24 и 25 януари 1945 г. Съобразявайки се с решението на Политбюро от 20 януари 1945 г., той иска регентите и всички министри от двата кабинета на проф. Богдан Филов и правителството

на Добри Божилов да понесат пълната си политическа и наказателна отговорност по Наредбата-закон — смърт.

Обвинителната реч на Никола Гаврилов започва на 26 януари 1945 г. За разлика от изказването си пред Политбюро на 20 януари 1945 г., че Иван Багрянов е бил искрен, сега народният обвинител поддържа постановката на Трайчо Костов за неговата двучина политика. Спирайки се на международното положение, той твърди, че през лятото на 1944 г. са се създали условия за „решителен завой“, а вместо да го извърши, министър-председателят лавирал. Заклучавайки, че няма промени във външната политика, нито смекчаване на режима вътре в страната, той иска Иван Багрянов да понесе пълна отговорност. Народният обвинител намира, че смекчаващи вината обстоятелства имат министрите Христо Василев, Димитър Савов, Борис Колчев, проф. Михаил Арнаудов и Руси Ст. Русев. За останалите членове на кабинета той поддържа становището, че те трябва да понесат отговорността си по закона.

За покойния Славейко Василев Никола Гаврилов иска да се приложи законът само по отношение на конфискация на имотите. Става дума за чл. 4, съгласно който „съдът присъжда в полза на държавното съкровище целия имот на осъдения или част от него“. В тази връзка народният обвинител поставя един принципен въпрос — необходимо ли е да се иска пълна конфискация на имотите на подсъдимите. Съдът е неприятно изненадан от неговия аргумент, че днешната власт на Отечествения фронт не трябва да върши онова, което са вършили „фашистките режими“. Развивайки по-нататък своята теза, Никола Гаврилов пледира да се остави известна част от имуществото на осъдените за съпругите и децата им по закона. (Тъй като този въпрос не е решен в Наредбата-закон за Народния съд, с по-късна дата — на 26 април 1945 г. — Министерският съвет приема Наредба-закон за привеждане в изпълнение на конфискациите, постановени от Народния съд — б. а.)

На 26 януари 1945 г. обвинителната реч срещу царските съветници се произнася от Атанас Армянов. И тук, както при Н. Гаврилов, се забелязва придържане към решението на Политбюро. Максимална отговорност според Ат. Армянов следва да понесат арх. Й. Севов, д-р Г. Ханджиев, д-р П. Костов, ген.-майор Р. Жечев и Д. Генчев. На останалите петима съветници — Л. Лулчев, Ст. Балан, П.

Морфов, П. Груев и Св. Помянов, да се наложи наказание съобразно тяхната вина.

За да разсее евентуалните колебания у някои членове на съда относно Л. Лулчев, народният обвинител набляга на няколко съществени неща. Не е важното, заявява Ат. Армянов, че поначало той е имал „добри намерения. Нас ни интересува резултатът от неговата дейност. А той е, че като съветник на царя Л. Лулчев допринася за провеждането на прогерманската политика на личния режим на Борис III“.

За един от големите „грехове“ на Павел Груев се смята изгарянето на дворцовия архив, както и този, че е поддържал връзка в качеството си на съветник с германската легация. Началникът на общата канцелария Светослав Помянов пък е бил връзка между двореца и германското главно командване на Балканите. Квалифициран е като един от първостепенните царски шпиони.

На 28 януари 1945 г. се дава думата на служебните защитници. Общата им линия е да търсят смекчаващи вината обстоятелства за своите подзащитни. В редица пледоарии обаче се забелязва тенденцията те да се свързват с явното противоречие между съществуващите правни норми и характера на Наредбата-закон. На тази основа е изградена защитата на проф. Николай Долапчиев — служебен защитник на княз Кирил Преславски и бившия министър-председател Добри Божилов. Твърде деликатно, но аргументирано той напомня на съда, че съгласно чл. 8 на Търновската конституция регентите като заместници на царя се ползват с „неприкосновеност“. Става дума за това, че държавният глава е „неотговорен“ и като такъв той е освободен от санкциите на закона за всички свои незаконни действия. Същото респективно се отнася и за регентите.

Но тъй като този въпрос е решен отрицателно в Наредбата-закон, професорът призовава: „За мене Народният съд не е изключителен съд в обикновения смисъл на думата. Той е изключителен съд в смисъл на един революционен съд... Но щом като Народният съд е революционен съд, това значи ли, че той има по-друга задача от тази на всеки съд: да съди виновниците и да оправдае невинните... Той не може да съди другояче, освен след като установи истината по фактите... Народният съд трябва да канализира възмездието, което се иска и търси.“

Обосновавайки по този начин характера на съда, проф. Н. Долапчиев иска да убеди съдебния състав да намали по неговите думи „жертвите“ и „да не попаднат под революционния нож ония, които биха се оказали невинни“.

В подобен дух е защитната реч на адвоката Любен Данаилов, служебен защитник на проф. Богдан Филев. „Речете ли да съдите подсъдимия като регент, отбелязва той, обвинението ще е недостатъчно, за да обоснове една правилна присъда, издадена въз основа на правна институция и чувството на правна логика.“

Какво има предвид служебният защитник? Съгласно чл. 18 и чл. 154 на Търновската конституция управленските функции на монарха имат юридическа сила само когато са подписани от министрите. А те поемат върху себе си всичката за тях отговорност. Така че по принцип проф. Б. Филев може да бъде съден като министър-председател по начин, уреден в чл. 155 и чл. 158 от конституцията, но не и като регент.

Проф. Йосиф Фаденхехт, служебен защитник на царските съветници Павел Груев, Светослав Помянов и Станислав Балан, споделя мнението на своя колега за характера на Наредбата-закон. Но той апелира към съдиите, когато го прилагат, да внимават народният съд да не се превърне в „антиконституционен, с който се суспендират всички права на гражданите“.

Развиващите се по този начин пледоарии на защитниците са оценени от главния народен обвинител Георги Петров като „опасни отклонения за съда“. След първите две изказвания той взема думата, за да ги предупреди да не „игнорират скъпото време на съда“, тъй като принципните въпроси били вече ясни. Съветва адвокатите да се занимават само със своите подзащитни, без да изпадат в излишни разсъждения от подобен род.

От своя страна съдът също взема мерки да парира неблагоприятната от негова гледна точка тенденция на защитата. Времето им за изказване се ограничава в рамките на 10–15 минути за един подсъдим. При това речите на защитниците започват да се прекъсват или прекратяват с думите: „Това е известно“, „Няма време“, „Не ни се слуша повече“, „Дотегна ни вече“ и т. н.

За да отговорят на натиска на съда, защитниците своевременно се прегрупират. Някои от тях се договарят помежду си един да се изказва, използвайки времето на друг, за да може да обоснове по-

аргументирано своята теза. Този подход се прилага най-вече при защитата на подсъдими от един и същи кабинет.

Втората линия, по която защитата атакува обвинението, се основава на разбирането, че освен революционен, Народният съд е и политически. Повечето адвокати развиват пледоариите си на базата, че деянията на техните подзащитни се разглеждат извън контекста на времето и условията. В тази насока те търсят аргументи, които да послужат за смекчаващи вината обстоятелства на подсъдимите. За такива се изтъкват най-вече конкретните условия, при които България се присъединява към Тристранния пакт, постоянният натиск от страна на Германия, опасността от вътрешен прогермански преврат или окупация и т. н. Друг е въпросът, че партийният състав на Народния съд споделя оценките на БРП (к) по тези проблеми и не желае да изслушва както обясненията на подсъдимите, така и на техните защитници.

В подобен план д-р Хр. Орошаков оспорва обвиненията срещу Иван Багрянов и неговото правителство. Когато започва да анализира публикувания в печата поверителен доклад на министър-председателя до княз Кирил, председателстващият съда го прекъсва с репликата: „Този доклад за делото не е доказателство. Той не съществува.“ Какво се е случило междувременно?

След като на заседанието на Политбюро на 20 януари 1945 г. се изяснява, че докладът е фалшифициран, народният обвинител го изтегля. Истината обаче остава само в съдебната зала. Поради съществуващата цензура в печата няма опровержение. Само че докладът вече е изиграл своята роля и е успял да заблуди немалко хора. Призованият като свидетел на обвинението Никола Петков, министър без портфейл в правителството на ОФ, споделя пред съда мнението си за Иван Багрянов: „Смятал съм го за искрен и съм казвал на другарите, че като го гледам с тези сини очи, дава впечатление на много искрен човек. И ако не беше това, което съм прочел, досега бих вярвал.“

При новата ситуация защитникът на Иван Багрянов поставя въпрос за оправдателна присъда. Народният съдия Рада Тодорова прекратява спора с думите: „Той искаше да унищожи партизанското движение.“

Друга постановка, която защитниците оспорват в речите си, е въведената от народните обвинители линия да се определя вината

„групово“. Така не може да се изясни индивидуалната отговорност на всеки един от министрите и да се потърси различна степен на вина при определяне на присъдите. Освен това защитниците пледират, че много от обвиненията не отговарят на конкретните факти или деяния, нещата се казват, но не са доказани, защото се използват готови формулировки. На тази основа между тях и съда възникват съществени различия. Такъв е случаят с проф. Йосиф Фаденхехт и член-съдия Ст. Манов.

В защитната си реч професорът обръща внимание на извода на следствието, че цар Борис III не е искал съвети от началниците на дворцовите канцеларии. Решенията е взимал сам след дълго и внимателно проучване на всеки отделен въпрос. Това се доказва и от техните дознания. Тогава Ст. Манов го прекъсва с репликата: „Щом не са давали съвети, защото царят не е приемал, тогава поне са съдействали за неговата политика.“ Проф. Й. Фаденхехт отговаря: „Но това е техническо съдействие от всички чиновници. Но това съдействие законът не го инкриминира.“

За да бъде още по-ясен, професорът привежда един пример и иска съдът да го разтълкува. Тезата му се свежда до следното. Ако един чиновник напише нотата за обявяване на война на САЩ и друг я занесе в посолството им, това „съдействие“ влиза ли в текста на закона, по който се съдят царските съветници?

Отговорът е традиционен: „Няма време.“

Втори върховен състав на Народния съд заседава в аулата на Софийския университет. Всяка сутрин народните представители — сега подсъдими, се докарват под силна охрана от Централния затвор. Още от 6 часа сутринта техни близки и познати (семействата им са изселени) очакват да ги зърнат от съседните улици. Но народната милиция е взела всички мерки до университета да не се допускат „външни лица“. За да не могат гражданите да видят подсъдимите, камионите спират плътно до задната входна врата на университета. В същото време организирани групи — повечето от ремсисти, заемат входа от двете му страни и скандират „Смърт на народните врагове“. Този сценарий се повтаря и след завършването на всяко заседание на съда.

По процедура съдебното дирене се води по същия ред, както при Първи върховен състав. Но поради големия брой на подсъдимите —

110 души, времето на разпитите е още по-ограничено и те завършват на 16 януари 1945 г. Създалата се атмосфера на напрегнатост и нервност в залата и съдийския състав дава отражение и върху общия ход на процеса.

Присъстващият като наблюдател лондонски кореспондент споделя с представителя на английската мисия в Съюзническата контролна комисия това, което го е впечатлило. Още при влизането си в съдебната зала той почувствал, че в нея витае една „предрешеност“. По лицата на подсъдимите се четели безразличие и отчаяност, но въпреки това „те се опитвали да се защитят достойно и повечето от тях убедително“.

Съдът иска от бившите народни представители да отговарят конкретно на поставените въпроси, без да им дава възможност да се впускат в дълги обяснения на събитията или да привеждат допълнителни факти, с които да се опитват да се оневиняват. Свидетелите са подбрани твърде прецизно, като се дава предимство на тези, посочени от обвинението.

На 28 и 29 януари 1945 г. народните обвинители Владимир Димчев, Георги Керемедчиев и Върбан Ангелов произнасят своите речи. Всеки един от тях поддържа обвинението срещу определена група подсъдими. Трудно е да се изясни на какъв принцип е било извършено разпределението на депутатите между народните обвинители. Вероятно това е станало в зависимост от участието им в парламентарните комисии, както и от речите и изказванията в парламента.

Пръв говори Владимир Димчев. Неговото обвинение е изградено по същата схема, както на Георги Петров, само че общата политическа част е в по-съкратен вариант. Депутатите се обвиняват за това, че са одобрили сключената на 1 март 1941 г. спогодба за присъединяването на България към Тристранния пакт, влизането на страната в Антикоминтерновския пакт на 13 декември 1941 г., обявяването на война на Англия и САЩ и т. н.

Освен това те са допуснали да се организират и провеждат враждебни акции против Съветския съюз, както и страната да се превърне в плацдарм на Германия във войната ѝ срещу него.

Народният обвинител особено акцентува на факта, че бившите депутати са гласували антиеврейския Закон за защита на нацията от 24

декември 1940 г. и измененията и допълненията на Закона за защита на държавата. Оттук и общата оценка на Владимир Димчев е, че те не са били никакви народни представители, а „полицейски“, и са се „движели“ само по заповед на правителствата.

Една от точките на обвинителния акт гласи, че депутатите не само са допринесли за репресиите срещу партизаните, но всеки в своята околия „е организиран извършването на тези злодеяния“. Следствието обаче се натъква на доста по-различни факти, които не потвърждават подобна теза. Владимир Димчев е принуден да обърне внимание на съда да не взема предвид „дребните заслуги“ по неговите думи на някои депутати, като подпомагане по роднинска линия на нелегални, даване на материална помощ на близки и познати, попаднали под ударите на „фашистките закони“, спасяване на еврейски семейства и др. Затова той предлага да не бъде освободен от отговорност нито един от подсъдимите. За 17 души народни представители Владимир Димчев, иска да понесат най-строго наказание — смърт.

Народният обвинител Георги Керемедчиев се спира на вината на втората група бивши депутати. Той предлага да бъдат осъдени на смърт 8 души, а останалите да понесат различна степен на наказание. За изненада на съда Георги Керемедчиев настоява да не се търси съдебна отговорност на М. Ковачев. Последният е подкрепил в Народното събрание внесените от правителството законопроекти, но е подпомагал и партизанското движение. Това противоречи на постановката на Владимир Димчев и решението на Политбюро от 20 януари 1945 г., че „никой от депутатите (освен умрелите преди 1941 г.) не следва да бъде оправдан“.

Георги Керемедчиев оттегля обвинението от народния представител Атанас Попов поради установена „невменяемост“.

За третата група подсъдими народният обвинител Върбан Ангелов предлага всички да понесат наказания, но съдът да прецени какви да бъдат те.

На пледоариите на служебните защитници е определено време от непълни три дни. Поради наложените ограничения повечето от тях трябва да защитават от 5 до 9 души подсъдими.

Вниманието на защитниците е съсредоточено към това да предявяват пред съда смекчаващи вината обстоятелства за своите

подзащитни по различни пунктове на обвинението. На първо място, те не отричат дейността им в парламента, но настояват тя да не се смесва с тази, която влиза в прерогативите на правителството. Става дума за неговите решения и издадени постановления, свързани с прилагането на законите. За тях народните представители не могат да носят отговорност, защото съгласно чл. 50 на Търновската конституция „Разпореждания да се въведе един закон в действие и да се вземат потребните за това мерки зависят от изпълнителната власт“.

Освен това защитата обръща внимание на съда, че правителството изобщо не е поставило на разискване въпроса за присъединяването на България към Тристранния пакт. От стенографските дневници на Народното събрание се установява, че за извършването на този акт Министерският съвет не е искал одобрение от депутатите. Министър-председателят проф. Богдан Филев е счел за достатъчно само да съобщи в парламента, че е подписан пактът. На същата основа се оспорва и обвинението, че депутатите са поддържали отказа на правителствата на Ив. Багрянов и К. Муравиев да скъсат с Германия, като по този начин „предизвикват нашата освободителка СССР да обяви война на България и да предприеме окупацията на нашата територия“.

Друга теза, която защитниците поддържат, е дейността на депутатите от правителственото @болшинство да не бъде разглеждана на една плоскост. Настоява се да бъде определена конкретната вина на всеки един от тях и оттук и размерът на наказанието.

Не на последно място, защитниците изтъкват, че подсъдимите не са действали с умисъл или за лично облагодетелстване, а са мислели, че служат на интересите на България. По онова тревожно време такива са били техните разбирания. А съгласно чл. 93 на Търновската конституция „Всякой член на събранието има право да изказва свободно своето мнение и да дава глас по свое убеждение и съвест. Никой не може да иска от него за изказаното мнение сметка или да подига за това срещу него гонения“. Според конституцията — чл. 95, депутатите могат да бъдат предадени на съд само по решение на парламента, и то за „погрешки и престъпления, които са предвидени от криминалните закони“.

Съдът не смята за необходимо да дава тълкуване и разяснение на повдигнатите от защитата въпроси, ръководейки се от Мотивите към

Наредбата-закон, в които изрично е записано, че няма да се спазват „ограниченията на конституцията за съдене на министри и депутати“. По същия начин се обосновава присъдата на народните представители от XXV Обикновено народно събрание. В мотивите към нея е казано: „Впрочем подсъдимите следва да отговарят по поменатата Наредба-закон. Те не се признават за виновни, макар и да признават извършената от тяхна страна дейност в Народното събрание, което е въведено за престъпление и за което се обвиняват, но обясняват, че това са извършили по различни съображения, които всеки поотделно изтъква, че по важните обвинения и големите решения не са били дали своето одобрение, тъй като това не било необходимо. Тези актове само им били съобщени и че те били в областта на управлението, така че само правителството трябва да носи отговорност.

Трябва да подчертаем, че подсъдимите са били приобщени към правителствената политика, съставлявали са правителственото болшинство в камарата, като са подкрепяли почти всички негови мероприятия... поради това ще следва да понесат своята наказателна отговорност.“

Макар и цензурирани, откъси от обвинителните речи с исканите присъди са публикувани в пресата. Много от близките и самите подсъдими хранят макар и малка надежда, че колкото и тежко да е наказанието, поне животът им ще бъде запазен. Но дали така мислят тези, които дирижират процесите?

На 1 февруари 1945 г., малко преди 16 часа, подсъдимите по първия процес са въведени в съдебната зала и наредени прави в каре, обградени от милиционери. На предно място са регентите. В 16 часа член-съдия Стефан Манов започва да чете присъдата. Тя се предава по високоговорители, поставени пред Съдебната палата. Там по решение на ЦК ГК на БРП (к) е свикан митинг, на който според пресата присъстват около 150 000 души. Пред журналисти председателят на съда Богдан Шулев заявява: „Присъдата е издадена, това е първата фаза на работата, след два дена съдът започва изготвянето на мотивите по присъдата.“

В 16.30 ч. присъдата на Втори върховен състав на Народния съд е произнесена от неговия председател Св. Кираджиев.

От тях личи, че не са приети никакви смекчаващи вината обстоятелства и вместо да проявят снизхождение така, както пледират

защитниците, съдиите изненадващо увеличават размерите на наказанията. Как се е стигнало до това тяхно решение?

Отговорът на този въпрос се съдържа в радиограмата на Вълко Червенков до Георги Димитров в Москва от края на януари 1945 г. В нея той съобщава: „Присъдата ще бъде произнесена в четвъртък — 1 февруари. В по-рано приетото решение (20 януари 1945 г. — б. а.) внесохме корекция в смисъл увеличаване на смъртните наказания. От броя на съветниците на доживотен затвор оставяме само двама — Балан и Морфов. От кабинета на Багрянов към числото на осъдените на смърт прибавихме Колчев. От състава на депутатите на смъртно наказание предлагаме да се осъдят до 70 процента.“

В съответствие с двете решения Първи върховен състав осъжда на смърт тримата регенти, осем от царските съветници и двадесет и двама министри, двама от които отсъстващи. Още по-голяма е „корекцията“ по втория процес. В речите си народните обвинители са поискали смъртно наказание за 25 депутати, а съдът осъжда на смърт 67. Не е известно по какъв начин към изготвения за целта списък са били прибавени още 42-ма народни представители. Впечатляващото е, че са осъдени на смърт двама депутати, за които народните обвинители са поискали 8 години строг тъмничен затвор, седем с предложение за 15 години затвор и т. н.

На 1 февруари 1945 г. Трайчо Костов, който току-що се е завърнал от пазено в тайна посещение в Москва заедно с други членове на ЦК, с радиограма информира Георги Димитров за произнесените присъди по първите два процеса. Той го уведомява още, че „те ще бъдат приведени в изпълнение тая вечер“.

Съгласно чл. 10 от Наредбата-закон присъдите се изпълняват неотложно от прокурорите при областните съдилища. Самият разстрел става в съответствие с разпоредбите на Закона за наказателното съдопроизводство и Правилника за затворите. След тях се съставя протокол, препис от който се изпраща в Министерството на правосъдието и съответния съд, постановил присъдата.

В сведението на главния народен обвинител Георги Петров до ЦК на БРП (к) от 3 юли 1945 г. се съдържа подробна информация за присъдите на всички състави на Народния съд. По първия върховен процес в графата осъдени на смърт е отбелязана цифрата 33. До нея в

скоби е маркирано, че са изпълнени 30. Как да се обясни това несъответствие?

Известно е, че в много случаи Народният съд „узаконява“ извършените предварително убийства. Но в случая на 1 февруари 1945 г. са могли да бъдат разстреляни 31 души. Отсъстващият бивш министър Славчо Загорев е в Берлин и не се завръща в страната. Другият отсъстващ — Дочо Христов, е арестуван на 19 април 1945 г. и е разстрелян по-късно.

Починалите министри са трима. Както вече беше отбелязано, двама от тях — Сл. Василев и Ив. Попов, са се самоубили, преди да бъде приет законът. Третият — д-р В. Радославов, се води за починал през 1945 г., но преди 1 февруари същата година. За тях съдът е издал конфискационна присъда. Възниква въпросът — коя е неизпълнената по това време смъртна присъда?

Това може да се установи със сигурност по протокола за разстрела на осъдените на смърт лица, тъй като там те се вписват поименно. Досега авторите успяха да открият такива документи, но отнасящи се за други състави по Наредбата-закон.

ДЪРЖАВНИЦИТЕ СА РАЗСТРЕЛЯНИ, А ОБЩЕСТВОТО — РАЗДЕЛЕНО

В средата на декември 1944 г. Политбюро възлага на министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев да се изработи „специален закон за борба срещу фашизма“. Една от причините, с които Трайчо Костов обяснява необходимостта от такъв закон, е активизирането на съпротивата против Народния съд. Според него тя се изразява в опитите да се предизвика криза в Отечествения фронт, която да доведе до оставката на правителството. По такъв начин, изтъква Трайчо Костов, ще се осуети провеждането на Народния съд. Но до правителствена криза така и не се стига. Под натиска на ген. Сергей Бирюзов (заместник-председател на Съюзната контролна комисия) и ЦК на БРП (к) на 13 декември 1944 г. правителството излиза с декларация, че ще продължи чистката в държавния апарат и в армията. Нещо повече. На заседание на Висшия съюзен съвет на БЗНС, състояло се на 18 и 19 януари 1945 г., д-р Г. М. Димитров е принуден да подаде оставка като главен секретар на Земеделския съюз. На 25 януари 1945 г. от ЦК на Социалдемократическата партия е отстранена групата на Кръстьо Пастухов, състояща се от 6 души.

При невъзможността да се води открита политическа борба през ноември-декември 1944 г. се образуват групи, прераснали по-късно в организации, наречени от милицията конспирации. Тяхната цел е да противодействат на комунистическия терор и извършващата се съветизация на страната.

Според Политбюро „тия специални противонародни действия“ не могат да бъдат обхванати от съществуващите общи наказателни закони. Това би дало възможност на техните извършители „да се изплъзнат от ръцете на правосъдието или да получат съвсем леки присъди“. Неприложим за подобни действия е и Наредбата-закон за Народния съд, който е временен и съди за минали деяния.

На 26 януари Министерският съвет приема Закон за защита на народната власт. В него се установяват няколко групи престъпни

състави, свързани с посегателства на „класовия враг“ срещу новата система на управление. Законът предвижда рязко разширяване и повишаване на минималните и максималните наказания. От общо 18 в 6 негови текста те са доживотен строг тъмничен затвор и смърт.

На 30 януари 1945 г. главният директор на народната милиция Руси Христозов приема представители на цензурирания печат, пред които дава сведения за „извършени престъпления от някои фашистки групи“. Според него те са съставени главно от legionери, бранници, ратници и цанковисти. Имало разкрити конспирации в Русе, София, Етрополе, Неврокоп и други градове. Като обща предохранителна мярка още на 18 декември 1944 г. милицията е арестувала активна на фашистките организации. Част от тях били въдворени в трудововъзпитателни селища, а други са задържани, за да отговарят за деянията си по новия закон. По данни на МВР към август 1945 г. са образувани 183 дела с 3369 подсъдими лица. Но сведенията, получени в министерството през декември 1944 г. от околийските, областните управители и кметовете за „фашистки прояви“, дават доста по-различна картина.

От Горна Оряховица съобщават, че „индустриалците и фашистите“ са изплашени от Народния съд и арестите толкова, че даже не питат за близките си, които са задържани. В Горна Джумая фашистки прояви нямало, защото с тях „си разчистихме сметките още на 9 септември“. Има уплаха сред населението, която „не може да се преодолее“. В Преслав „фашистките прояви“ са се изразили в „говорене“ против ОФ, но повечето от хората са арестувани, някои „унищожени“, а други изпратени на принудителна работа. „Сега, пише в доклада, населението седи мирно.“

Подобно е положението в Попово с тази разлика, че там част от арестуваните „фашисти“ са „отделени за Народния съд“. Някои земеделци и социалдемократи от ОФ в града казали: „След като сме изгонили германците, защо пуснахме руснаците? Не е ли едно и също? Много хора са се борили против фашизма, но не желаят и руския ред. Защо да ги пращаме на принудителна работа, съдим и убиваме?“

С малки изключения в почти всички доклади от декември 1944 г. се чете една и съща фраза: „Фашистки прояви няма.“ Защо тогава е бил необходим Законът за защита на народната власт?

Според оценката на формиращата се демократична опозиция законът дава възможност на БРП (к) не само да смаже политическите си противници, но и да пресече всякаква проява на съпротива срещу т. нар. народна власт. Приемането му преди произнасянето на присъдите на Народния съд трябва да елиминира ескалацията на очакваната съпротива.

На 2 февруари 1945 г. е изпратена инструкция до околийските управители да вземат мерки за запазване на „реда и спокойствието“ при съобщаване изпълнението на смъртните присъди, постановени от Първи и Втори върховен състав на Народния съд в столицата. На следващия ден то е публикувано в печата от името на главния народен обвинител. Реакцията на политическите среди в страната не е еднозначна.

В секретен доклад до МВР околийският управител на гр. Оряхово съобщава: „По отношение на присъдите, които Софийският народен съд оповести, имаше хора, които мислеха, че с изпълнението няма да се бърза и дано някак се размине тази работа, но, уви, за тяхна зла участ се изпълниха и това обстоятелство ги страшно удари, съзнаха, че властта е здрава и всекиго на място може да сложи.“ Още по-директен е габровският околийски управител. В доклада си до МВР той пише: „Реакцията е изплашена от смъртните присъди в София. Тя разбра, че няма да има прошка и за тукашните.“

И наистина, местните състави на Народния съд се стремят да последват примера на двата централни процеса в столицата. Кметове на населени места съобщават в МВР, че отново започват арести на „пропуснати фашисти“, които трябва да бъдат предадени на Народния съд.

В Русенска околия, се пише в доклада, се налага разбирането, че „от всяко село трябва да има виновни за Народния съд, защото била последната чистка“. В резултат в редица села са арестувани даже и лица, влизащи в партиите от ОФ, като „несигурни“.

В Пловдив е задържана група запасни офицери, които се готвели да освободят от ареста свои колеги, „защото разбрали, че ще ги осъдят на смърт“.

В Ловеч председателят на Народния съд получава писма, в които близки на подсъдимите го молят „да не става убиец на невинни хора само защото с думи подкрепяли бившата власт“.

Издадените присъди задълбочават кризата в некомунистическите партии в ОФ. Миналият в опозиция д-р Г. М. Димитров открито се обявява против Народния съд. Група членове на БЗНС от Стара Загора изпращат писмо до регента Венелин Ганев, в което се възмущават, че ако съдът продължи да действа така и по места, „то в селата няма да останат просветени хора“.

В секретните си доклади до МВР околийските управители тревожно съобщават и за отдръпване на населението от властта и нарастване на недоверието на съюзниците от ОФ към БРП (к). Те се безпокоят и от това, че при създалата се обстановка не може да се осъществи издигнатият от комунистите призив за „граждански мир без фашисти“. А за такива са обявени всички, които са извън Отечествения фронт.

Старозагорският областен управител съобщава: „С присъдите и тяхното изпълнение в София съюзниците се отдръпнаха и гледат към нас с недоверие. От БЗНС питат — какво ще стане в нашия град?“

В Плевен е изразено несъгласие на местната организация на Земеделския съюз с Народния съд. Искат се сведения от милицията за това къде се намират арестуваните граждани от града. Отделни членове на БЗНС и Социалдемократическата партия говорят, че „ОФ се изложил с арестите и Народния съд“.

В Троян и околията броят на лицата, въдворени в трудови лагери, бързо нараства. Според областния управител е възникнало противоречие между комитетите на ОФ и милицията относно мерките срещу изказалите недоволство от Народния съд и местните трудови лагери.

От Свищов съобщават: „Забелязва се едно отпадане на настроението на масите към властта. Това се дължи до голяма степен и на арестите около Народния съд и произнесените присъди от него. Земеделците са стъписани, че и техни хора се съдят.“

От друга страна, много от близките и съидейниците на предадените на народния съд търсят начини да помогнат на подсъдимите. Група войници, завърнали се от фронта и настанени в казармите в Пловдив, отказват да предадат на милицията своите командири, които са ги водили по бойните полета. В столицата се разпространява позив, в който пише: „Извършените кланета на регенти, министри и депутати са непознати в българската история.

Европа защо мълчи?“ В Габрово, Силистра, Враца, Бургас и в други градове жените и децата на задържаните се явяват пред милиционерските участъци и искат да бъдат освободени техните синове, мъже и бащи като невинни. Инициаторите са арестувани, а другите се разгонват със сила. Потоци от писма се изпращат до регентите, министър-председателя и главния народен обвинител Георги Петров. В тях най-вече се посочват факти за доказване невинността на арестуваните, за други се иска снизхождение и милост.

На 8 февруари Георги Петров е принуден да се обърне с Писмо-нареждане до всички подведомствени му органи във връзка с работата на Народния съд. В него се казва: „За в бъдеще никои от народните обвинители нямат право да издават нареждания до органите на милицията за задържане на нови лица без изрично мое разрешение.“ Що се отнася до военните, това може да става „само в извънредно важни случаи с подробно мотивиран писмен доклад, който ще бъде разрешен съвместно с военния министър“.

Георги Петров обръща внимание настоящото писмо да се има предвид и от „органите на Народната милиция досежно задържането на нови лица във връзка със специалния закон“. Става дума за започналите арести по Закона за защита на народната власт, а той влиза в сила чак на 17 март 1945 г.

Партийните организации на БРП (к) имат възможност свободно да изразяват своето задоволство от изпълнените смъртни присъди, като настояват повече такива да бъдат издавани от местните състави на Народния съд. По указание на партийните комитети организирани младежки ремсови групи скандират пред домовете на задържани или набелязани за арест граждани „Смърт“, пишат на вратите им „Тук живее народен враг“, рисуват кръстове с черна боя и т. н.

Наблюдавайки техните действия, председателят на американската мисия в Съюзническата контролна комисия ги определя като „комунизирание на средновековната инквизиция“. Той предлага на ген. Сергей Бирюзов да се води разговор с българското правителство да не се изостря напрежението в страната. Какво има предвид американският представител?

От 4 до 11 февруари 1945 г. в Ялта се провежда конференция на ръководителите на трите съюзени държави — Рузвелт, Чърчил и Сталин. Съгласно приетата на нея Декларация за освободена Европа и

Атлантическата харта освободените народи имат право да създадат демократични институции и да определят по техен собствен избор формата на управление, при която ще живеят. Трите държави се ангажират заедно да помагат на народите, където според тях обстоятелствата ще изискват това, „да създават временни правителствени власти, представляващи широко всички демократични елементи от населението и задължени колкото се може по-скоро да образуват чрез свободни избори правителства...“ Като необходимо условие за това се смята „гражданският мир“, за нарушаването на който те ще наблюдават.

В радиograma от 15 февруари 1945 г. Трайчо Костов информира Георги Димитров в Москва за отражението на Ялтенската конференция върху обстановката в България. „Някои кръгове сред земеделците и звенарите, пише той, тълкуват Кримската спогодба като даваща възможност на англичаните за по-активна намеса в нашите работи. Такива тълкувания им дават английските представители тук. Във връзка с това се наблюдава известно окуражаване и размърдване на англофилите, което сигурно ще ни позатрудни за известно време работата, докато тия хора не разберат абсурдността на своите надежди.“ Пет дни по-късно с радиograma Георги Димитров успокоява Трайчо Костов, че наистина компромисните решения на Ялтенската конференция „дават козове в ръцете на англичаните и американците“, но тяхното действително използване зависи от много други фактори и „преди всичко от Съветския съюз“.

Ялтенската конференция съвпада с провеждането на Народния съд в България. Под неговото прикритие БРП (к) засилва репресиите срещу нарастващата съпротива и раздвижване на демократичните сили.

По решение на Политбюро в средата на февруари 1945 г. министърът на вътрешните работи Антон Югов предприема двуседмична обиколка из страната. След завръщането си в София той свиква на съвещание областните и околийските управители и директорите на милицията. Пред тях той констатира, че по места има „надигане на фашизма“ срещу смазващия удар, който им нанесъл Народният съд. Наред с това той е принуден да признае, че населението е „доста смутено“ и недоверието на съюзниците към БРП (к) нараства. „Ние подценихме, казва Антон Югов, че нашият народ е

доста наивен, съжалителен и политически незрял...“ Обстановката налага да се вземат сурови мерки и министърът нарежда: „Отношението към Народния съд да се счита като показател за вяроност към отечественофронтoвската власт. Кметoвете, проявили колебания или попаднали под влиянието на нездрави елементи в комитетите на ОФ, да се освобождават. Не могат да бъдат освобождавани от принудителна работа членoвете на ОФ комитети, дръзнали открито да заявят несъгласие, и то пред населението, от присъдите на народния съд над враговете на народа, гадовете и пр.“

След указанията на Антон Югов въпреки нареждането на Георги Петров от 8 февруари 1945 г. безконтролните задържания продължават. По сведение на милицията от февруари до април 1945 г. броят на арестуваните лица възлиза на 5321 души. В повечето случаи тя не смята за необходимо да уведомява за тях главния народен обвинител. Срокът за приключване на делата по Народния съд наближава, но се очаква да влезе в сила Законът за защита на народната власт. В доклад до ЦК на БРП (к) Георги Петров пише: „В стремежа си да приключим работата по-скоро и да изпълним нареждането на Партията и нашата власт, аз се видях принуден към 20.11.1945 г. да отида в Народната милиция и да кажа на другаря Георги Ганев: всички искат да свършим по-скоро, понеже Народният съд вече омръзна на всички — за да свършим, предайте ни до 25.11. всички преписки, които са у Вас, иначе ще оставим тези лица да ги съдите в милицията. Др. Георги Ганев обеща да стори това и започнаха да изпращат ежедневно по 100-200-300 преписки на ден, което продължи и до март и април.“ Главният народен обвинител се възмущава: „Как можеше да се бърза при такава фактическа обстановка? Кога да разучим тези преписки, кога да пишем обвинителните актове и кога да ги съдим.“ Като пример Георги Петров привежда случая с делото на т. нар. стопански вредители, което се разглежда от Десети върховен състав. По него, обяснява той, са били задържани повече от 1000 души, за да съдим в края на краищата само около 100 обвиняеми. „А когато, продължава Георги Петров, аз исках да се наложа по този въпрос: да не стават задържания на нови лица без мое разрешение, един от отговорните другари в Милицията ми каза по телефона: «Да имаш да вземаш!»“

Така след приключването на Народния съд много от задържаните лица са изпратени в трудови лагери или трудови групи по приетата

тогава терминология на МВР. По това време техният брой достига до 197. Друга част от арестуваните са предадени да бъдат съдени по Закона за защита на народната власт. В трета група влизат убитите преди влизането в сила на „специалния закон“ и се водят за изчезнали.

Съобщението на Георги Петров за изпълнението на смъртните присъди се коментира от кореспондента на в. „Таймс“ в София. „От лятото на 1944 г., пише той, болшевизмът става главна опасност за България. Ако Хитлер изигра Сталин за Балканите, Чърчил не можа да го стори.“ И продължава: „Защо разстреляха Иван Багрянов? Защото предприе най-сполучливия ход и доста навременен, за да прегради пътя на болшевишкото нашествие в България.“ Според английския журналист това не могъл да му прости гражданинът на Съветския съюз Георги Димитров. Подобно било положението и с осъждането на Константин Муравиев с тази разлика, че опитът му да спаси страната е окачествен като „отчаян“. А турският вестник „Танин“ отбелязва, че българското правосъдие било „надминало жестокостите и безчовечността, които се приписват на хуни и азиатци“.

ОБВИНЕНИЯТА ПРОТИВ АРХИМАНДРИТИ И ВОЕННИ

На 19 февруари 1945 г. в 8.40 часа, Трети върховен състав на Народния съд с председател Борис Лозанов и народен обвинител Димитър Вапцаров започва разглеждането на дело № 3. Призовани са лекарите Марко Марков и Георги Михайлов специалисти по съдебна медицина, архимандрит Йосиф Диков — бивш началник на Културно-просветното отделение при Светия синод, архимандрит Стефан Николов (Скопски) — бивш главен редактор на в. „Църковен вестник“, архимандрит Николай Кожухаров — бивш ректор на Духовната семинария, и Борис Коцев — бивш директор на националната пропаганда. Обвинението е, че са „станали оръдие на германския пропаганден монтаж“ за убийството на полски офицери в Катин и за масовите разстрели на граждани в гр. Виница, Украйна. Още в началото народният обвинител заявява: „Процесът има чисто международен характер и е от голямо международно значение.“ Трябва да се защити нашата освободителка и най-хуманното, демократично обществено устройство в света.

Впрочем да разтворим шесттомното дело на процеса и да го сравним с историческите факти и документи.

В три часа през нощта на 16 срещу 17 септември 1939 г. части на Червената армия преминават границата и навлизат в Западна Украйна и Западна Белорусия. В 16 ч. главнокомандващият полската армия издава заповед да не се смята Съветският съюз за воюваща страна и да не се оказва съпротива на неговите войски. На 28 септември 1939 г. е сключен „Германо-съветски договор за дружба и за границата между СССР и Германия“. С него се оформя ликвидирането на полската държава, а Западна Украйна и Западна Белорусия са включени в Съветския съюз. По данни на НКВД в съветска територия остават 130 242-ма полски военнослужещи. Интернирани са в специално създадените за тях 138 преселнически и 8 разпределителни лагера. Независимо от акта за доброволна капитулация полските кадрови

офицери и полицаи са третираны като военнопленници. По сведения на полското емигрантско правителство в Лондон в началото на 1940 г. съветските власти съобщават на полските военнослужещи, че лагерите ще бъдат ликвидирани, а на тях ще бъде разрешено да се завърнат по домовете си. По-нататък съдбата им е неизвестна.

През март 1943 г. по сигнал на местни жители войските на Третия райх откриват в Катинската гора масови гробници с неидентифицирани трупове. По искане на полското емигрантско правителство в Лондон да се извърши анкета чрез Международния червен кръст, към което се присъединява и германското правителство, се сформира Международна медицинска комисия. В нея участват лекари специалисти от Румъния, Югославия, Унгария, Словакия, Чехия, Италия, Швейцария, Франция, Белгия, Холандия, Дания и Полша — общо 50 души.

Чрез своя пълномощен министър в София Бекерле германското правителство поисква от българското да изпрати лекар за участие в Международната медицинска комисия. Първоначално е определен проф. Москов, ръководител на Катедрата по съдебна медицина към Медицинския факултет. Той не приема, под предлог че не знае немски език и германците са му отказали научна командировка в тяхната държава. В комисията е включен доцент д-р Марко Марков от същата катедра.

Покана за участие е отправена и до Съветския съюз. Със съобщение от 16 април 1943 г. Информбюро разобличава „кървавата машинация на хитлеристките палачи“, прехвърляйки вината за убийствата върху германците. На 25 април с нота съветското правителство скъсва дипломатическите си отношения с Лондонското емигрантско правителство „заради участието му във враждебната клеветническа кампания срещу Съветския съюз по повод избитите полски офицери в Катинската гора“. Истинската причина обаче е свързана с възобновените през февруари 1943 г. негови претенции върху Западна Украйна и Западна Белорусия.

Д-р Марко Марков заедно със специалистите от другите страни отива в Катин, запознава се с всички доказателствени материали и аутопсира няколко трупа. На това основание представя в комисията протокол, но не прави заключение за годината, през която са извършени убийствата. Той обаче подписва заключителната експертиза

на Международната медицинска комисия от 30 април 1943 г. В нея се констатира: „Бяха изследвани шест масови гробници. Досега са били изровени 982 трупа, които са били изследвани и отчасти аутопсирани, и 70 процента от тях са били идентифицирани. Причината за смъртта е била изключително огнестрелна, направена в тила. От показанията на свидетелите и от писмени дневници, вестници, материали и т. н., които бяха намерени при трупите, следва, че изстрелите са били извършени през месец март или април 1940 г., с тях се сходжат напълно находките в гробищата.“

След превземането на Смоленск от Червената армия по инициатива на Съветския съюз на 25 септември 1943 г. се сформира нова специална комисия. Резултатите са публикувани на 22 януари 1944 г. Заключение е, че разстрелите в Катин са извършени от хитлеристките войски през есента на 1941 г.

Така пред световната общественост се представят две версии. Образуваното дело в София има за цел да потвърди съветската теза. Нещо повече, чрез главния обвиняем д-р Марко Марков трябва да се докаже неверността на изводите в протокола на Международната медицинска комисия. В обем от 84 машинописни страници той описва пред съда с подробности за пътуването си от София, Берлин и оттам за Катин, за извършените изследвания върху намерените трупове. Неговото ново твърдение е, че убийствата са извършени преди една година. При това, когато членовете на комисията отиват на посочените места, гробовете са вече разкопани. До труповете са поставени намерените у тях веществени доказателства. Според доктора това буди съмнение да не са донесени допълнително. Под натиска на германските лекари, страхувайки се за живота си, той е подписал общия протокол на комисията.

Замисълът на процеса е постигнат. Народният обвинител Димитър Вапцаров заявява: „От данните, които д-р Марков е изложил в акта за аутопсията, може да се дойде само до заключението, че тия трупове са много по-пресни от три години.“ А това означава, че убийството на полските офицери е извършено от германските „окупатори“ след завземането на Смоленск, т. е. след лятото на 1941 г.

За направените признания и свидетелства в полза на съветската версия д-р Марко Марков е освободен от съдебна отговорност. По думите на Димитър Вапцаров „той носи една морална отговорност“.

По-различно е развитието на втората част на процеса за масовите убийства в гр. Винаца. Пак по сигнал на местни жители германските войски разкриват 115 масови гробници с от по 50-100-200 трупа. Създава се втора Международна комисия, в която е поканена да участва и България със свой представител. Правителството се спира на лекаря по съдебна медицина ас. д-р Георги Михайлов. За Винаца заминават и трима български архимандрити — Николай, Стефан и Йосиф, и директорът на националната пропаганда Борис Коцев.

Доктор Михайлов не е правил аутопсия на труповете, а само се е запознал с направените такива от негови колеги и с веществените доказателства, намерени в убитите. На това основание подписва протокола на комисията от 15 юли 1943 г., в който се заключава: „От показанията (разказите) на близките и на очевидците, също и от намерените документи в убитите, както и от описаните в горния протокол измерения на труповете и във връзка с намерените странични резултати се вижда, че убийствата са били извършени през 1938 г.“

Пред съда д-р Георги Михайлов заявява, че смята заключителната част на протокола за неотразяваща истината. Според него ръководената от германските лекари комисия е монтирала обвинението за извършените масови убийства в гр. Винаца, за да го прехвърли върху съветските наказателни органи. А всъщност те са извършени от нацистите.

Опирайки се на неговите показания, народният обвинител Димитър Вапцаров се опитва да оспори верността на протокола на Международната медицинска комисия в два пункта. Единият е, че между неговата заключителна част, представена първоначално, и окончателната, която д-р Михайлов е бил принуден да подпише, „би могло да се приеме“, е имало различия. Логично е да се предположи, че той е бил подправен от германците. Второ, веществените доказателства са били подредени в отделно помещение, което хвърляло съмнение, че те са донесени допълнително, а не са взети от убитите.

След тези свои признания д-р Георги Михайлов е обявен за невинен, като остава да носи „само една морална отговорност“

Тримата архимандрити и Борис Коцев са обвинени в това, „че след като по покана на германското правителство през юли 1943 г., като представители от страна на България са разгледали масовите гробове край град Винаца — Украйна, във и вън от България през

времето 1943 г. до 9 септември 1944 г. са допринесли дейно и съществено за провеждане политиката на тогавашното българско правителство, несъвместима със задълженията на България като неутрална страна към Съветския съюз“

По-конкретно случаят е следният. Архимандритите и директорът на националната пропаганда посещават Виница и на връщане разказват пред Радио Донау това, което са видели, като подкрепят заключението на Международната медицинска комисия. Народният обвинител Димитър Вапцаров характеризира Борис Коцев като „злостен противник на Съветския съюз“ заради обнародваните от него материали във в. „Зора“ за убийствата в гр. Виница, за което обвинява съветските органи за сигурност.

Архимандрит Николай е обявен за „поклонник на Хитлер“, защото в статията си „Две системи — два свята“, публикувана в сп. „Идеи и дела“, г. I, от 1943 г., пише: „В продължение на 23 години Русия е опитно поле за прилагане на болшевишката идеология. Лозунгите, в името на които бе извършена революцията — свобода, братство, равенство, бяха безсрамно профанирани... Оръжието на болшевизма е омразата.“

Вината на архимандрит Стефан е също в антиболшевизма. Във в. „Търновски епархийски вест“ той пише: „Сталин потиска светата руска земя много по-жестоко, отколкото Иван Грозни и татарските ханове.“

На Нюрнбергския процес (20 ноември 1945 — 1 октомври 1946) отново се излагат двете взаимноизключващи се версии. Но поради липса на убедителни доказателства до окончателно изясняване на въпроса за вината не се стига. А и всяка една от двете тоталитарни системи би могла да извърши това чудовищно престъпление.

След близо половин век истината излезе наяве. От разсекретените документи, съхранявани и по чудо оцелели в архивите, става ясно, че през април-май 1940 г. 15 131 полски офицери и полицаи са били изведени от лагерите и предадени в ръцете на УНКВД. Отведени са по маршрут Смоленск — Катин, където са разстрелвани с изстрел в тила, жестоко и педантично, един по един.

Мотивите за това решение на НКВД са били няколко. След поражението във войната с Полша през 1920 г. самолюбието на Сталин е засегнато и той е „изпитвал особена неприязън към командния състав

на полската армия“. Освен това, ликвидирайки полската държава, вождът „се е опасявал от тези, които в бъдеще биха могли да започнат борба за възраждането на своята страна“.

Убитите във Винаца са от местното население, в по-голямата си част от еврейска националност. Те стават жертви на масовите репресии в Съветския съюз от 1937–1938 г. Разстрелвани са в тила, с вързани ръце отзад, а на близките им е казано, че са отведени в Сибир.

Организираният през 1945 г. процес в България се оказва пълна фалшификация. В интерес на чужда държава са осъдени: архимандрит Йосиф Диков на една година строг тъмничен затвор, 50 000 лева глоба и лишаване от права за две години; архимандрит Стефан (Скопски) на три години строг тъмничен затвор, глоба 100 000 лева и лишаване от права за пет години; архимандрит Николай Кожухаров и Борис Коцев на пет години строг тъмничен затвор и да заплатят глоба по 100 000 лева и лишаване от права за осем години. На всички подсъдими движимото и недвижимото имущество се отнема и се присъжда в полза на държавата. Присъдата е окончателна и не подлежи на обжалване и одобрение.

По решение на Политбюро на БРП (к) Четвърти върховен състав, който разглежда деянията на „военните престъпници“, трябва да започне заседанията си през първата половина на 1945 г. По такъв начин присъдите по него ще могат да бъдат произнесени и изпълнени едновременно с тези на регентите, царските съветници, министрите и народните представители. За процеса е натоварен да отговаря Военният отдел при ЦК, завеждан от полк. Георги Дамянов. Той наблюдава работата на създадените за целта следствени комисии. Но поради конфликта с военния министър той се отлага за по-късна дата. Освен това големият брой на подсъдимите налага те да бъдат разделени на две групи, които да се съдят от един и същи състав в два отделни процеса.

Председател на Четвъртия върховен състав на народния съд е Георги Патронеv, членове са Младен Великов, Димитър Бонев, Георги Лозанов, полк. Добри Джуров, полк. Здравко Георгиев, Александър Междуречки, Свобода Атанасова, Георги Иванов, Миленко Иванов, Васил Модев, Василка Пешева и Марин Гешков. Той разглежда деянията на членовете на Висшия военен съвет, Щаба на войската, РО и други ръководни офицерски чинове. Първият процес започва на 14

февруари и завършва на 15 март 1945 г., а вторият — на 24 март и завършва на 21 април 1945 г. От общо 279 подсъдимите 25 са генерали и един е адмирал — Асен Тошев. Той заедно с ген. Асен Сираков са известни като активни участници във Военния съюз. Двамата офицери са оправдани.

При разпитите пред съда подсъдимите изтъкват, че са дали клетва пред царя и отечеството, получавали са заповеди и са защитавали реда в страната. Те обръщат внимание, че повечето от убитите нелегални, за което им се приписва вина, са загинали в сражения. При това в тях има жертви и от страна на войската — офицери и войници. В случай че откажат да изпълнят съответните заповеди, тях ги очаква военен съд.

В подобен план е изградена и защитата на адвокатите на подсъдимите. Те акцентуват върху няколко момента в полза на своите подзащитни. Главният от тях е, че военните са защитавали законната власт, докато „шумкарите“ са искали да я свалят насилствено. Освен това адвокатите пледират, че много от офицерите са добри специалисти и са необходими за българската войска? Призованият като свидетел ген. Добри Терпешев обаче твърди обратното. Според него подсъдимите генерали са били „оръдия на двореца“. А това е достатъчно те да не могат да бъдат използвани като военни специалисти.

По първия процес срещу военните са издадени 30 смъртни присъди. В отчета на главния народен обвинител до ЦК на БРП (к) е записано, че всичките са изпълнени. А в личния архив на д-р Минчо Нейчев има данни, че не са изпълнени смъртните присъди на ген. Асен Николов, ген. Антон Балтаков, ген. Рафаил Банов и ген. Симеон Симов. Как се е стигнало до това решение, не е отбелязано.

По втория процес са издадени 17 смъртни присъди. Според отчета на Георги Петров са изпълнени само пет. Една от неизпълнените е на ген. Никола Жеков, който не е в България и се води в неизвестност. Възниква въпросът — кога е станало изпълнението на останалите 11 смъртни присъди? Дали те са предварително убити, или са „починали“ по време на следствието — в доклада си Георги Петров не споменава. А за „случая“ с ген. Асен Сираков той пише: „Наредено бе да се вземе от Старозагорския народен съд и да се съди от Софийския военен състав, за да бъде оправдан. А в Стара Загора

имаше обвинителен акт, бе начело на подсъдимите и сигурно щеше да бъде разстрелян. Партията и народът в Старозагорска област и до сега не може да си обяснят това покровителство над ген. Сираков, понеже неговите подчинени бяха разстреляни, а той остана жив. Тази присъда и до сега буди недоволство в Старозагорско. Аз не бях съгласен с това покровителство над ген. Сираков, но се въздейства на самия състав директно, за да бъде спасен.“

А какъв е в действителност „случаят“?

Генерал Асен Сираков е командир на 2-и окупационен корпус в Беломорието — Западна Тракия и Източна Македония. На 11 септември 1944 г. той издава заповед, съгласно която корпусът минава в пълна подкрепа на народното правителство. Нещо повече. На него е възложена задачата да охранява левия фланг на III Украински фронт в района на р. Струма. От своя страна главнокомандващият съюзническите войски в Средиземноморието ген. Уилсън издава заповед до гръцкото съпротивително движение да смята българската армия за приятелска. Тъй като не е решен въпросът за изтеглянето на окупационния корпус, военният министър Дамян Велчев нарежда на ген. Асен Сираков да не допуска гръцки съпротивителни групи в градовете и селата, където са разположени българските войски.

Изненадващо обаче в ръководството на БРП (к), когато започва народният съд, това се тълкува като действие в полза на англичаните за борба срещу ЕЛАС. С помощта на 2-и окупационен корпус те успели да предотвратят установяването на „народна власт“ в района на Беломорието.

Впрочем с това се занимава специално образуваният 11 обикновен състав на Народния съд по т. нар. беломорски процес. Той разглежда деянията на военни и полицейски чиновци, областни управители, кметове, комисари и др. Освен обвинението във „великобългарски шовинизъм“ подсъдимите трябва да носят отговорност за „потисничество“ в новите земи. От призованите 183-ма подсъдими 23-ма са осъдени на смърт 17 — на доживотен затвор, 18 — на 15 години. Оправдани са 36. Останалите са осъдени на различни срокове затвор.

В отговор на защитата в мотивите към делото по процесите срещу военните, разглеждани от Четвърти върховен състав на Народния съд, е записано: „Съдът счита за нужно да се спре на едно общо възражение, което се прави от подсъдимите и тяхната защита.

Това е тяхното твърдение, че те са военни и действат по заповед. Военната дисциплина ги заставя да изпълняват нарежданията на правителството, респективно на министъра на войната. За чест на българския народ и неговата армия, като се почне от най-висшите и се свърши с войника, има такива, които не са се подчинявали на тия явно противоправни заповеди, като или напълно и открито са отказвали да ги изпълняват.“

Но съдът не дава отговор на въпроса какво би станало с една държава, ако нейната войска застане срещу законната власт.

РАЗПРАТА ПРОДЪЛЖАВА

Ускореното и почти едновременно провеждане на останалите процеси в София налага някои промени в механизма на предварителното определяне на присъдите по тях. Георги Петров лично инструктира народните обвинители какви наказания да искат за подсъдимите. Освен това той се среща и със съдебните състави, за да доуточнят крайния резултат. Всичко това е съгласувано с д-р Минчо Нейчев, който от своя страна докладва в Политбюро и съобщава неговото „мнение“ на главния народен обвинител. Въпреки старанието да се дирижират присъдите, по думите на Георги Петров се получават някои „неприятни“ изненади. Първата от тях е свързана с решението на Шести върховен състав, който разглежда делото на журналисти, писатели и общественици, поставили се в услуга на „фашистката идеология“. „По процеса за печата и пропагандата, обяснява Георги Петров, аз инструктирах народните обвинители да поддържат смъртно наказание на 6 души: Йосиф Робев, Такев, Ризов, Дим. Коцев и др. плюс тези, които бяха емигрирали и които бяха изчезнали при чистката.“ Но — продължава той, някои от народните обвинители като Никола Ланков и членове на съда „не възприеха моето становище“. В издадената на 4.IV.1945 г. присъда първите трима са осъдени на доживотен строг тъмничен затвор, а последният — на 5 години. Постановени са 16 смъртни наказания, от които 14 на лица в неизвестност. Към делото, както изисква Наредбата-закон, не са изготвени мотиви.

По решение на Политбюро обвиняемите съдии, прокурори и съдия-следователи при военнополовите и областните съдилища са изискани от провинциалните състави, за да бъдат съдени от специално формиран Девети състав. От общия брой на подсъдимите -242-ма според обвинителния акт, 19 са чиновници в Дирекцията на полицията — отдел А, 137 — разузнавачи. Останалите 86 са съдии и прокурори.

С радиograma от 24 ноември 1944 г. Трайчо Костов съобщава на Георги Димитров в Москва: „В съветските кръгове считат (става дума за тези, намиращи се в София — б. авт.), че би било неудобно, ако Народният съд ще съди съдиите по процеса на парашутистите, тъй като в него се преплитат имената на Коминтерна и твоето. Тези съдии могат да бъдат съдени по други процеси.“ Какво има предвид Трайчо Костов?

Георги Димитров е избран за генерален секретар на Коминтерна през август 1935 г. От 1937 до август 1945 г. е депутат във Върховния съвет на СССР. По инициатива на Изпълнителния комитет на Коминтерна през 1941 г. се сформира интернационален полк при самостоятелната мотострелкова бригада със специално предназначение, ръководена в политическо отношение непосредствено от Георги Димитров. След подготовка в него и в други специални школи от август до октомври 1941 г. в България са изпратени две групи политемигранти с подводници и пет, спуснати с парашути. От тях 50 души са българи, а 5 — съветски радисти. Задачата им е да подпомогнат ЦК на БРП в организирането и ръководенето на „бойни и саботажни“ акции. Част от тях са заловени и съдени през юни 1942 г. Направените при следствието признания разкриват ролята на Москва и на Георги Димитров.

Българското правителство обвинява Съветския съюз, че с изпращането на групите се нарушава неутралитетът между двете държави. По искане на руския посланик Лаврищев главният секретар на Министерството на външните работи Димитър Шишманов му урежда среща със заловените парашутисти. Протоколът от нея е предаден на министър-председателя проф. Богдан Филев. В дневника си той отбелязва: „Лаврищев се опитва да изкара парашутистите като оръдия на румънската «сигуранца»“. Линията да се прикрива ролята на Георги Димитров и Москва продължава и по време на Народния съд.

По своя инициатива Георги Петров се среща с председателя на Девети върховен състав Борис Лозанов и други съдии. От разговорите разбира, че те се колебаят и не могат да намерят „база за една строга присъда“. Даже Магдалина Баръмова открито му заявила, че „не може да подпише присъда против съдиите с наказание повече от 5 години“. Разтревожен, главният народен обвинител търси подкрепата на д-р Минчо Нейчев. Председателят на съда е извикан в Министерството на

правосъдието и инструктиран да постанови 12 смъртни присъди. „Но бях неприятно изненадан, обяснява Георги Петров, когато чух присъдата, която не само че нямаше смъртни присъди, но пускаше на свобода 3/4 от подсъдимите съдии и прокурори, а се осъждаха само групата полицаи. Веднага след заседанието повиках насаме другаря Борис Лозанов и му заявих открито, че това е най-пораженската присъда, която може да се помисли, и че Партията непременно ще подири от него отговорности за това напълно неоправдано поражение.“

Подобен е случаят с Десети върховен състав, разглеждащ делото на „стопанските вредители“. По него е издадена една смъртна присъда.

Ръководството на Дирекцията на милицията и Димо Дичев — началник на ДС, оценяват резултатите от процесите като крайно лоши. За това те обвиняват главния народен обвинител и някои от неговите колеги. В доклад до ЦК Георги Петров се оплаква от един от следователите с прякор Валията, който заявил: „Докато аз не арестувам 15–20 народни обвинители, няма да кандисам.“ И действително милицията задържа Стою Татаров, Шемтон Данон и Иван Бояджиев -и тримата обвинители към Десети върховен състав. Арестувани са още Богомил Касабов, Първан Гърков, Борис Бъров и др. Срещу петима от тях е повдигнато обвинение, че са вземали подкупи от някои подсъдими, за да им помогнат да се „изплъзнат“ без присъда или с по-малка присъда от Народния съд. За двама свои колеги Георги Петров е убеден, че са невинни, и настоява пред Дирекцията на милицията да бъдат освободени. В доклад до ЦК той пише: „Всяка прибрзана мярка, всяко неоснователно задържане на народен обвинител — каквито са случаите с Борис Бъров и Ив. Бояджиев, носят неизмерима пакост за нашата Партия и за делото на Народния съд, което е преди всичко една акция на Партията.“

В писмо до Националния комитет на Отечествения фронт от 20 юли 1945 г. д-р Минчо Нейчев обяснява причините, които според него са довели до това „поражение“. „Обещах, пише той, съдът да свърши работата си за три месеца, а той едва я свърши за шест. Това закъсняване се оказа фатално, защото напрежението на масите намаля, ходатайствата се засилиха, съставите на съда започнаха да се огъват, в резултат на което се получи това, че последните процеси в София,

особено тоя срещу стопанските деятели се оказа истинско проваляне на съда.“

От непрестанни ходатайства се оплаква и главният народен обвинител Георги Петров в доклада си до ЦК на БРП (к) от 3 юли 1945 г. „Много отговорни другари — пише той, — военни и граждански лица, идваха и настояваха да оправдаем или да спасим от смъртно наказание този или онзи подсъдими, за които разполагахме с доста изобличителни материали.“ Като мотиви те сочат различни „услуги“, правени от тях през Септемврийското въстание от 1923 г. и след него. Има и ходатайства от „политически съображения“, идващи директно от ЦК. „Фрапантен“ по думите на Георги Петров е случаят със сродницата на Христо Кабакчиев (дългогодишен ръководен деец на БКП и член на ВКП (б), починал през 1940 г.) — Павлова. Тя, пише той, е „била първата помощница на палача Белев и е съучастница във всичките тежки престъпления“. Става дума за т. нар. еврейски процес, проведен от 7 март до 2 април 1945 г. Александър Белев е директор на комисарството по еврейските въпроси, а Лиляна Паница е негова секретарка и доверено лице. Вероятно Георги Петров има предвид същата личност. ЦК на БРП (к) ходатайства за нея, обяснява той, с аргумента, че „трябвало да се спаси името на големия другар Хр. Кабакчиев. А аз смятах, че неговото име и честта ще бъдат най-добре защитени, като се ликвидира чрез една тежка присъда една подобна престъпница и народна предателка. Духът на големия другар нямаше да се смути от това наказание. Тази неоправдана присъда за нея и досега буди незадоволство сред другарите евреи и в обществото. За нея аз тоже не си дадох съгласието, но се бе въздействувало направо на състава на съда.“

Процесите в провинцията — общо 119, започват в средата на януари 1945 г. В една и съща област заседават по няколко състава едновременно в зависимост от броя на подсъдимите. Работата им се контролира от партийните комитети на БРП (к). Те дават конкретни указания какви присъди да бъдат издавани, ръководейки се от инструкциите на ЦК. А те са да бъде „прочистен“ целият апарат на политическата полиция от горе до долу, всички военни и изпъкнали политически фигури, оглавявали разни „фашистки организации“, журналисти и общественици, както и представителите на местната администрация. Това довежда до престаравания на съдебните състави,

наречени от Георги Петров „левичарски залитания“. Според него те се състоят в издаване на смъртни присъди за „маловажни случаи“, осъждане на смърт на военни лица, които са на фронта. Не на последно място, допълва той, „там, гдето през фашистко време не са дали никакви жертви, се считаха задължени да издават смъртни присъди и да правят съревнование в това направление“.

В докладите си до МВР областните управители съобщават, че смъртните наказания не се посрещат „добре“ от населението и се засилва брожението срещу „народната власт“.

Главният народен обвинител и д-р Минчо Нейчев са извикани в ЦК. Обърнато им е внимание, че партийното ръководство „счита присъдите в провинцията много тежки и неоправдано тежки“. Георги Петров предприема обиколки в провинцията, за да даде инструкции да не се проявява „излишна жестокост“, но там, „гдето трябва — да изпълняват с необходимата суровост своя дълг“.

По своя линия ЦК също предприема някои мерки. На 15 февруари 1945 г. Георги Чанков изпраща указание до областните комитети на БРП (к), в което се казва: „На някои места се забелязва известно увлечение в издаване на смъртни присъди от народните съдилища върху подсъдимите военни лица... Направете зависещото от Вас, без да се прощава на виновните, но да се пред отвращават увлеченията.“ А дали указанието се спазва, личи от доклада на Георги Петров до ЦК. В Казанлък, обяснява той, народните обвинители са искали две смъртни присъди, а съдът издава 24. За съпоставка Георги Петров посочва, че там за времето 1941–1944 г. е имало само един убит комунист. Подобен е случаят в Харманли. Пак при един убит комунист Народният съд е искал „да разстреля 18 души, след като са убили без присъда 12 души“. Мотивите били, че те са образували или членували в организацията „Приатели на бранниците“, без да са проявили някаква дейност. В резултат на намесата на Георги Петров е издадена една смъртна присъда, а другите от групата са осъдени на до живот. Единият от тях — адвокат, запасен капитан и звенар, при откарването си в Хасковския затвор по думите на главния народен обвинител „е бил така жестоко набит от милиционерите, та са му счупили две ребра и досега е в болницата“.

Най-впечатлен е Георги Петров от случилото се в Борисовград, където закъснява в своята обиколка. Съдът осъжда на смърт и са

разстреляни 19 души.

Между тях е капитан Бойко Ханджиев, току-що завърнал се от фронта. За проявен героизъм той е награден с най-големите бойни отличия. В Хасково е посрещнат с цветя, поздравления и приветствена реч, произнесена от ген. Добри Терпешев. Малко след това кап. Бойко Ханджиев е причакан и задържан от милиционери, които го отвеждат в Борисовград, за да бъде съден.

Същият съд наказва с доживотна присъда 10 души мъже от 65-до 75-годишна възраст само за това, обяснява Георги Петров, че са дали по 1000–2000 лева за пенсии на семействата на убити от нелегалните стражари. „Тази жестока присъда, пише той, даде доста лоши отражения в този край.“

В Горна Оряховица първи състав на съда издава 66 смъртни присъди, а общо за трите състава — 121. От направената проверка Георги Петров установява, че между тях има лица, които не са живели там след 1941 г. Други са наказани със смърт за „маловажни случаи“.

Но „възмездие“ не свършва дотук. На 19 април 1945 г. с радиограма Георги Димитров обръща внимание на Трайчо Костов: „В момента, когато народните съдии завършват своята работа, е необходимо сериозно да се разгледа въпросът за семействата и близките на екзекутираните и осъдени фашисти, народни предатели и палачи. Да се оставят тези хора в местата, където са живели, означава да се запазят в градовете и селата огнища на реакцията, източници за агенти на врага. Това са хора кръвно озлобени против новия режим, които могат да причинят редица пакости и да служат на чужда агентура. Обсъдете с Югов необходимите срочни мероприятия за изселването на тези хора в подходящи за целта райони. Част от тях трябва да бъдат изпратени на принудителни работи. Никакви съображения на хуманност и милосърдие не трябва да играят в дадения случай каквато и да е роля. Интересите на държавната безопасност трябва да бъдат неотменим закон. Информирайте за приетите конкретни мерки.“ Десет минути по-късно с нова радиограма Георги Димитров нарежда на Трайчо Костов да се вземат най-решителни мерки за очистване на столицата и другите градове на страната от безделници, пройдохи, проститутки и сутеньори. За целта да се мобилизира и цялата общественост, на първо място комитетите на ОФ.

Радиограмите на Георги Димитров довеждат до нова вълна на масови репресии в страната. Повечето от близките на задържаните във връзка с Народния съд са изселени още преди неговото започване през декември 1944 г. Сега към тях се прибавят още стотици семейства, тъй като броят на изчезналите при чистката, осъдените и разстреляните нараства неимоверно много.

По информация на Трайчо Костов, изпратена в Москва от май 1945 г., безделниците са трудово мобилизирани, проститутките — събрани в специални стопанства и общежития, а вражеската агентура, разпространители на слухове с вражеска пропаганда са изпратени в трудововъзпитателни лагери.

Под знаменателя „чужда агентура“ попадат и земеделски дейци и организации, привърженици на д-р Г. М. Димитров. Самият той е поставен под домашен арест, но успява да избяга. Първоначално се укрива в дома на бившата си секретарка Мара Рачева, която по това време е техническа секретарка на Никола Петков. Оттам д-р Г. М. Димитров се прехвърля в жилището на американския дипломатически представител Мейнард Барнс. Мара Рачева е задържана от органите на Държавна сигурност. На 28 май 1945 г. Трайчо Костов съобщава на Георги Димитров, че тя била започнала да дава интересни сведения относно организацията на бягството на Гемето и участието на англичаните в него. Но днес, пише той, „се хвърлила от четвъртия етаж на Дирекцията на милицията и се е самоубила“. Това по думите на Трайчо Костов е „нов неуспех на нашата милиция, който говори за наличието на сериозни слабости в нейната организация и работа“. Молбата до Георги Димитров е да се изпратят час по-скоро обещаните руски инструктори за нуждите на Държавна сигурност.

На 5 декември 1946 г. във Великото народно събрание Никола Петков ще пита народния представител на БРП (к) Катя Аврамова: „Да кажете нещо за Мара Рачева, която се хвърли в Дирекцията на полицията — защо се е самоубила, или по-право, кой я «самоуби»?“

На заседание на Секретариата на ЦК на БРП (к) от 21 юли 1945 г. се разглежда информация на Дирекцията на народната милиция за изселените семейства на осъдените от Народния съд, наказаните от народната власт, семейства на неизвестни лица фашисти (става дума за безследно изчезналите и емигрирали в чужбина — бел. на авт.), на затворници и лагеристи. До края на април 1945 г. са изселени 1382

семейства с 3934 членове. Към юли 1945 г. те стават 4325 семейства с 11 875 членове. Милицията продължава издирването на лица, които са отишли да живеят при близки или са се укрили в други населени места. Решено е режимът на изселените да стане още по-строг, да се изясни откъде имат и ползват „толкова пари и да им се ограничат“.

В доклад на Държавна сигурност до ЦК на БРП (к) се дават данни за броя на всички изселени лица в цялата страна. Според него от септември 1944 до май 1945 г. те възлизат на 28 131 души. През същия период през лагерите и т. нар. трудови групи са преминали 184 360 души.

На 30 април 1945 г. в „Държавен вестник“, бр. 100, се публикува Наредба-закон за привеждане в изпълнение на конфискациите, постановени от Народния съд. Съгласно чл. 1 присъдените в полза на държавата имущества стават нейна собственост от деня на произнасяне на присъдата. Движимите имущества се издирват и вземат във владение и евентуално се продават от органите на данъчните власти по разпореждане на Дирекцията на държавните имоти. Под нейно управление минават и недвижимите имоти на осъдените. По такъв начин юридически се узаконяват предварително извършените конфискации.

В чл. 5 на Наредбата-закон се посочва, че не подлежат на изземване най-необходимите движими вещи, които служат за лична употреба на семействата на осъдените. Под такива се вписват легло с постилка и завивка, обикновени кухненски принадлежности, печка за отопление, печка за готвене, маса и др. такива.

Поради непълнота в Наредбата-закон на 16.VIII. 1945 г. Дирекцията на държавните имоти издава окръжно по приложение на чл. 5. Според него не се освобождават от изземване само скъпите (луксозни) сервиси със значителна стойност, като позлатени, посребрени или платинени прибори и др. Същото се отнася и за книгите, предметите и оръдията, необходими за упражняване на съответната професия на стойност до 10 000 лв. Оставят се толкова кревати, колкото са членовете на семействата на осъдените плюс един. В резултат на конфискациите са иззети, разграбени и присвоени според тогавашните сведения стотици частни библиотеки и архиви, ценни художествени произведения, музикални ръкописи и т. н. По Наредбата-закон са конфискувани над 200 предприятия или участие в

тях. Тютюневите предприятия, присъдени в полза на държавата, се предават на Българската земеделска кооперативна банка по опис.

РАВНОСМЕТКАТА ОТ СЪДА, НАРЕКЪЛ СЕБЕ СИ НАРОДЕН

След завършването на Народния съд в средите на БРП (к), най-вече бивши партизани и ръководни служители на милицията, се изказва недоволство от броя на издадените смъртни присъди. Смята се, че те са малко, незадоволителни и не могат да компенсират „жертвите, дадени от партията за 20 години фашизъм“. Подобни упреци се отправят и към главния народен обвинител, който според тях също имал вина за това. От своя страна той твърди, че поставяйки така въпроса, отделни партийни членове „лекомислено — съзнателно или несъзнателно — отричат и подриват една такава героична историческа акция на Народния съд, която акция е една от най-славните дела на нашата Партия“. Като аргумент Георги Петров обръща внимание на „качеството на лицата“. Той е на мнение, че Народният съд е постигнал своята главна цел, защото „имаме едно почти пълно кастриране на върховете на кървавия фашистки апарат в нашата страна“. Подобна е оценката на д-р Минчо Нейчев. „Главният удар, обяснява той, беше нанесен от първите два централни процеса, а той беше съкрушителен. От всички регенти, министри, царедворци и народни представители, всичко на брой 166 души, нито един не биде оправдан, а 103 от тях бяха осъдени на смърт. Не по-малък беше ударът срещу полицаите и военните престъпници.“

Възникналите разногласия по въпроса за „възмездие“ в средите на БРП (к) съвсем не са случайни. Още тогава се създава митът за десетки хиляди убити антифашисти. На едно от заседанията на Парижката мирна конференция в края на 1946 г. Васил Коларов съобщава, че по време на съпротивителното движение в България през 1941–1944 г. загиват 9140 партизани и 20 070 укриватели, помагачи и техни съчувственици. Ако към тях се прибавят и тези от предишните години, излиза, че жертвите на установената в страната „фашистка диктатура“ след 9 юни 1923 г. надминават 35 000 души. А какво говорят историческите документи?

Във връзка с Народния съд Цола Драгойчева възлага на комитетите на ОФ, а там, където такива няма — на кметствата, да съберат сведения по специален формуляр за „загиналите по време на фашизма“. Данните са предоставени на главния народен обвинител Георги Петров на 10 януари 1945 г., за да бъдат използвани в обвинителната му реч. Според тях общият брой на загиналите през 1923–1944 г. е 5134. За 1941–1944 г. е отбелязана цифрата 2320. От останалите, се сочи в документа, преобладават най-вече участниците в Септемврийското въстание от 1923 г. Години по-късно в мемоарната си книга „Победата“, част 3, на стр. 536 Цола Драгойчева ще пише: „Общо само през юни 1944 г. са били арестувани и инквизирани хиляди антифашисти, стотици от които са били умъртвени без всякакъв съд и присъда.“ В неравни сражения според нея паднали „стотици партизани и нелегални партийни функционери — комунисти, ремсисти, леви земеделци и безпартийни антифашисти“. А в „Сведението за издевателствата на фашистите“, съхранявано в Архив на МВР за правителството на Иван Багрянов (юни — септември 1944 г.), се съдържат съвсем други данни. Общият брой на убитите от всички партии е 426 души, от които партизани от БРП са 196, а ятаци — 117. Общият брой на убитите партизани, ятаци, съчувственици от всички партии през 1941–1944 г. е 1937.

Очевидно данните не са се харесали на Политбюро на БРП (к) и остават заключени за дълги години в архивите. Нещо повече. В обвинителната си реч Георги Петров заявява, че броят на убитите възлиза на 5 хиляди души. Как се е получила тази цифра, не е ясно, но още от пръв поглед се вижда, че тя почти съвпада с изчисленията за 1923–1944 г., а не с тези от 1941–1944. Може да се предположи, че броят „над 5 хиляди“ е вписан от комисията към ЦК на БРП (к), съставена с цел да коригира и одобри предварително обвинителната реч на Георги Петров преди произнасянето ѝ в съда.

Подобно разминаване се получава и при изнасянето на данните за броя на осъдените на смърт от гражданските и военните съдилища през 1941–1944 г. В публикуваната в печата обвинителна реч Георги Петров посочва, че те са издали 3299 смъртни присъди, от които 1300 задочно. Изпълнени са 357 от тях, деяние, което той нарича „вандалщина, на която е способен само кървавият фашизъм“. А в отчета си до ЦК на БРП (к) от 3 юли 1945 г. във връзка със

завършването на Народния съд, сравнявайки издадените от него смъртни присъди с тези преди 9 септември, той се позовава на други данни. Те са изготвени от Военносъдебната служба към Министерството на войната и са му изпратени на 6 януари 1945 г. Оказва се, че в действителност за времето от 1 януари 1941 до 9 септември 1944 г. военните съдилища са осъдили на смърт 1590 лица, от които присъствено 405, а задочно 1185. Екзекутираните са 199 души.

Пак според отчета на главния народен обвинител до ЦК на БРП (к) от 3 юли 1945 г. Народният съд осъжда на смърт 2618 души. Ако се вземе средното число от посочените по-горе няколко архивни данни, загиналите през 1941–1944 г. възлизат на 2530. Дали съвпадението между двете цифри е случайно?

В страните, през които минава Червената армия и остават в зоната на съветското влияние, също се създават народни съдилища. Само че те са доста по-различни от тези в България. Югославският закон предвижда смъртно наказание за опожаряване на населени места, избиване на мирно население и на партизани, заловени в плен, но не и за тези, убити в сражение. При това никоя смъртна присъда не може да бъде изпълнена без нейното утвърждаване от председателя на Министерския съвет — от март 1945 г. Йосип Броз Тито. Югославският главен народен обвинител идва в София и се среща с българския си колега, за да се запознае с неговия опит. От разговорите Георги Петров стига до извода, че „резултатите от тази голяма народна акция в никой случай няма да достигнат резултатите на Нашия Народен Съд“. Подобна е неговата оценка и за Унгария. „Народният съд там, пише той, издава такива меки присъди, че може смело да се нарече един чисто противонароден, пораженски съд.“ А за Румъния отбелязва: „Народният съд там остава само на книга — резултати никакви!“ В Полша се създават углавни и военни съдилища, които разглеждат делата за извършени престъпления от „немските окупатори и изменници на полския народ“. Подобна е постановката в Чехословакия с тази разлика, че там е учреден Държавен съд с декрет от 19 юни 1945 г.

Коренно различна е съдебната процедура в окупираните държави, които се намират под влиянието на Англия и САЩ. Във Франция, възмущава се Георги Петров, „бяха осъдени съвсем малко

политически престъпници и знаем как вяло бе проведена акцията на Народния Съд, че може да се квалифицира като една гавра над революционния французки народ“. В действителност правителствените кръгове от режима на Виши се съдят не от народен, а от Върховен съд. От 108 подсъдими смъртно наказание е наложено на 18 души, от които 8 присъстват, а 10 отсъстват. По-късно смъртната присъда на маршал Петен е заменена с доживотен затвор. В Германия според Георги Петров „се приготвява от Съюзниците не един истински международен съд, а по-скоро един възмутителен фарс“. Всичко това му дава основание да заключи: „Впрочем, примерът, който даде нашият Народен съд, остава и ще остане ненадминат в международен мащаб, ще остане да блести като една скъпоценна корона в историята на нашия героичен народ. Безспорно този резултат се дължи най-вече на нашата славна Партия, която пое тази акция почти изцяло в своите ръце и даде една здрава организация на това голямо народно дело...“ И наистина „българският опит“ се сочи в Москва за „пример“ за другите страни. Заснети са и два филма за Народния съд у нас. Единият от тях е изискан от Съветския съюз и се прожектира в редица градове на страната.

На 8 август 1945 г. в Лондон правителствата на САЩ, Англия, СССР и Франция подписват съглашение „за съдебно преследване и наказване на главните военни престъпници от европейските страни на оста“ — т. е. Германия и Италия. Въз основа на него се създава Международен военен трибунал с представители на четирите държави и същия брой главни обвинители. Уставът му се основава на принципите и нормите на международното право, установени и потвърдени от Хагската конвенция от 1907 г., Женевския протокол от 1925 г., Парижкия пакт от 1928 г., Лондонската конвенция за определяне на агресора от 1933 г., Московската декларация от 1943 г. и др. Член 6 определя три основни групи престъпления — против мира, човечността и военни престъпления. Първият процес над главните военни престъпници се провежда в Нюрнберг от 18 октомври 1945 до 1 октомври 1946 г. Подсъдими са 24 души, а осъдени на смърт — 12, единият от които задочно. За престъпни организации са обявени Националсоциалистическата партия, СС, СД и Гестапо.

Вторият международен военен трибунал за Далечния изток започва заседанията си на 3 май 1946 г. Уставът на съда е разработен от

американски юристи в съответствие с нормите на англосаксонската процедура. Върховният командващ съюзническите войски в Япония Макартур назначава председателя, главния обвинител и членовете на съда от представители на държавите, подписали акта за капитулацията на страната. Той има право да смекчава или изменя наказанията, но не и да ги увеличава. Под съдебна отговорност са подведени 28 души, повечето военни, заемали различни ръководни постове за периода 1928–1945 г. Издадени са смъртни присъди на 7 души, а останалите са осъдени на различни срокове затвор.

В публикуваните досега статии и други материали за Народния съд се посочват различни цифри за общия брой на образуваните процеси, подсъдимите лица, издадените присъди и т. н. Те се разминават даже в отчетите до ЦК на БРП (к), изготвени от главния народен обвинител. В единия от тях от 3 юли 1945 г. той посочва, че са образувани 133 масови процеса с общ брой на подсъдимите 10 919 души. От тях осъдени на смърт са 2618, на доживотен затвор — 1226, на 20 години — 8, на 15 години — 946, на 10 години — 687, и останалите 3741 — на по-малко от 10 години.

В доклада на д-р Минчо Нейчев до Националния комитет на ОФ от 20 юли 1945 г. има други данни. „За времето от 23 декември до 31 март, пише той, Народният съд разгледа 145 дела с общо 10 907 подсъдими. От тях са осъдени: на смърт — 2680, на доживотен затвор — 1921, на 20 години — 19, на 15 години — 962, на 10 години — 727, и останалите 3241 — на по-малко от 10 години. Конфискувани са имотите почти на всички осъдени.“

Освен това в отчетите на Георги Петров до ЦК има и други твърде неясни и объркващи данни. От неговите изчисления се вижда, че към края на юни 1945 г. от осъдените на смърт 2618 души са изпълнени присъдите на 1576. По пътя на логиката би следвало, че останалите 1042 не са екзекутирани. Но дали това е така?

Както бе отбелязано, бойните групи на партията и милицията извършват масови арести в името на Народния съд. Голяма част от задържаните са избити и когато съответният състав на съда ги призовава по имена, получава отговор, че тези лица са в „неизвестност“. При това сам главният народен обвинител признава, че в списъците на подсъдимите и по-късно осъдени попадат много „изчезнали при чистката“. Смъртните присъди, издадени на починали

подсъдими, също не могат да бъдат изпълнени. По сведения на Георги Петров те са 202. По различни съображения с доживотен затвор са заменени смъртните наказания на не по-малко от 41 души. Въпреки това по-късно е наредено някои от тях да бъдат изпълнени.

Посоченият от д-р Минчо Нейчев срок за завършване на Народния съд не е точен и заблуждава. Официално с изменение и допълнение на Наредбата-закон той е удължен от 1 януари до 31 март 1945 г. Но процесите по него продължават чак до края на април. Едва на 1 май 1945 г. със заповед на министъра на правосъдието народните обвинители са освободени от длъжност. Тази грешка продължава да се допуска и до днес в печата и от висшите представители на съдебната власт.

След приключването на Народния съд възниква въпросът какво да се прави с военните, които са били на фронта. На някои от тях преписките са спрени, а други са осъдени на смърт задочно. С писмо № 2834 от 5 юни 1945 г. до прокурорите при областните съдилища д-р Минчо Нейчев разпорежда да се спре изпълнението на неприсъствено издадените смъртни и други присъди на такива лица. Мотивите му са, че те имат право да се защитят пред съда съгласно Наредбата-закон. Поради това, че Народният съд е разпуснат, делата им следва да се разглеждат от Върховния касационен съд. Замисля се да се изработи и закон за ревизия на задочните присъди, постановени от Народния съд. За онези военнослужещи, които са били на фронта и делата им са спрени, д-р Минчо Нейчев нарежда да се направи щателна проверка и те да бъдат изпратени в Министерството на правосъдието, което ще реши как да се процедира с тях.

Възползвайки се от обстоятелството, че нареждането на министъра на правосъдието е издадено със закъснение, а и процедурата е твърде усложнена, по места се избързва с изпълнението на не една смъртна присъда. Подобни методи на действие се прилагат и към граждански лица със заменени с доживотен затвор или отменени смъртни наказания. С писмо от 16 май 1945 г. до министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи, главния прокурор при Върховния касационен съд и Националния комитет на ОФ Борис Атанасов, оглавяващ прокурорския надзор при Плевенския областен съд, сигнализира за такива произволи и нарушения. По изпълнението на смъртните присъди областният началник на милицията му казал:

„Излъжи министъра на правосъдието, че вече си екзекутирал осъдените на смърт, макар да си получил телеграма с Указ 54 от 5 април, че смъртното им наказание е заменено с доживотен строг тъмничен затвор.“ Борис Атанасов (член на комунистическата партия от 37 години) пита дали Дирекцията на милицията — отдел „Държавна сигурност“ в София, не издава секретни нареждания до съответните началници в страната да действат „свободно, неподчиняващи се на прокурорския надзор“. Крайният резултат на предизвиканата от него анкета е уволняването му с указ на регентите.

В архивите има документи за много аналогични и даже още по-парадоксални случаи, които недвусмислено говорят за желанието на местните партийни органи и милицията да доведат с твърда ръка „чистката докрай“.

С писмо до ЦК на БРП (к) партийният секретар на МВР Евгени Каменов протестира против практиката на Върховния касационен съд да отменя присъди на народни съдилища на ония лица, които са осъдени задочно и представят доказателства, че имат оправдателни причини (били са на фронта — бел. на авт.) за неявяване пред съда. По тази процедура според партийния секретар са пуснати на свобода 57 осъдени от Народния съд, от които 41 — на смърт. Между тях са ген. Асен Николов — командир на окупационния корпус в Беломорието, ген.-майор Антон Балтаков, ген.-майор Рафаил Банов, ген. Симеон Симов, Георги Каназирски и др. Партийният секретар смята, че това идва от решението на ЦК на БРП (к) от 26 юни 1945 г. за задочно осъдените и да се облекчи положението на тези, които имат заслуги на фронта. „Най-сетне, пише той, дължа да отбележа, че и от строго формално законно гледище практиката на Касационния съд не е правилна и се основава на едно пресилено и недостатъчно обосновано от правно гледище тълкуване на закона.“

С окръжно № 90 от 11 април 1946 г. до директорите на затворите министърът на правосъдието иска сведения за броя на осъдените на смърт лица от Народния съд, по отношение на които присъдата не е приведена в изпълнение. В обобщена справка е записано, че те са 22-ма души.

От запазените архивни материали на Министерството на правосъдието е видно, че преписките по Наредбата-закон за народния съд продължават да се разглеждат и да се изпълняват смъртни присъди

и през 1947 г. Така че от общия брой на подсъдимите числото на лицата, осъдени на смърт и на различни срокове затвор, продължава да нараства и през следващите години. Оттук възниква въпросът — кога завършва Народният съд? И каква е съдбата на хората, чиито преписки продължават да постъпват при главния народен обвинител чак до края на април 1945 г., както сам той отбелязва, по 100-200-300 на ден?

В тази връзка трябва да се отбележи, че в резултат на започналите след 9.IX. 1944 г. арести в името на Народния съд са задържани десетки хиляди души, а до съдебните зали достигат живи около 10 000 от тях. Останалите се водят за безследно изчезнали, чийто брой засега трудно може да бъде установен.

През октомври 1945 г. в България пристига американският журналист и анкетър Марк Итъридж, пратеник на президента Труман. При срещите си с Цола Драгойчева и Антон Югов той получава сведения, че числото на убитите след 9 септември е около 10 000. Но от направените анкети и собствени проучвания той стига до извода, че тази цифра е значително занижена. Според него убитите не са по-малко от 30 000, като 2000 от тях са били „избити чрез народния съд“. Това го принуждава да заяви официално: „Не мислите ли, че ако продължавате да убивате така, както досега, ще стане нужда да ви изпратим население от Америка?“ Неговото настроение е помрачено не само от убитите, но и от техните сираци и вдовици, които „оставали на произвола на съдбата“. На въпроса какво трябва да направи при сегашното положение ОФ, Марк Итъридж отговаря: „Преди всичко Министерството на вътрешните работи и Дирекцията на милицията трябва да се вземат от ръцете на комунистите.“

Във връзка с идването на Марк Итъридж в България Трайчо Костов пише на Георги Димитров в Москва: „Решихме, по предложение на Кимон, да пуснем от лагерите по-малко провинените и да оставим само отявлените фашисти, да разрешим на семействата на осъдените от народния съд да се върнат в София, да дадем помилване на още някои от народния съд. В същото време да се прилага най-строгото ОФ законност срещу всички клеветници, смутители на реда, провокатори и пр.“

Само че решението е приложено частично в първата му част, докато втората се спазва най-стриктно. Група дейци на БЗНС от Свищов се опитват да изпратят до Марк Итъридж писмо, с което да го

уведомят за репресиите. То е заловено от органите на ДС, а авторите му — изпратени в лагера „Росица“.

През декември 1945 г. по доклад на министъра на правосъдието д-р Минчо Нейчев излиза указ на регентите за помилване и опрощаване на част от наказанието на 896 политически затворници. От тях помилвани с остатъка са 502-ма, помилвани частично –394.

На заседанието на ЦК на БРП (к) от 23 юли 1945 г. Трайчо Костов оценява работата на Народния съд като положителна. Но наред с това изтъква някои негови недостатъци от обективен и субективен характер. „Народният съд, казва той, извърши историческо дело в борбата с фашизма. В работата на отделните състави на народния съд, председатели на състави и др. има редица слабости, значителни грешки и опущения. Една част от тези грешки бяха неизбежни, поради това че ние трябваше да бързаме с процесите. От друга страна, ние трябваше да подбираме съставите на народния съд не само из средата на нашите партийни среди, но и от нашите съюзници. Оказа се в края на краищата, че ние възложихме- работата на много хора, които не са готови да се справят с нея. Не се оказа на висотата си и главният народен обвинител. В цялата си работа той вървеше по линията на търсене на смекчаващи вината обстоятелства, вместо твърдо и решително да води борба срещу фашизма. Той например не искаше да се издава смъртна присъда на принц Кирил под предлог, че той бил кретен, изрод на династията. Тези факти посочват, че ние недостатъчно познаваме кадрите си. Може би сгрешихме при изработване на закона, като определихме във всеки състав на народния съд- да има много юристи.

Опитът показва, че много наши юристи проявяват голяма любов към формалностите и се оказват неподходящи за възложената им работа. ЦК не може да се съгласи с изказванията на др. Лозанов, че правосъдието е спазване на форма. Такова мнение не се споделя напълно даже и от всички буржоазни правници. Особено е неправилно такова за времето, при което ние живеем. Ето защо в новите закони, които ние сега готвим, трябва да внесем друг нов елемент.

Трябва да се изпълни предложението за внасяне на съветска литература. Да се проведе премахването на втората и третата инстанция, както и да се вземат мерки за бързо ликвидиране на натрупаните дела... Правилно е предложението на др. М. Нейчев да не

се възбудят нови дела по народния съд. Смъртните присъди на военните, били на фронта, да се ревизират, а всички останали да останат висящи, да се забравят. Всички военни, които са попаднали под ударите на закона за народния съд, трябва да се уволнят от армията, независимо от това, че са били на фронта. Всички дела на военните да се ликвидират в срок от един месец.“

Във връзка с постоянно възникващите конфликти между съдебната власт и милицията Трайчо Костов отбелязва: „Недоверието, което съществува между двата органа, трябва да се премахне. При това положение на нещата ние трябва да си поставим за задача да ликвидираме вече със съществуващите още известни произволи на милицията: милицията не трябва да задържа лица без разрешение на прокурора.“ Тя според Трайчо Костов не трябва да се държи „високомерно“ и да се съобразява със съдебните органи. От своя страна те не трябва да вдигат „голям шум“, когато забележат грешки в действията на милицията, за да не я zlepоставят като „рушител“ на законността.

Мерки се вземат, но не срещу „произволите“ на милицията, а срещу съдебната система. Причината за това, обяснява Трайчо Костов, е, че „народният съд разколеба доверието на Партията в съдиите и прокурорите“.

На 23 юли 1945 г. ЦК на БРП (к) взема решение да се направи проверка „какво представляват от себе си всички лица, заемащи отговорни длъжности в съдебния апарат“, и неудобните да се заменят. Създадена е комисия в състав Никола Павлов, Иван Масларов и д-р Минчо Нейчев. В срок до 15 септември 1945 г. тя трябва да довърши прочистването на съда и прокуратурата.

С народния съд, наречен от неговите създатели „законна чистка“, завършва един етап на непознати в новата ни история масови репресии. И трагичното е в това, че българи убиват българи „в името на народа“. Но гилотината не спира дотук. През следващите години под нейния удар попадат опозиционните партии и техните лидери, носители на българските демократични традиции...

ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1

Централен партиен архив, ф. 250, оп. 1, а. е. 20, л. 1–7

МОТИВИ КЪМ НАРЕДБАТА-ЗАКОН ЗА СЪДЕНЕ ОТ НАРОДЕН СЪД ВИНОВНИЦИТЕ ЗА ВЪВЛИЧАНЕ БЪЛГАРИЯ В СВЕТОВНАТА ВОЙНА СРЕЩУ СЪЮЗЕНИТЕ НАРОДИ И ЗА ЗЛОДЕЯНИЯТА, СВЪРЗАНИ С НЕЯ

На 9 септември т. г. бе съборено управлението, което от 1.I.1941 година насочи държавния ни кораб по пагубен път и изправи страната пред катастрофа. България бе хвърлена в Световната война против съюзените демократически държави за цели, чужди на народните и държавни интереси. С влизането в тристранния пакт и с редица други политически и стопански съглашения страната ни бе привързана към Германия, която започна и раздуха войната за поробване европейските народи и за световно господство, България бе сведена до положението на германски васал. Плодовете на земята и на труда ни отиваха в Германия, а нашият народ бе изложен на непоносими лишения и глад. Хубавата наша столица понесе страхотни въздушни нападения: сърцата на всички ни се свиват от болка пред вида на разрушените здания и квартали и пред спомена за загиналите жертви, за понесените страдания.

На народа бе отнета всяка възможност за въздействие върху провежданата политика. Мнозинството на Народното събрание не беше народно представителство: то превърна законодателната власт в изпълнителен орган на правителството. Депутатите от мнозинството бяха подбрани от правителството и наложени от полицията в едни избори, в които не само нямаше свобода на политическа организация, на слово и печат, но и поставянето на опозиционни кандидатури беше почти невъзможно. Със свиреп терор, със смъртни присъди по З. З. Д., концентрационни лагери, страшни изтезания в полицията, безогледни убийства и палежи по градовете и селата, с изстребване на смелите народни борци-партизани по горите — се подавяше всяка народна

съпротива. Една псевдо наука и грубо тенденциозно изкуство, както и перата на продажни журналисти се използваха от официалната пропаганда, за да се затворят очите на народа, да се приспи съзнанието и отрови душата му.

С акта на 9 септември се даде възможност да се предприемат усилия за отклоняване съдбоносната опасност, която застрашава родината ни. Една решителна стъпка в това направление ще се направи, като по един тържествен начин се посочи, че българският народ няма нищо общо с виновниците за водената до 9.IX. политика и че той осъжда тях и политиката им. Това може да стане с присъдата на един народен съд. Може да се каже, че една такава присъда е общо народно искане и върховен държавен интерес. Тя ще донесе едно необходимо удовлетворение на измъчения народ, който понасяше и ще понася още дълго време последиците на водената политика до 9 септември. В същото време с тая присъда ще се подсилят позициите на България пред съюзените демократически държави и ще се възстанови доброто ѝ име пред свободолюбивите народи в света.

Ето основните положения на наредбата-закон за народния съд:

С чл. 1 се учредява народен съд за съдене виновниците, които са извършили престъпните деяния, указани в следващия чл. 2, и които са групирани така: а) министри от правителствата през времето 1.1.1941 до 9.IX.1944 г. б) народни представители от XXV обикновено народно събрание и в) други граждански или военни лица. Няма съмнение, че тук влизат и регентите до 9 септември 1944 г.

Не бива да се търсят в Конституцията възражения против съденето на министри, депутати и пр. по настоящата Наредба-Закон. Властта до 9 септември бе напълно изоставила Конституцията като основа на държавно строителство и управление. Управниците сами поставиха политическия и обществен живот на страната извън рамките на Конституцията и не могат да се позовават на нея, когато ще трябва да отговарят за делата си. Срещу гражданската война, която те обявиха и водиха срещу народа, оставаше да се действа само със средствата на гражданската война. Конституцията е безсилна срещу една неконституционна власт. Народният съд е завършек на народната борба за събаряне тая власт и за спасение на държавата и страната. При условията днес няма възможност да се спазват ограниченията на Конституцията за съдене на министри и депутати. Спазването им би

означавало да се осуети Народният съд за години или за винаги, а страната и държавата да носят отговорности за делата на властващите до 9 септември престъпници. Това не може да се позволи.

По същите съображения не може да има никакво значение при съденето на виновниците и правната догма за необратната сила на законите.

В чл. 2 са изброени в десет точки престъпните деяния, виновниците за които ще бъдат съдени от Народен съд. В т. 1 се визират всички министри от кабинетите след 1.1.1941, които с водената от тях политика, против волята и чувствата на българския народ и против неговите интереси присъединиха България към тристранния пакт, а с това я поставиха в услуга на Хитлерова Германия; пропуснаха да минат през територията на държавата германските войски, за да улеснят с това по-бързото разгромяване на съседните нам народи, с които българският народ искаше да живее в мир и братско разбирателство; обявиха без никаква нужда, без никакъв повод и явно против желанията на българския народ война на Англия и Северо-Американските съединени Щати. С всичко това те изложиха сигурността на държавата и поставиха народните интереси в опасност.

За същото престъпление ще трябва да отговарят и ония народни представители от XXV обикновено народно събрание, които със своя вот одобряваха и подкрепяха тази политика (чл. 2, т. т. 1 и 4).

По т. 2 на чл. 2 ще отговарят и ония ръководни лица, които въпреки обявления неутралитет спрямо Съюза на Съветските Социалистически Републики водеха открито враждебна политика против него. Присъединяването към антикомунистическия пакт, противоболшевишката изложба, хулиганското нападение срещу Съветското Консулство във Варна, яростната антисъветска пропаганда по радиото и печата — всичко това беше едно дръзко предизвикателство спрямо СССР и грубо погазване безспорните чувства на признателност, привързаност и родство на Българския народ към Великия славянски народ. Последваха военните съглашения за допускане Германските войски в България и за превръщане Българската земя в Германска база за военните действия срещу Съветския Съюз. Безспорно, тия актове на враждебност и предизвикателство срещу СССР още повече влошиха международното

положение на България, като я лишиха от защитата и покровителството на великата братска страна. Нещо повече, по тоя път търпението на Съветския Съюз бе най-последно изчерпано. Предизвикателствата продължиха и тогава, когато Червената армия беше вече на нашите граници, и доведоха до обявяване положението на война между България и СССР. Виновниците за всички тия действия следва да отговарят пред Народния съд.

В т. 3 се имат предвид ръководни лица от правителствата и отделните Министерства, както и от съответните служби, които след обявяването на войната срещу Англия и Съединените щати не взеха нужните мерки, за да запазят живота и имота на населението и по такъв начин станаха причина за страданията, бедствията, избиването и тежките материални загуби на жителите на София и на други места в страната. Това е една втора отговорност след оная за обявяване на войната, която пък е първопричината за разрушенията вследствие на въздушните нападения. Виновниците за това не могат да останат ненаказани.

В т. 4 е групата на ръководни лица от правителствата, учрежденията и службите, както и на частните лица, които по какъвто и да е начин — с действия, писания, слово и пр. — са допринесли за изпълнението и провеждането на действията, указани в т. т. 1–3, т. е. които са провеждали и изпълнявали сключените договори с Германия и нейните съюзници; продължили са обявената война и нарушенията на неутралитета спрямо СССР и т. н. Разбира се, не се касае до дребни служители, които са изпълнявали механично възложената им работа. В текста е казано: „допринесли дейно и съществено“. Следователно необходими са тук инициатива и съзнателна активност в действията, а също така имат се предвид действия от важно и съществено значение за застрашаване народните интереси, за влошаване международното положение на страната и за злепоставяне населението. Не на последно място в същата група са различните наемни доброволни агенти на тъй наречената „национална пропаганда“, които в печата и със слово са тровили душата на народа и приспивали съзнанието му, за да улеснят провеждането на престъпните деяния по т. 1–3.

В т. 5 се визират лицата, които са натрупали богатства противозаконно за себе си или други през тоя мрачен период — на народно бедствие след 1.1.1941 година, като са използвали своето

служебно положение или връзките си с властта или с тъй наречените „съюзни държави“ (Германия, Италия, Япония, Хърватско, Словашко и др.). Тук влизат хората, които са взели подкупи под вид на хонорар и др. — ония, които са ограбвали по различни начини евреи, граждани на окупираните територии в Македония, Сърбия и Гърция, преследвани антифашисти, подсъдими и осъдени за антифашистка дейност. Във всички тия случаи набавянето на имотни облаги трябва да е станало противозаконно.

В т. 6 е групата на разни агенти на Германия или нейни съюзници, провеждащи политиката им у нас, които с това са увредили интересите на българския народ по какъвто и да е начин. Между виновниците от тая група не се прави разлика дали те са български или небългарски поданици, дали са българи или от друга народност. Тук влизат пратениците на Гестапо от Германия и завербувани от тях лица у нас. Със службата си на Германия и съюзниците си те са извършили предателства към България, покушавали са срещу нейната сигурност и независимост, увредили са интереси на страната и са вършили посегателства върху живота и имота на Българския гражданин. За всички тия деяния те трябва да понесат отговорностите.

В т. 7 се визира дейност на граждански и военни лица, които са изпращали наши войски в Югославия и Гърция, за да преследват народното въстание и народоосвободителните войски там; също така и дейността на военните началници, които поставиха в опасност нашите окупационни войски. Касае се за твърде тежки престъпления. Народният съд трябва да осъди безпощадно ония, които искаха да превърнат армията ни в душител и палач на борещите се за свобода съседни народи и да изровят пропаст между нас и тях, за да осигурят Германското владичество на Балканите. Трябва да получат справедливо наказание също ония, които забавиха оттеглението на нашите окупационни войски, а след като това оттегление бе заповядано, отказаха да го извършат или го саботираха и отдадоха по такъв начин на избиване и плен много хиляди Български офицери и войници.

В т. 8 са различните вдъхновители и проводници на свирепия фашистки терор в страната — виновниците за убийства, тежки телесни повреди, палежи, грабежи, обири и изтезания, извършени във връзка с водената външна и вътрешна политика след 1.1.1941 година за подавяне народната съпротива и борба срещу тая политика. В т. 9 са

доброволните сътрудници на полицията, жандармерията и войската при преследванията на народните борци от партизанските отряди и др. В т. 10 са следователи, прокурори и съдии, които са се превърнали в слепи оръдия и проводници на фашисткия терор и мястото на които е не на съдийската маса, а на скамейката на подсъдимите. Съденето и осъждането на тия три групи престъпници е необходимо, за да се изкорени едно обществено зло и за да се даде нужното удовлетворение на хилядите жертви на фашисткия терор.

Както се обясни по-горе, съденето на виновниците за изложените престъпни деяния е една необходимост за облекчаване външното положение на България и за успокояване на измъчения народ. Затова укриването на такива виновници или помагането да избягат съставлява тежко престъпление, което обаче следва да се предостави на компетентността на областните съдилища. В този смисъл е чл. 3 от Наредбата-Закон, в който е предвидено и освобождаване от такава отговорност съпруг, съпруга, възходящи, низходящи, брат и сестра на обвинени лица.

Наказанието на всички видове престъпления по закона е предвидено в чл. 2, ал. 1 и формулирано общо: временен или доживотен строг тъмничен затвор или смърт и глоба до 5 милиона лева. Народният съд ще има възможност да съобрази и да определи в тия широки рамки съответното за всеки случай наказание. В чл. 4 се предвижда като допълнително наказание лишение от права по чл. 30 Н. З. временно или за винаги, както и пълна или частична конфискация на имотите на осъдените. Смъртта на лица, подлежащи на народен съд, не е причина за невъзбуждане или прекратяване на производството за установяване виновността за извършените от тях деяния. При такъв случай присъдата ще бъде за конфискация изцяло или частично имотите на такива лица.

Събирането на обвинителните материали, възбуждането на преследване пред народния съд, както и поддържането на обвинението са предоставени на един главен народен обвинител и нужното число народни обвинители, назначени от Министерския съвет по реда, указан в чл. 5. Съединението на следствената и обвинителната дейност не е принципен въпрос и не ще увреди с нищо производството пред Народния съд.

В народния съд влизат избрани народни съдии и назначени от Министъра на правосъдието съдии, както е посочено в чл. 6 и 7. При условията днес не биха могли да се извършат редовни избори за народни съдии. Остава изборът им да се извърши от комитетите О. Ф., в които влизат действителни представители на демократическите сили на страната, т. е. на народното мнозинство. Назначените съдии са измежду съдиите и адвокатите в страната. Това съединение на съдии от народа и съдии юристи е една гаранция за това, че народният съд ще издаде присъдите си при пълно осветление на делата и според деянията на подсъдимите. При съдебното дирене народният съд ще действа по разум и съвест, което значи, че е освободен от ограниченията на закона за Н. С. Не формализъм, а разум и съвест ще ръководят народния съд в работата, за да се осигури по всяко дело и за всеки подсъдим справедлива присъда.

Законът дава възможност на подсъдимите да се защитят: да представят доказателства против обвинението в достатъчен срок и да имат защита в съда. Разбира се, не може да се позволи на подсъдимите, които могат да плащат богато, да тормозят производството в народния съд с многобройни адвокати защитници. За това броят на защитниците е ограничен до двама (чл. 9, ал. III), които ще бъдат напълно достатъчни.

Във всеки случай делата пред народния съд не може да се разтакат без край. Събирането на обвинителния материал, насрочването и разглеждането на делата трябва да се извършат с оглед да бъдат завършени делата до 1.1.1945 год. (чл. 9). Същата необходимост, която налага съденето пред Народния съд, изисква да не се забавят и присъдите.

Една важна задача е да се възпрепятствува на виновниците да укриват своите имуществата и да избегнат плащането на глобите и конфискациите на имотите. За тая цел са предвидени разпорежданията на чл. 11 за налагане заповест за наемане на движимите имоти и възбрана върху недвижимите имоти на обвиняемите едновременно с привличането им под отговорност. За това са и задълженията за деклариране имуществата (чл. 12) и санкцията за неизпълнение на тия задължения (чл. 13), както и обявяването за нищожно спрямо държавата всяко прехвърляне или обременяване с вещни тежести имоти на обвиняваните лица, извършено след 1. VI. 1944 г. (чл. 14). С оглед на

същата възможност за укриване са постановленията на чл. 15 — именно: имотите, принадлежащи на обвинено лице до 1.1.1941 г. и прехвърлени след тая дата върху съпруга, възходящи и низходящи роднини, братя, сестри или техни низходящи, се считат собственост на обвиняемия. Дава се обаче възможност на заинтересованите да докажат противното — да оборят казаното законно предположение. Също така собственост на обвиняемия се считат имотите, придобити след 1.1.1941 г. от негова съпруга (респ. съпруг) или малолетни низходящи — т. е. счита се, че при сделките с трети лица за придобиване такива имоти обвиненото лице си е послужило със своя съпруг или малолетни деца, внуци и пр. като с подставени лица или скрити пълномощници. И в тоя случай заинтересованите могат да доказват противното. От законната презумпция тук се изключват придобитите по наследство имоти. Ясно е, че указаните заинтересовани лица (съпруга и роднини) могат да заявят правата си, подкрепени с нужните доказателства, пред народния съд.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 2

Централен партиен архив, ф. 250, оп. 1, а. е. 58, л. 1–2

ПИСМО НА ГЕОРГИ ДИМИТРОВ ДО ЦК НА БРП(к)

Др. Трайчо Костов

Във връзка с Обвинителния акт с Васил имаме предвид следните по-съществени забележки и предложения:

1. Доколкото процесът против регентите, министрите, депутатите ще бъде централен процес, на него ще трябва да се даде генерално сражение на германската агентура и да се обосноват здраво и убедително основните точки от обвинението против цялата фашистка шапка. Предвид разностранността на обвиненията и големия обем на материала, желателно е да има правилно разпределение на обвинителните речи между главния обвинител и помощниците му.

2. В обвинителните речи трябва с изчерпателна пълнота да бъде показано хищническото лице на немско-фашисткия империализъм и на него да се противопостави освободителната мисия на СССР, на Червената армия и нейните съюзници, по-специално да се посочи, че победите на Червената армия и нейното появяване на границите на България дадоха мощен тласък на всенародното движение, което доведе до сриването на противонародния режим, и по такъв начин руският народ за втори път помогна на българския народ да се освободи от национално робство.

3. Предложението на съветското правителство от 26 ноември 1940 г. за сключване на пакт за приятелство и взаимна помощ трябва да се използва с всичката предпазливост. Да не се дава никакъв повод и материал на някои среди за враждебни атаки против СССР и за интриги против политиката за сближение и сътрудничество между балканските народи. Да не се цитира изцяло това предложение. Трябва ясно да се посочи, че доколкото СССР беше невоюваща държава и водеше мирна политика, приемането от България на това предложение щеше да попречи на по-нататъшното разширение на войната от

Хитлер. Обратно, присъединяването от Борис и Филев на България към тройния пакт облекчи нахълтването на хитлеристките оръдия на Балканите, разгрома на Югославия и Гърция, нападението против СССР и въвлечането на България във войната на страната на Хитлер.

Правителството на Филев и депутатите, които го поддържаха, добре разбираха, че присъединяването на България към хитлеровската коалиция ще срещне решително съпротивление от страна на народа и армията и затова те решиха да обявят на народа този предателски акт в деня на влизането на германските войски на българска територия. Фашистката клика през цялото време провеждаше своя предателски прогермански курс, като се прикриваше от народа с щикетите на хитлеровите пълчища.

5. Необходимо е по-дълбоко да се разгледа съпротивата на народните маси против провеждането на прогерманския курс. Да се приведат по възможност повече факти. Да се укаже също на силното противогерманско антифашистко движение в армията. Борбата на народните маси постави граница на германо-фашисткото проникване и спаси честта на българския народ, като го отдели от бандата на национални предатели и фашистки изверги.

6. Насочвайки главното обвинение към националното предателство и държавната измяна против непосредствено отговорните за прогерманския курс; против двореца и дворцовата камарила; прогерманските военни и граждански сановници, необходимо е в същото време да се разясни и ролята на едрите финансови кръгове, комисионери и спекуланти, които заради своите користни интереси и за голяма и малка печалба помагаша на немските банки и тръстове да заробят страната, да ограбят българския народ и държавното съкровище, да превърнат България в своя мушия. Тези кръгове и днес са главната опора на фашизма у нас. Необходимо е да се създаде база за проследяването и задушаването на всички съучастници на германските хищници, на всичките привърженици на сринатия фашистки режим.

7. Необходимо е ясно, нагледно да се покаже пагубната роля на великобългарския шовинизъм, който именно създаде благоприятната атмосфера за предателските планове на немската агентура и благодарение на който се удаваше във всички решителни моменти да

превръщат България в оръдие на германския империализъм, в резултат на което народът и страната търпяха национални катастрофи.

8. При характеристиката на предателската роля на Кобургската династия да се отчете, че първоначално Фердинанд беше агент на австрийските реакционни среди, проправящи пътя на германския империализъм на югоизток. В първата световна война Фердинанд играе ролята на ратай-храненик на германските империалисти. Режимът на Борис беше подготовка към окупаторската война на страната на Германия. В книгата на Мадол на френски език „Фердинанд Български“ има много автентични документи, доказващи предателската роля на Фердинанд като германски агент.

9. Към разрив на балканския съюз 1912 г. тласнаха династическо-шовинистическите кръгове във всички балкански страни. Но главната, решаващата роля изигра Фердинанд със своята клика, действащ в качеството си на отявлен немски агент, както по-късно той призна пред австрийския министър.

10. Накрай, нужно е нагледно да се посочи какво би станало с България, ако предателската германо-фашистка клика не бе срината на 9 септември и ако държавната власт не бе минала в ръцете на ОФ. България беше на границата на пропастта.

От тук изводът:

Да се укрепва ОФ, да се пази като зеницата на окото патриотическото единство на българския народ, безпощадно да се унижава фашизмът, в никакъв случай да не се допуска връщане към мрачното и позорно минало.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 3

Архив на МВР, ОД 06–6003, л. 1–3

Задгранично бюро на БРП (к) — Москва
до Централен комитет — София

ИСТИНАТА ПО БЪЛГАРО-СЪВЕТСКИЯ ПАКТ

Предложение за мир, а не за война, както твърдят противниците на пакта. Касае се не за нападателен военен съюз, а за пакт за взаимна помощ срещу чужди нападения... истината е, че българо-съветският пакт не само не отслабва, а усилва международните позиции на България. Страхове на някои, че с приемането на съветското предложение щели да се влошат отношенията на България със силите на оста, са неоправдани. Предложеният от СССР пакт за взаимна помощ не изключва присъединяването на България към Тристранния пакт, ако тя, България, намери, че това е изгодно за нея... Той не излиза вън от рамките на германо-съветския договор за приятелство и ненападение. Германия не веднъж е декларирала, че признава преимуществените интереси на СССР в Черноморския басейн и Проливите. Съветското предложение не само не е насочено срещу силите от Тристранния пакт, но, повтаряме, то не изключва даже едно още по-тясно сближение с тия сили, ако интересите на България и СССР наложат това. А на тия, които се страхуват от такова по-тясно сближение, би могло да се каже, че условията на войната ще го наложат, то няма да представлява никаква опасност за България, щом като тя ще може да се облегне на СССР. Ние не предреждаме никакъв въпрос, но не може да има никакво съмнение, че ако СССР би влязнал някога в Тристранния пакт, неговата роля там ще бъде не такава на васал, на пето колело, каквато е ролята на Румъния или Унгария и каквато би била неизбежно ролята на България, ако тя се свърже самостоятелно с тройния пакт, а роля на първостепенна, на решаваща

сила, думата на която ще тежи при уреждането съдбините на Европа и на целия свят...

Заб. Документът се печата със съкращения.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 4

Централен партиен архив, ф. 1, оп. 7, а. е. 190

ПИСМО НА ГЕОРГИ ДИМИТРОВ ДО ТРАЙЧО КОСТОВ
(ЛИЧНО)

Согласен с оценкой Политбюро последних событий. Учитывая однако общую обстановку, настоятельно советую быть в своих действиях и дальше твердыми, но умеренный, проявлять максимальную маневренность и гибкость в отношениях к союзникам, в частности в отношении звенарей, не брать слишком высокий, агрессивный тон, не вытягивать внешне чересчур руководящую роль коммунистов в правительстве и в Отечественном фронте, не предпринимать шаги, не являющиеся абсолютно необходимыми, но которые могли бы содействовать сколачиванию антикоммунистического блока. В нынешний момент надо избежать правительственного кризиса. Мало того, что мы не стремимся к такому кризису. Мы должны сделать все зависящее от нас, чтобы расстроить планы внешних и внутренних провокаторов, которым именно ныне выгоден такой кризис. Разумеется, мы должны использовать последние события, чтобы укрепить свои позиции в армии, в государственном аппарате и в стране, но это надо делать умно, тактично, не забывая, что мы далеко еще не так сильный, чтобы могли быть единственным решающим фактором в стране и диктовать нашу волю союзникам. Мы не должны забывать, что если наши противники отступают, то большую долю этого надо отнести за счет наличия Красной Армии в стране. Иначе мы имели бы уже гражданскую войну. По-моему, у нас проявляется некоторое увлечение, имеется переоценка наших сил и недооценка сил наших противников, внутренних и внешних. А это-как вы сами знаете — серьезная опасность. Мы должны твердо помнить, что в нынешней обстановке возможно только коллективное руководство государственным делами, и это обязывает нас к некоторым самоограничениям, что, конечно, никак не означает

проявления с нашей стороны слабости или беспринципности. При первой возможности напишу вам по этому поводу подробнее. Прошу спокойно и трезво обсудить эти мои замечания и сообщить мне ваши соображения.

13.12.1944 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 5

Централен партиен архив, ф. 146, оп. 5, а. е. 191, л. 87–91

ПРОТОКОЛ

Заседание на секретариата по хода на Народния съд и мерки за отстраняване на някои недостатъци. Присъствуват: Трайчо Костов, Георги Чанков, Петко Купил, Титко Черноколев, министър Минчо Нейчев; Карло Луканов, Александър Костов, глав. нар. обвинител Георги Петров, народните обвинители и съдии Светослав Кираджиев, Вера Начева, Рада Тодорова, Гешков, Димитринка Йосифова, Гаврилов, Владимир Димчев, Шулев, Върбан Ангелов.

Дневен ред: По хода на Народния съд и мерки за отстраняване на констатираните недостатъци.

СВЕТОСЛАВ КИРАДЖИЕВ: Подготовката на процесите започнахме на 9 септември, при липса на удобства. Бяхме определили съдът да започне работата си на 20 декември — така и стана. Процесът не може да завърши бързо, защото работата е огромна. Постъпиха отговори, съгласно с закона, от 110 народни представители. Те са писали по 20 до 50 свидетели, от които допуснахме до 15 %, т. е. по 2–3 души, предимно от София, за да не се бави процесът поради неявка на свидетели. Всеки подсъдим има право на 2 защитници. Установена процедура нямахме, ръководехме се от началата: свободна преценка, бързина, съвест, целесъобразност. Почнахме от най-важните депутати: Логофетов, д-р Минков, които трябваше да изслушаме по-дълго, тъй като те хвърлиха обилна светлина върху българското Народно събрание, короната и пр. Напоследък ускоряваме съдебното дирене, защото се изреждат по-дребни фигури, ренегати, провинциални търговци и др. До днес разпитахме 37 души. Засадавахме непрекъснато по 6 часа дневно. Всичко се стенографира. Не позволяваме никаква политическа защита в полза на фашизма. Самата работа ни научи да процедираме по следния начин. Всички въпроси съкратихме в началото на 3, а след това на 2 групи. Никой от съдиите

не задава въпроси освен чрез мен, като ми дава написани бележки. Само Гешков задава самостоятелни въпроси, понеже той познава основно хората и процеса. Той върши това с умение, ударно и на място. Така има единство и експедитивност в работата.

На подсъдимите даваме възможност за защита. На процеса присъствуват като наблюдатели редица чужди кореспонденти: английски, френски и др. Прочетох дописки за делата в международния печат: страхуват се, че поради пъстрия състав на съдиите мнозина от виновните ще се отърват, а някои невинни ще пострадат. При най-голема бързина съдът ще може да завърши в края на януари.

БОГДАН ШУЛЕВ: До сега са разпитани царските съветници и министрите от първия кабинет през 1941 г. Имаме известно забавяне, защото обвинителят Армянов задава много и неуместни въпроси. Сега работата върви бързо. Ако обвинителите не задават много въпроси, ще можем да завършим съдебното дирене в понеделник (1 януари). Би трябвало те да се спират само на по-едрите и съществени факти, а подробностите да изоставят. Някои от обвиняемите държат цели речи (Кушев). Свидетелите са около 400 души. За техния разпит, за изслушване на речите на обвинителите и на защитата е нужно време, така че процесът ще завърши към 20 януари 1945 година.

РАДА ТОДОРОВА: Един от обвиняемите (Лулчев) вчера се обърна в обвинител: вика, прекъсва. Съдът има прекалено либерално държане. Напоследък защитата стана недисциплинирана. Стефан Манов задава почти неуместни въпроси, държи се несериозно, като задава хумористични въпроси, убива политическия ефект. Днес дадохме възможност на Кушев да изнесе, че е действувал в полза на комунистите.

ВЪРБАН АНГЕЛОВ: Материалите и целият обем на процеса е огромен, затова процесите ще продължат повечко. Ако претупаме работите, не ще бъде и в наша полза. С нашите действия нужно е да внушим респект даже и у нашите противници.

ГЕОРГИ ПЕТРОВ: В нашия процес отначало вървеше мудро. Никой от царските съветници не даде признания, показваха се в благоприятна светлина. Със Сегов се бавихме 2 дни, понеже той е бил важна личност, „вицекрал“. Но неговата роля е разкрита. По отношение на Лулчев работата е неясна. Не е играл пакостна роля. Ще

се съветваме какво отношение да вземем спрямо него. Ще ускорим воденето на делото, смятаме да свършим до вторник-сряда. Защитниците се държат добре.

ТРАЙЧО КОСТОВ: Не става дума само за разтакаването на делата. Ето преценката на един страничен наблюдател: съдът е организиран лошо. Залата е пълна с милиция, виждат се само шмайзери, публиката е много малко. Присъствуват много чужди кореспонденти, даже и двама фини. Подсъдимите нямат респект към съда, отговарят седнали, говорят колкото си искат. Нито един не се признава за виновен. Не се чувства ръководството на съдията и обвинителя. Не се съсредоточава вниманието върху съществените въпроси. Когато се е чело писмото на Ферещанов, прочитането е станало от самия обвиняем, който е наблегнал на тия пасажи, които са в негова полза; правилно е било да се прочете от обвинителя, в какъвто случай щяло е да се заостри на тия места, които разобличават обвиняемия. Процесът е тръгнал по неправилен път. Обвиняемите не се демаскират достатъчно. Не правят никакви признания, не се признават за виновни. Вместо да се бие непрестанно на политическата страна на обвинението, говори се ненужно, задават се неуместни въпроси.

РАДА ТОДОРОВА: Съгласна съм с критиката, с изключение на случая с Ферещановото писмо, който е неверен.

МИНЧО НЕЙЧЕВ: Съдът седи със страхопочитание пред обвиняемите, вместо да бъде обратното. Обръщенията към обвиняемите са „Господин генерал“ и пр., вместо „подсъдимий“. Въпросите се поставят случайно, а не по план. Процесът се води недостатъчно организирано.

ГЕШКОВ: Съставът на съда (този, който съди депутатите) не е съвсем сполучливо подбран. Някои народни съдии не проявяват активност и заинтересуваност, не са запознати с делата, проявяват безразличие. Съдията Цветков (препоръчан от звенарите) е без авторитет в родния си край, занимавал се е с далавери. Тия съдии не се интересуват от фактическата страна на процеса, а само от формалната, юридическа страна. Само 3 или 4 души са активни, четат досиетата, събират сведения. Ние успяхме да активизираме някои другари, които се втягат в работата. В основата си нашият процес върви правилно. След завършването на заседанието председателят конферира с нас,

пита ни дали не е допуснал грешки. По този начин при следващите заседания грешките се избягват. Резултатите са все по-добри. Допуснахме твърде много свидетели. От провинцията питат защо не се отделя достатъчно място в пресата за народните представители, а се отдава внимание почти само на царските съветници. Народните представители са познати на народа по места, хората знаят какво са казали и вършили, могат да ги разобличат допълнително. Не са навреме и в достатъчно количество събрани доказателствени материали, макар нашите другари по местата да разполагат с такива.

ГАВРИЛОВ: Дирекцията на милицията с действията си пречи и zlepоставя съда. Не допуска публика в залите. Задържа десетина адвокати защитници. На нашите бележки или протести не обръща внимание.

БОГДАН ШУЛЕВ: Обвинителят Армянов задаваше неуместни и излишни въпроси, а моя е вината, че не го прекъснах. В бъдеще не ще го оставям с въпросите си да разводнява съдебното дирене. Един от нар. съдии, Минчо Манов от „Звено“, най-често спи в заседанията. На едно заседание заплака, трогна се.

СВ. КИРАДЖИЕВ: При този състав на съда, нужно е двамата председатели да образуват ядра от по 7–8 души, здрави наши хора, под чието влияние да бъдат разпределени останалите съдии. Нужно е да имаме сигурно болшинство, на пресата да не се дава всичко, а само това, което изобличава подсъдимите.

МИНЧО НЕЙЧЕВ: Въпросите се задават в такава форма, че се влага пледоария в тях, търси се ефект в самия въпрос, вместо да се търси пряк отговор, който да е пълен с значение. В досега получените отговори липсва ефект.

ТИТКО ЧЕРНОКОЛЕВ: Подсъдимите се оставят излишно да декламират. Трябва да се прекъсват. Не се използват възможностите, които дават самите подсъдими.

ГЕОРГИ ЧАНКОВ: Мнението е, че народният съд държи твърде меко с подсъдимите. Не може ли да бъдат съдени едновременно с физическите убийци.

ГЕШКОВ: В досиетата има приложени заявления и показания на членове на РП (к), в полза на някои депутати. Добре е да се види кои са тия другари-ходатаи.

ПЕТКО КУНИН: Съдът да се пази от това, да смята че подсъдимите депутати" и др. са били безволни изпълнители, правели са каквото им кажат, че имат следователно смекчаващи вината обстоятелства. Във вестниците има такава нотка. Те са представени като некадърници, неспособни хора, докато истината е, че те са били активни агенти на фашизма и хитлеризма, подкрепяли са и са творели една престъпна политика.

ТРАЙЧО КОСТОВ: Съдът не върви съвършено задоволително. Верно е, че за това има и обективни причини: за първи път имаме Народен съд, няма време да се подготви добре, трябваше да се бърза със започването и завършването на съда, защото народът вече негодуваше. Поради това дознанията се оказаха не съвсем добре проведени, без достатъчни признания и др. материали, които да служат за основа на обвинението, самите обвинители не можаха добре да проучат материалите. Всички тия трудности са действителни, имат обективен характер и обясняват редица слабости в съда.

Но наред с това ние трябва да констатираме и други слабости, които биха могли да бъдат избегнати, за да може в бъдеще работата да тръгне по-бързо и политически по-правилно. Съдът не може и не бива да се претупва, че ще се изгуби политическият ефект. Но не бива и да се размазва и протака да омръзне на всички. Трябва да се върви с допустимата максимална скорост. Особено в първия състав е изгубено много време, давана е възможност на подсъдимите да приказват излишно. Задавани са много въпроси, недостатъчно обмислени предварително, а някои и неуместни (Стефан Манов). Към всички мерки, които тук се предложиха за подобряване воденето на процеса, самата практика ще ни посочи и нови мерки. Целта е да се форсира процесът, без обаче да се претупва.

Разпитът на свидетелите ще трябва да се ускори. Не е трябвало да се допускат в такова количество.

Има прекалено либерално държане, особено от председателя на първи състав, към подсъдимите. Трябва по-строго държане. Ако прокурора не се държи както трябва, председателят да му направи необходимата бележка. Обстановката трябва да бъде сериозна: големи са престъпните деяния, за които Народният съд съди катастрофаджиите, голям е интересът на народа към процесите и всичко това трябва да се чувства при воденето на процесите.

Трябва да има план при разпита на всеки обвиняем. Да не се губи време в дреболии и подробности, а да се обръща внимание на същественото, за да лъсне политическият лик на подсъдимите.

Изнасянето хода на процесите във вестниците ще се подобри. Направена е бележка на журналистите да не разпиляват вниманието към сензационната страна, а да наблегнат на политическото разобличаване. Нужно е да се даде още по-широка гласност на изнесените материали. Ежедневниците излизат в страници и не дават достатъчно материали. Особено много страда процесът на народните представители. Отдава му се по-малко значение. В-к „Народен съд“ трябва да излиза по-често. Да се публикува най-важното и същественото.

Обвинителният акт трябва да излезе в отделна брошура. Материал за обвинителните речи и всичко останало трябва също да се напечати. Ще поискам от министъра на вътрешните работи да нареди да бъдат изпратени допълнителни материали от провинцията. Необходимо е да се илюстрират обвиненията с конкретните престъпления по места. С данните, събрани от провинцията, ще се установи, че депутатите са провеждали на практика фашистката правителствена политика.

Ще говорим с дирекция на милицията — да бъде пускана в съдебните зали повече публика. Да се поставят отново високоговорителите пред съдебните зали. Да се издават карти за влизане на делегации от профсъюзите, масовите организации, партийните групи, кварталите.

С народните съдии да се води известна работа — да се разясни необходимостта от тяхното по-голямо участие в работата на процесите.

Политически погрешно е подсъдимите депутати, съветници и др. да се характеризират като безволни кукли, некадърни изпълнители, жалки хора. Също и цар Борис. Това са убедени фашисти, съзнателно и активно провеждащи у нас хитлеристка политика. Разобличавайки царската политика, ние искаме да нанесем удар върху монархизма като институт.

СЕКРЕТАР

ПРИЛОЖЕНИЕ № 6

Архив на МВР, НС П-23, л. 187

ТУК — Главния народен обвинител
Тук — г. Министъра на правосъдието

Министерство на войната
военно-съдебна служба
№63
6 януари 1945 г.
София

Известявам, че за времето от 1 януари 1941 г. до 9 септември 1944 г. военните съдилища в страната са дали следната дейтелност по Закона за защита на държавата:

Възбудено наказателно преследване против
12,869 души
Предвидено по Закона смъртно наказание за
12,461 души

От тях:

Осъдени на смърт
1,590 души
Осъдени на доживотен строг тъмничен затвор
1,133 души
Осъдени на временен затвор
7,314 души
Оправдани
2,832 души

От осъдените на смърт:

Присъствено осъдени

405 души

Отсъствено осъдени

1,185 души

Екзекутирани

199 души

ГЕНЕРАЛ-МАЙОР — Началник на службата

ПРИЛОЖЕНИЕ № 7

Централен партиен архив, ф. 146, оп. 5, а. е. 478, л. 84–85

МИНИСТЕРСТВО НА ПРАВОСЪДИЕТО

До Националния Комитет на Отечествения Фронт
ТУК

№3805

20.VII.1945 год.

София

Към №1555.

В отговор на писмото Ви под горния номер Ви съобщавам следното:

Първата задача, с която трябваше да се справи Министерството веднага след 9 септември, беше прочистването на съдебните учреждения от фашистките елементи. За разрешаването на тази задача се наложи, като предварителна мярка, да бъде изменен законът за съдийството, като се премахне прословутата несменяемост на съдиите и прокурорите, под която се бяха подслонили наред с фашизираните и не малък брой некадърни и морално разложени съдии и прокурори.

За провеждането на чистката Министерството се опря на О. Ф. комитети по местата, като за целта се издаде специално окръжно с подробни инструкции за начина, по който трябваше да се събират сведенията. Не може да се каже, че комитетите извършиха тази работа блестящо. На първо място те не се свикнаха с мойто изискване да не ми дават само прости квалификации и мнения, той трябва да бъде уволнен, а да ми посочат конкретни данни за поведението на съдията в и вън от съда, за да може при преценката да се оперира с един общ критерий. От друга страна, много комитети, след като дадоха за някои съдии сведения, че са проявени фашисти, и настояха да бъдат незабавно уволнени, след това се коригираха и поискаха

възстановяването им, понеже се оказало, че били даже антифашисти. Случаите не са малко. Наложил се да бъдат възстановени на служба 12 уволнени като фашисти съдии и прокурори. Моя грешка е, че навреме не се обърнах за съдействие към Националния комитет.

В резултат на чистката са уволнени поради фашистки прояви 145; по други причини 33, при общо число на съдиите и прокурорите в цялата страна 618.

Считам, че чистката на съдиите и прокурорите, проявили се в миналото като фашисти или които сега биха представлявали някаква опасност, е завършена. Голяма част от персонала, особено по-възрастните, ще се окажат негодни да се свикнат с новия начин на работа, но за сега те ще останат, понеже не могат да се намерят заместници.

2. Една от най-крупните задачи, с които Министерството имаше да се справи, беше провеждането на Народния съд. Специалният за това закон беше своевременно изработен и одобрен от Министерския съвет в заседанията му на 28 и 30 септември. Практиката по приложението на закона доказва неговата пълна удачност. Не се срещнаха никакви мъчнотии нито в наказателните състави, нито в таблицата на наказанията, нито в процедурата, нито в устройството на съда.

При провеждането на закона обаче се направиха много грешки, повечето от които беше мъчно да се избегнат. Много от Народните обвинители, както и някои от Народните съдии не можаха да отговорят на тежките изисквания, които им се възложиха. Работеше се с много хора, поради което беше мъчно да се направи сполучлив избор.

Трябваше много да се бърза, а е невъзможно за две седмици да научиш хората да работят по новому. Обещах съдът да свърши работата си за три месеца, а той едва я свърши за шест. Това закъсняване се оказа фатално, защото напрежението на масите намаля, ходатайствата се засилиха, съставите на съда започнаха да се огъват, в резултат на което се получи това, че последните процеси в София, особено този срещу стопанските деятели се оказа истинско проваляне на съда.

Въпреки това аз считам, че Народният съд извърши своята работа успешно. Главният удар беше нанесен от първите два централни процеса, а той беше съкрушителен. От всички регенти,

министри, царедворци и Народни представители, всичко на брой 160 души, нито един не биде оправдан, а 103 от тях бяха осъдени на смърт. Не по малък беше ударът срещу полицаите и военните престъпници.

За времето от 23 декември до 31 март Народният съд разгледа 145 дела с общо 10,907 подсъдими. От тях са осъдени: на смърт 2680; на доживотен затвор — 1921; на 20 години — 19; на 15 години — 962; на 10 години — 727, и останалите 3241 на по-малко от 10 години. Конфискувани са имотите почти на всички осъдени.

3. Персоналът не е напълно уреден. В този момент има незаети около 30 места за съдии и съдии изпълнители и 6 за прокурори. За попълването на незаетите до сега места съм се обръщал нееднократно към О. Ф. комитетите, но до сега не можах да ми посочат подходящи хора. Причината за това е, че като единствен резервоар за съдии и прокурори могат да ни служат само адвокатите, а те отбягват да заемат съдийски места, понеже като адвокати разчитат на по-големи приходи.

Налага се О. Ф. комитетите съвместно с добрите и предани отечественофронтовци измежду съдиите и адвокатите да проявяват повече интерес както към учреждението на персонала, така и към работата на съдебните учреждения. Има много другари, които казват: „оставете ги съдиите и прокурорите“. Ний именно не трябва да ги оставяме, а трябва да ги подбереме и главно да ги научим да работят по новому. И това могат да направят главно О. Ф. комитетите по местата.

4. Законодателство. Основното реорганизиране на материалните и процесуални закони е свързано с съдоустройството, а това последното — с бюджета на държавата. Съобразно с директивите, които правителството даде за изготвянето бюджетите на отделните министерства за тази година, трябваше да се отиде към опростяване и намаляване на разходите, а това изключваше едно основно реформиране на съдоустройството. Освен това липсваше и време, за да можем да се заемем с тази работа. Затова Министерството възприе следния план за работа:

а) Да се избърза с законопроектите, които имат ликвидационен характер и преди всичко с закона за амнистията, закона за Народния съд, закона за борба срещу фашизма, закона за конфискация на имотите, добити чрез спекула или по незаконен начин, закона за отменяване на фашистките закони и др. Тук спаднаха и

законодателните мероприятия, които позволиха да се извърши по-лесно и по-бързо прочистването на персонала, като премахване института за несменяемостта на съдиите и прокурорите, изменение закона цензовете, закона за лишаване от помощи и разни възнаграждения на уволнените фашисти и др.

б) Да се изготвят и прокарат такива закони, които не са в връзка с съдоустройството. Такива са законът за гражданския брак, законът за изравняване правата на лицата от двата пола, законът за наемите, законът за реабилитацията и други още 25 по-дребни закони.

в) До края на тази година да се привърши и цялата подготвителна работа за основното реорганизиране върху отечественофронтовска основа на съдоустройството, на двете процедури и на семейното право, като всички останали материални закони бъдат подложени на основен преглед. Подложен е на основно проучване и въпросът за затворническото дяло с оглед да бъде основно реформирано в духа на програмата на Отечествения фронт. През текущата година се вземаха само административни мерки. Законодателните мерки ще могат да се предприемат заедно с новия бюджет.

Този план се провежда и ще бъде изпълнен в срок.

МИНИСТЪР НА ПРАВОСЪДИЕТО:

(М. Нейчев)

ПРИЛОЖЕНИЕ № 8

Централен партиен архив, ф. 250, оп. 1, а. е. 70, л. 44–46

ИЗВАДКИ ОТ СВЕДЕНИЕТО НА ГЛАВНИЯ НАРОДЕН
ОБВИНИТЕЛ ГЕОРГИ ПЕТРОВ ЗА ПРИСЪДИТЕ НА НАРОДНИЯ
СЪД ДО ЦК НА БРП (к) ОТ 3 ЮЛИ 1945 Г.

I. СОФИЯ И СОФИЙСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 2542

Осъдени на смърт: 623 (изп. 174) отс. 22

До живот: 268

15 г. — 196

10г. — 107

8г. — 20

7г. — 7

3г. — 156

3г. — 74

2г. — 69

6г. — 1

1г. — 146

1г. условно — 152

прек. — 81

поч. — 47

12 г. — 1

спр. — 59

оправдани — 470

II. ПЛЕВЕН И ПЛЕВЕНСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 1890

Осъдени на смърт: 490 (изп. 225)

До живот: 196

15 г. — 150
10г. — 120
8г. — 6
5г. — 273
3г. — 53
2г. — 55
6 г. — 2
1г. — 162
1г. условно — 19
прек. — 3
оправдани — 263
поч. — 10

III. БУРГАС И БУРГАСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 860
Осъдени на смърт: 232 (изп. 126)
До живот: 73
15 г. — 66
20г. — 4
10г. — 41
12г. — 3
7г. — 1
6г. — 1
5г. — 47
3г. — 28
2 г. — 16
1г. — 33
1г. условно — 55
6м. — 5
оправдани — 89
поч. — 40

IV. ВРАЦА И ВРАЧАНСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 1161
Осъдени на смърт: 277 (изп. 122)

До живот: 160
15 г. — 107
12г. — 9
10г. — 119
8г. — 34
5г. — 144
3г. — 62
2г. — 17
1г. — 62
20 г. — 5
поч. — 11
условно — 108
6м. — 5
оправдани — 99

V. ПЛОВДИВ И ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 1362
Осъдени на смърт: 328 (изп. 170)
До живот: 157
15 г. — 107
10г. — 90
20г. — 2
8г. — 27
12г. — 15
7г. — 1
6г. — 10
3г. — 29
2г. — 44
1г. условно — 109
1г. — 118
оправдани — 188
прекр. — 7
поч. — 20
спр. — 12

VI. СТАРА ЗАГОРА И СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 983
Осъдени на смърт: 166 (изп. 108)
До живот: 198
15 г. — 115
12г. — 9
10г. — 71
8г. — 18
5г. — 121
3г. — 42
2г. — 41
4г. — 5
7г. — 4, 6г. — 2
1г. — 67
1г. условно — 78
прек. — 6
поч. — 51
12 г. — 1
спр. — 3, на фронта — 1
оправдани — 99

VII. РУСЕ И РУСЕНСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 561
Осъдени на смърт: 100 (изп. 53)
До живот: 71
15 г. — 61
10г. — 31
5г. — 45
2г. — 31
1г. — 51
3г. — 14
6г. — 10
3г. — 14
4г. — 2, 8м. — 4
1г. условно — 36
прек. — 7

поч. — 4
12 г. — 1, 6м. — 10
спр. — 1
оправдани — 152

VIII. ВАРНА И ВАРНЕНСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 1141
Осъдени на смърт: 302 (изп. 132)
До живот: 100
15 г. — 125
10г. — 83
5г. — 67
8г. — 14
3г. — 34
12г. — 3
2г. — 38
6г. — 32
1г. — 146
1г. условно — 84
прек. — 81
поч. — 9
6г. 6м. — 1
спр. — 30
оправдани — 114

IX. ГОРНА ДЖУМАЯ И ГОРНОДЖУМАЙСКА ОБЛАСТ ОБЩО:

Подсъдими: 333
Осъдени на смърт: 100 (изп. 45)
До живот: 93
15 г. — 37
10г. — 25
12г. — 1
5г. — 26
3г. — 3

2г. — 7
1г. — 14
6г. — 1
1г. — 146
1г. условно — 152
оправдани — 11
поч. — 10

РЕКАПИТУЛАЦИЯ ЗА ЦЯЛА БЪЛГАРИЯ

Подсъдими: 10919
Осъдени на смърт: 2618 (изп. 1046)
До живот: 1226
15 г. — 946
10г. — 627
20г. — 28, 8г. — 134
5г. — 1006
3г. — 332, 8м. — 4
7г. — 134
1г. — 724, 4г. — 7
6г. — 48, 6м. — 5
6г. 6м. — 1
1г. условно — 652
прек. — 104
поч. — 202
12 г. — 41
спр. — 104, на фр. — 1
оправдани — 1485

Забележка: съкращенията в сведението са направени от Георги Петров. Те означават следното: подс. — подсъдими; см. — издадени смъртни присъди; изп. — изпълнени смъртни присъди; дожив. — доживотен строг тъмничен затвор; поч. — починали; опр. — оправдани; прекр. — прекратени преписки; спр. — спрени дела; усл. — условно осъдени; на фр. — лица, които са на фронта; отс. — отсъстващи.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 9

Централен държавен архив, ф. 88, оп. 2, а. е. 140, л. 5–6

ПРОТОКОЛ

Четвъртият състав на Народния съд за Врачанска област — гр. Орехово, с присъдата си от 15 февруари 1945 година, постановена по наказателното му дело № 5511944 година, е осъдил на смърт подсъдимите по същото дело: — 1. Васил Велчев Гергов от с. Вировско, Врачанска околия, бивш групов началник на държавна сигурност гр. Орехово; 2. Иван Ценов Вътков от с. Джурилово, Белослатинско, бивш агент при държавна сигурност в гр. Орехово; 3. Подпоручик Минко Найденов от с. Тотлебен, Плевенско, служащ в 36-и пех. Козлодуйски полк в гр. Орехово; 4. Димитър Кръстев Говедарски от с. Хайредин, Ореховско; 5. Герго Тодоров Топалски от с. Хайредин, Ореховско; 6. Петко Каменов Петков от с. Студено Буче, Фердинандско, бивш полицаи; 7. Димитър Петков Пунчев от с. Хайредин, Ореховско; 8. Димитър Петков Ваков от с. Хайредин, Ореховско; 9. Иван Владимиров Попов от с. Хайредин, Ореховско; 10. Младен П. Топалски от с. Хайредин, Ореховско; 11. Тодор Димитров Тодоров (Манавски) от с. Хайредин, Ореховско; 12. Георги Тодоров Боков (Мирин) от с. Хайредин, Ореховско; 13. Юлиан П. Гуцерски от с. Хайредин, Ореховско; 14. Киро Младенов Тодоров от с. Хайредин, Ореховско; 15. Крум Г. Дунчев от с. Липница, Ореховско, бивш секретар-бирник; 16. Марин Ц. Жупкин от с. Крушовица, Ореховско; 17. свещеник Цветан Попхристов от с. Крушовица, Ореховско; 18. Симеон Ц. Цанков от с. Крушовица, Ореховско; 19. Яко Ангелов Попов от с. Козлодуй, Ореховско; 20. Павел Иванов Пенчев от с. Рогозен, Ореховско, бивш полицаи; 21. Цено Цонков Петров . от с. Малорад, Ореховско, бивш горски стражар; 22. Васил Ценов Дачев от с. Малорад, Ореховско, бивш полицаи; 23. Данаил Андреевич Бабин, родом от Русия, жител на с. Софрониево, Ореховско; 24. Петър Кръстев Левашки от с. Сираково, Ореховско, бивш полицаи; 25. Арсен

Димитров Георгиев от с. Раяиовци, Белоградчишко, бивш полицаи; 26. Стою Драганов Тошев от с. Корново, Белослатинско, бивш полицаи; 28. Лазар Цеков Нинов от с. Липница, Ореховско, бивш полицаи; 29. Мито Коцов Петров от с. Алтимир, Ореховско, бивш общински стражар; 30. Вълчо Петков Канчев от с. Рогозен, Ореховско, бивш полицаи и 31. Георги Стаменов Денински от с. Добралево, Ореховско, бивш полицаи, за това, че през разни времена от 1 януари 1941 година до 9 септември 1944 година са извършили следните престъпни деяния: а) че в страната или извън нея, във връзка с водената политика, са заповедали, поощрявали и извършвали убийства и изтезания и б) че доброволно са служили и предавали на полицията, жандармерията и войската такива сведения, които са се отнасяли до безопасността или важни интереси на партизаните или други борци за Народните свободи.

Осъдените на смърт са доведени от гр. Орехово с камион в 7.30 часа след обед на 16 февруари 1945 година в Врачанския местен затвор и настанени в единични килии на първия и втория етаж на същия затвор.

На основание чл. чл. 605, 610 п. п, 1, 2 и 3; 611 и 613 от закона за наказателното съдопроизводство от 10.30 часа до 12 часа вечерта на около 180 крачки югоизточно от изходните врата на затвора, съгласно предвидените в чл. чл. 556–576, без чл. чл. 572, 573 и 576 от правилника за затворите и чл. 10 от Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеяния, свързани с нея, в присъствието на прокурора на Врачанския областен съд — ХРИСТО ДАНОВ, свещениците Петко П. Станев и Георги П. Маринов, директора на местния затвор — Лозан Монов, д-р Слави Йорданов, лекар от Врачанската държавна болница, сега мобилизиран в 6-а Дивизионна болница в чин офицерски кандидат, и секретаря на Врачанския областен съд — Емил П. Андреев, на 16 февруари 1945 година в 10.30 часа вечерта всички осъдени на смърт се изведоха от килиите от главните надзиратели Петър А. Кърлов и Владин Игнатов и надзирателя Нино Цветков. Извеждането започна от килия № 1 на първия етаж и се свърши с последната килия на втория етаж. Осъдените се построиха по двама в протежение на целия коридор на първия етаж в затвора, извън решетката, в присъствието на горе

поменатите служебни лица, дежурните надзиратели и милиционери. След като се направи проверка на самоличността на осъдените, прокурорът заповеди на секретаря на областния съд да прочете гласно присъдата, предмет на изпълнението. След прочитане на присъдата двамата свещеници прочетоха съответните молитви и поканиха осъдените, които желаят да приемат светото причастие. В стаята на главните надзиратели всички осъдени по собствено техно желание по двама приеха светото причастие.

Осъдените се разделиха на четири групи и изведоха в двора на затвора, от там се довеждаше всека група по отделно и последователно на определеното за разстрелване място — 180 крачки югоизточно от изходните врата на същия затвор.

Групите осъдени се придружаваха от затвора до поменатото място за разстрелване, както следва:

1. Първата група от шест осъдени, от Директора на затвора Лозан Монов, надзирателя Йордан Иванов и четири души милиционери.

2. Втората група от шест осъдени от главния надзирател Владин Игнатов, надзирателя Мито Йорданов и четири души милиционери.

3. Третата група от шест от главния надзирател Петър А. Кърлов, надзирателя Йордан Иванов и четири души милиционери.

4. Четвъртата група от тринадесет осъдени от главния надзирател Петър А. Кърлов, надзирателя Нино Цветков и четири души милиционери.

В 11 часа и 40 минути вечерта се разстреляха от назначените за това лица всички осъдени. След 20 минути телата на разстреляните се прегледаха обстойно от д-р Слави Йорданов, лекар в Врачанската държавна болница, а мобилизиран в 6 Дивизионна болница в чин офицерски кандидат, който установи, че всички разстреляни са престанали да живеят.

Прокурорът даде нареждане трупове на разстреляните да бъдат погребани.

За така изпълнените смъртни наказания върху осъдените, поменати по-горе, се състави настоящият протокол, препис от който, заедно с препис от присъдата, да се представи в Министерството на Правосъдието за сведение, като се съобщи и на Четвъртия състав на Народния съд за Врачанска област — гр. Орехово, за изпълнението на същата присъда, на който съд да се изпрати и препис от този протокол.

гр. Враца, 16 февруари 1945 година.
На Врачанския областен съд, ПРОКУРОР:
Хр. Данов
На същия съд, СЕКРЕТАР: Ем. П. Андреев

ПРИЛОЖЕНИЕ № 10

Централен държавен архив, ф. 88, оп. 2, а. е. 140, л. 22

ПРОТОКОЛ

Четвъртият състав на Народния съд за Врачанска област — гр. Орехово, с присъдата си от 23 март 1945 година, постановена по наказателното му дело №90145 година, е осъдил на смърт подсъдимите по същото дело:

1. Иван Ст. Опров от с. Бутан, Ореховско, на 45 год.
2. Димитър Тодоров Бакъов от с. Бутан, Ореховско, на 51 год.
3. Крум Петров Кузманов от с. Бутан, Ореховско, на 44 год.
4. Борис Ценов Христов от с. Бутан, Ореховско, на 32 год.
5. Русин Петков Лихарски от с. Бутан, Ореховско, на 32 год.
6. Трифон Христов Трифонов от с. Бутан, Ореховско, на 48 год.
7. Андрей Христов Вълковски от с. Манастирище, на 43 год., и
8. Георги Русев Радков от гр. Разград, на 55 год.

Осъдените на смърт са доведени от гр. Орехово на 23 март в 6.20 часа след обед в Врачанския местен затвор и настанени в единични килии по двама на първия етаж — килии № 5, 6, 7 и 9.

На основание чл. чл. 605, 610 п. п. 1, 2 и 3; @6Л и 613 от закона за наказателното съдопроизводство, съгласно предвидените в чл. чл. 556–576, без чл. чл. 572, 573 и 576 от правилника за затворите и чл. 10 от Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея, в присъствието на д. зам. прокурора при Врачанския областен съд — БОРИСЛАВ Г. НАЙДЕНОВ, свещениците ПЕТКО П. СТАНЕВ и ГЕОРГИ П. МАРИНОВ, директора на Врачанския местен затвор — ЛАЗАЦ МОНОВ, д-р ПАСТАРМАДЖИЕВ, полит. лекар в 6-а Дивизионна болница, с чин МАЙОР, и секретаря на Врачанския областен съд — ЕМИЛ П. АНДРЕЕВ, на 23 март 1945 година в ДЕВЕТ ЧАСА ВЕЧЕРТА всички осъдени на смърт се изведоха от килиите от главния надзирател

ВЛАДИН ИГНАТОВ и надзирателя ЙОРДАН ИВАНОВ. Извеждането започна от килия № 5 и свърши с последната килия № 9. Осъдените се построиха по двама в коридора на първия етаж на затвора извън решетката, в присъствието на горе поменатите служебни лица, дежурните надзиратели и милиционери, след като се направи проверка на самоличността на осъдените, д. 3. прокурорът заповеди на секретаря на областния съд да прочете гласно присъдата, предмет на изпълнението. Прочете се присъдата, след което двамата свещеници, прочетоха съответните молитви и поканиха осъдените, които желаят, да приемат светото причастие. В стаята на домакина всички осъдени по собствено техно желание по двама приеха светото причастие.

Осъдените се разделиха на две групи по четири души и изведоха в двора на затвора, от там се довеждаше всяка група поотделно и последователно на определеното за разстрелване място — 200 крачки югозападно от изходните врата на същия затвор.

Групите осъдени се придружаваха от затвора до поменатото за разстрелване място, както следва:

1. Първата група от четири осъдени от главния надзирател ВЛАДИН ИГНАТОВ и надзирателя ЙОРДАН ИВАНОВ и четири души милиционери, и

2. Втората група от четири осъдени от надзирателите НИНО ЦВ. ДЖАНАБЕТСКИ и ХРИСТО АНГЕЛОВ.

В 9 часа и 30 минути вечерта се разстреляха от назначените за това лица всички осъдени. Телата на разстреляните след 20 минути се прегледаха обстойно от д-р ПАСТАР МАДЖИЕВ, полит. лекар при 6-а Дивизионна болница, с чин майор, който установи, че всички разстреляни са престанали да живеят.

Свещениците прочетоха съответните молитви и прокурорът даде нареждане трупове да бъдат погребани.

За така изпълнените смъртни наказания върху осъдените, поменати по-горе, се състави настоящият протокол, препис от който, заедно с препис от присъдата, да се представи в Министерството на правосъдието за сведение. Да се съобщи и на Четвъртия състав на Народния съд за Врачанска област, гр. Орехово, за изпълнението на смъртната присъда, на който съд да се изпрати и препис от този протокол.

гр. Враца, 23 март 1945 година

На Врачанския областен съд д. з. ПРОКУРОР:

Б. Г. Найденов

На същия съд СЕКРЕТАР:

Ем. П. Андреев

ПРИЛОЖЕНИЕ № 11

Централен държавен архив, ф. 88, оп. 2, а. е. 140, л. 50

АКТ

Подписаните: Асен Мих. Барутчийски, зам.-прокурор при Плевенския областен съд, Митко Кузов — секретар при Плевенския областен съд, Георги Петров, директор на Плевенския затвор, д-р Георги Мирчев Луковитски — градски лекар, и свещеник Борис Александров Васев в изпълнение писмото на господина прокурора при Плевенския областен съд под № 4-945-1 от @14.11.945 година, с което се предписва присъда № 1 от @14.11.945 година по лак, дело № 1/1944 година на третия състав на Плевенския народен съд, относно осъдените на смърт

- 1) Кап. Христо Илиев Раков от гр. Плевен,
- 2) поручик Васил Игнатов Гечев от гр. Плевен,
- 3) подпоручик Христо Костов Костов от гр. Плевен,
- 4) подпоручик Никола Ганев Николов от гр. Ловеч,
- 5) подпоручик Кирил Банков Батолов от гр. София,
- 6) подпоручик Тодор Димитров Пейчев от с. Гост, Брезнишко,
- 7) подпоручик Пею Иванов Радойчев от гр. Плевен,
- 8) подпоручик Георги Иванов Манев от гр. Плевен,
- 9) подпоручик Милко Лачев Минков от гр. Ловеч,
- 10) подофицер Георги Атанасов Нинов от с. Садовец, Луковитско,
- 11) подоф. Колю Пенков Патарински от с. Угърчин, Ловчанско,
- 12) кан. подоф. Георги Илиев Георгиев от с. Стижерово, Свищовско,
- 13) кан. подоф. Иван Ченков Пенев от с. Ореш, Свищовско,
- 14) кан. подоф. Вълчо Цанков Иванов от с. Малък вършец, Севлиево,
- 15) кан. подоф. Иван Маринов Иванов от с. Шумата, Севлиево,

16) кан. подоф. Стамен Симеонов Стаменов от с. Ъглен, Луковитско,

17) кан. подоф. Недю Минчев Недев от с. Каменец, Плевенско,

18) Дамаскин Стоянов Ачев от с. Пелишат, Плевенско,

19) Никола Кръстев Симеонов от с. Садовец, Луковитско,

20) кан. подоф. Нано Иванов Влахов от с. Карлуково, Луковитско

и

21) редн. Димитър Петров Стефанов от с. Ракита, Луковитско, а понастоящем затворници в Плевенския затвор, да бъде приведена в изпълнение веднага, съгласно чл. 10 от Наредба-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвличане България в световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея.

Днес, 15.11.1945 година, в един часа се приведе в изпълнение присъдата, упомената по-горе. Свещеникът прие изповедта им и осъдените приеха светото причастие. Дадена им бе последна дума от зам.-прокурора. Секретарят прочете присъдата, след което осъдените бяха екзекутирани. Смъртта на същите бе констатирана от лекаря. Погребяха се и свещеникът извърши религиозна служба.

За гореизложеното се състави настоящият акт и преподписа от горепоменатите лица.

На Плевенския обл. съд — зам.-прокурор: п. А. Барутчийски

На Плев. обл. съд — секретар: п. М. Кузов

На Плевенския обл. затвор — директор: п. Г. Петров

Луковитски градски лекар: п. Д-р Г. Мирчев и

Свещеник: п. Б. Александров.

ВЕРНО,

на прокурора при Плевенския областен съд,

СЕКРЕТАР:

ПРИЛОЖЕНИЕ № 12

Централен държавен архив, ф. 88, оп. 2, а. е. 140, л. 28

ПРОТОКОЛ

Първият състав на Народния съд за Врачанска област — гр. Враца, с присъдата си от 10 април 1945 година по нак. дело № 65/45 година е осъдил на смърт подсъдимите:

1. Павел Минков Панов от с. Голово, Ореховско,
2. Борис Антонов Горанов от гр. Бяла Слатина,
3. Лукан Лилов Луканов от гр. Бяла Слатина,
4. Никола Йорданов Шинкчийски от гр. Лом,
5. Георги Стоянов Георгиев от с. Костичовци, Бялоградчишко,
6. Димитър Илиев Митов от с. Кален, Врачанско,
7. Никола Овчаров поп Христов от с. Долна Кремена, Врачанско,
8. Петър Симеонов Тачев от с. Рибен, Плевенско,
9. Христо Лефтеров Кирков от с. Добруша, Врачанско,
10. Христо Стайков Георгиев от с. Роман, Врачанско,
11. Нешко Цолов Иванов от с. Синьо бърдо, Врачанско,
12. Никола Кирилов Цаков от с. Батулци, Врачанско,
13. Милко Станоев Димитров от с. Ивановци, Видинско, и
14. Стефан Димитров Кръстев от с. Долна Кремена, Врачанско,

за това, че през разни времена от 1 януари 1941 година до 9 септември 1944 година в страната или извън нея във връзка с водената външна и вътрешна политика на правителствата са заповядали, поощрявали и извършвали убийства, тежки телесни повреди, палежи, грабежи, обири и изтезания, доброволно са служили и предавали на полицията, жандармерията и войската такива сведения, които са се отнасяли до безопасността или важни интереси на партизаните и други борци за народните свободи.

Осъдените на смърт са настанени в килии №№ 4, 5, 6, П, 12, 13 и 14 по двама.

На основание чл. чл. 605, 610 п. п. 1, 2 и 3; 611 и 613 от закона за наказателното съдопроизводство, съгласно предвидените в чл. чл. 556–576, без чл. чл. 572, 573 и 576 от правилника за затворите и чл. 10 от Наредбата-закон за съдене от Народен съд виновниците за въвлечане България в Световната война срещу съюзените народи и за злодеянията, свързани с нея, в присъствието на д. з. прокурора при Врачанския областен съд — Борислав Г. Найденов, свещениците — протоерей Никола Спасов и свещ. Димитър п. Тодоров, директора на Врачанския местен затвор Лозан Монов, полит. лекар при 6-а Дивизионна болница — д-р Пастармаджиев в чин майор, и секретаря на Врачанския областен съд — Емил П. Андреев, на 10 април 1945 година в 8.30 часа вечерта, всички осъдени на смърт се изведоха от килиите от главния надзирател Владин Игнатов и надзирателите Нино Джанабетски и Йордан Иванов.

Осъдените на смърт се построиха в коридора на първия етаж на затвора извън решетката, в присъствието на поменатите вече служебни лица, дежурните надзиратели и милиционери, след като се направи проверка на самоличността на осъдените, прокурорът заповяда на секретаря на областния съд да прочете гласно присъдата, предмет на изпълнението. След прочитане на присъдата двамата свещеници прочетоха съответните молитви и поканиха осъдените, които желаят, да приемат святото причастие. В канцеларията на главните надзиратели всички осъдени по двама по собствено техно желание приеха святото причастие.

Осъдените се разделиха на две групи и изведоха в двора на затвора. От там се довеждаше всяка група по отделно и последователно до определеното за разстрелване място — 450 крачки югозападно от изходните врата на затвора.

Групите осъдени се придружаваха от затвора до поменатото място за разстрелване, както следва:

1. Първата група от 6 осъдени, от надзирателя Нино Джанабетски и надзирателя Илия Николов Станков и четири души милиционери.

2. Втората група от 8 осъдени, от надзирателя Нино Джанабетски и надзирателя Илия Николов Станков и четири души милиционери.

В 9.45 часа вечерта се разстреляха от назначените за това лица всички осъдени. Телата на разстреляните 20 минути след

разстрелването се прегледаха обстойно от д-р Пастармаджиев, полит. лекар 6-а Дивизионна болница, в чин майор, който установи, че всички разстреляни са престанали да живеят.

Свещениците прочетоха съответните молитви, след което прокурорът даде нареждане трупите на разстреляните да бъдат погребани.

За така изпълнената смъртна присъда върху осъдените, поменати по-горе, се състави настоящият протокол, препис от който заедно с препис от присъдата да се представи в Министерството на правосъдието, за сведение. Да се съобщи и на първия състав на Народния съд за Врачанско, гр. Враца, за изпълнението на същата присъда, на който съд да се изпрати и препис от настоящия протокол.

гр. Враца, 10 април 1945 година

На Врачанския областен съд, д. з. ПРОКУРОР

Бор. Г. Найденов

На същия съд, СЕКРЕТАР

Ем. П. Андреев

ПРИЛОЖЕНИЕ № 13

Централен държавен архив, ф.8, оп. 1, а. е. 140, л. 59

До Министерството на Правосъдието
(наказателен отдел)

Прокурорски надзор при
Хасковския обл. съд
№ 1539
24.III.1945 год. гр. Хасково

Донасям в Почитаемото Министерство на Правосъдието, че на 5 март, т. г. през нощта на гробищата край гр. Борисовград бе приведена в изпълнение присъдата на V състав на Ст. Загорския Народен съд, произнесена на същата дата по нар. дело № 2/945 г. спрямо осъдените на смърт: 1. Капитан Бойко Николов Ханджиев, 2. поручик Юрдан Каменов Георгиев, 3. подофицер Марин Ангелов Колев, 4. подофицер Цветан Михайлов Тошев, 5. подоф. Кръстю Зерков Тодоров, 6. подоф. Любен Георгиев Канин, 7. подоф. Ангел Георгиев Витанов, 8. подоф. Никола Иванов Николов, 9. Симеон Христов Видев, 10. Георги Стоянов Лифаков, 11. Даню Делчев Костов, 12. Теню Митев Михов, 13. Стойко Атанасов Манолов, 14. Баню Георгиев Банев, 15. Васил Павлов Икономов, 16. Васил Николов Марлъов, 17. Георги Петков Здравчев, 18. Димитър Желязков Христовски, 19. Еню Александров Паунов, които се разстреляха от милицията.

Приложение: един акт.

ПРОКУРОР: Секретар:

ПРИЛОЖЕНИЕ № 14

Централен партиен архив, ф. 1, оп. 7, а. е. 519, л. 1

РАДИОГРАМА

Спиридонов (Трайчо Костов) до Георги Димитров в Москва
16.X.1945 г.

В връзка с идването на американския журналист Итъридж, за който се предполага, че чрез една по-обективна информация за положението в България трябва да даде повод на американците за сближаване тяхното гледище за България с това на СССР и за признаване на ОФ правителство, решихме, по предложение на Кимон, да пуснем от лагерите по-малко провинените и да оставим само отявлените фашисти, да разрешим на семействата на осъдените от народния съд да се върнат в София, да дадем помилване на още някои от осъдените по народния съд. В същото време да се прилага най-строга ОФ законност срещу всички клеветници, смутители на реда, провокатори и пр. Спиридонов

БИБЛИОГРАФИЯ

I. Източници

1. Централен партиен архив

ф. 146, оп. 2, 4, 5, 6 (Архив на Георги Димитров)

ф. 250, оп. 1 (Архив на Георги Петров)

ф. 203, оп. 1 (Архив на д-р Минчо Нейчев)

ф. 1, оп. 5, 6, 7 (Архив на Политбюро на БКП)

ф. 1, оп. 22 (Архив на Военния отдел при ЦК на БРП /к/)

мф. 429, 430, 431 (Архив на ЦК на БРП /к/)

2. Централен държавен архив

ф. 136, оп. 1,1а (Архив на Министерски съвет)

ф. 88, оп. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 6а, 7, 7а, 8, 9,10 (Архив на Министерството на правосъдието)

ф. 28, оп. 1 (Архив на Националния комитет на Отечествения фронт)

3. Централен държавен исторически архив ф. 3, оп. 15 (Монархически институт)

4. Архив на Министерството на вътрешните работи

ф. 37, оп. 1

НС-II (Народен съд)

5. Дневници на Народното събрание XXV ОНС

6. Вестници

в. „Отечествен фронт“ 1944–1945 г.

в. „Работническо дело“ 1944–1945 г.

в. „Изгрев“ 1944–1945 г.

в. „Земеделско знаме“ 1944–1945 г.

в. „Народен съд“ 1944–1945 г.

„Държавен вестник“ 1944–1946 г.

II. Литература

1. Богдан Филов. Дневник, С. 1990

2. Константин Муравиев. Събития и хора, С. 1992

3. Стойчо Мошанов. Моята мисия в Кайро, С. 1991
4. Говори радиостанция „Христо Ботев“, т. III, С. 1951
5. Въоръжената борба на българския народ против фашизма, 1941–1944. Документи, С. 1962
6. Съветниците на цар Борис III. Народен съд. Дознания, С. 1993

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

1. ЦК на БРП (к) — Централен комитет на Българската работническа партия (комунисти)
2. РМС — Работнически младежки съюз
3. БЗНС — Български земеделски народен съюз
4. ПК „Звено“ — Политически кръг „Звено“
5. ПЦ на НОВА — Главен щаб на народоосвободителната въстаническа армия
6. ВОЗ — въстаническа оперативна зона
7. СКК — Съюзническа контролна комисия
8. НК на ОФ — Национален комитет на Отечествения фронт
9. ПБ на ЦК на БРП (к) — Политбюро на Централния комитет на Българската работническа партия (комунисти)
10. ВКП (б) — Всесъюзна комунистическа партия (болшевики)
11. ИККИ — Изпълнителен комитет на Комунистическия интернационал
12. ОНС — Обикновено народно събрание
13. МВР — Министерство на вътрешните работи
14. ОК на БРП — Окръжен комитет на Българската работническа партия

НАРОДНИЯТ СЪД — НЕИЗЖИВЯНА ТРАГЕДИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

В продължение на десетилетия на българския народ от ранна възраст бе втъпявано, че „народният съд“ е висша проява на обществен морал и справедливо възмездие — акт, който е утвърдил България като правова държава, достойна да заеме мястото си между цивилизованите народи. Че със своите „строги, но справедливи присъди“ „народният съд“ е наказал жестоки престъпници, възпрял е стихийните прояви на отмъщение, осутил е беззаконията и саморазправата. А към „народните врагове“ и техните потомци се насаждаше омраза и нетърпимост — тяхната съдба бе съдба на „бивши хора“!

Срещу тази позиция, която за съжаление се поддържа и днес от партията, отговорна за това най-масово унищожение на хора в новата история на България, бе невъзможно не само каквото и да е открито противопоставяне, но дори и строго кабинетното обективно научно изследване, необходимо условие и първи етап в което е достъпът и проучването на автентични документи.

Крахът на комунистическата тоталитарна система и започналите процеси на демократизация в нашата страна създадоха условия да се чуе и другата страна. Вече близо 5 години демократичната общественост поставя въпроса за обективно проучване и справедливо решаване на проблема „народен съд“. Първа публична проява в това отношение бе научно-публицистичната сесия „Народният съд и политическото насилие в България“, организирана на 31.1.1992 г. от съюз „Истина“ и създадения по негова инициатива Граждански комитет. По същото време в Народното събрание бе внесен и проектозакон за отмяна на Наредбата-закон за „народния съд“. Налице бяха всички основания за такъв акт:

— От юридическо гледище „народният съд“ е антиконституционен и противозаконен. Той бе и ненужен.

Съществуващото тогава наказателно законодателство даваше достатъчни възможности за наказание на действително виновни лица.

— Народният съд осъди много хора, вече избити без съд и присъда, за да се прикрият и оневинят чрез лъжезаконност убийците и да се обсеби имуществото на жертвите.

— По своята жестокост присъдите на „народния съд“ са безпрецедентни. Незаконните конфискации бяха фактически присъди над невинните близки на осъдените. Клеймото „народен враг“ беляза потомците, дори още неродените!

Защитниците на „народния съд“ се мъчат да го оправдаят, като се опитват да го приравнят със създадения по-късно Международен трибунал в Нюрнберг и с уж поети от България задължения по примирието. И двете твърдения са нечисто боравене с истината.

„Народният съд“ бе създаден почти месец преди сключването на примирието между България и съюзените нации. В текста на примирието единствено чл. 6 има отношение към проблема и той гласи: „България ще сътрудничи за задържането на лицата, обвинени във военни престъпления и съденето им.“ Толкова! За никакви специални съдилища не става дума.

Съпоставката на „народния съд“ с Нюрнбергския трибунал е смешна и нелепа. Лондонското съглашение между СССР, Великобритания, Франция и САЩ за съдене на германските военнопръстъпници е от 8 август 1945 г., т. е. 3 месеца след капитулацията на Германия и почти една година след нашенския „народен съд“. Трибунальт подвежда под отговорност само 24 души, а фактически съди само 22 — изключва самообесилия се в началото на процеса д-р Лай и прекратява съдебното преследване срещу болния Круп. Не съди Хитлер, Химлер, Гьобелс (умрели не се съдят!). Съдът се състои от висококвалифицирани юристи и заседава 11 месеца с 403 открити съдебни заседания. От 22-мата подсъдими на смърт са осъдени само 11 (един от тях — Борман, задочно), 3 — на доживотен затвор, 5 — от 2 до 10 години, а трима от най-висшите ръководители на райха са изобщо оправдани. Присъдите са изпълнени 16 дни след произнасянето им. Осъдените имат право на молби за помилване. Останалите виновни лица в Германия се съдят от обикновени съдилища, като по данни от печата общият брой на осъдените на смърт е не повече от 200!

Сравнете тези данни с масовото клане у нас, наречено „народен съд“!

Но може би най-фрапантна и ужасяваща е разликата между Нюрнбергския трибунал и „народния съд“, когато ги сравним по отношение на смисъла, целта и моралните последици за нацията.

„Нюрнбергският процес прави чест на 20 век. Той уби самата зла идея и много малко от заразените от нея хора.“ (Солженицин, „Архипелаг Гулаг“, т. 2, стр. 227).

А какво извършиха комунистите у нас след 9.IX.1944? Убити бяха извънредно много хора, за да се възцари злината — класовата омраза, насилието, терорът, безчовечието!

Защото целта на „народния съд“ не бе наказанието на действително виновни, не бе катарзиса за българското общество. Избиването на хиляди българи без съд и присъда в първите месеци след 9.IX.1944 г. и последвалия „народен съд“ бяха всъщност два последователни акта на едно и също престъпление, което БКП организира зад гърба на своите съюзници от Отечествения фронт, истинското име на което е престъпен заговор срещу единството на българската нация и планомерно унищожаване на политическите противници.

Скритите механизми на този дяволски сценарий обаче оставаха неясни. Кой и как решаваше съдбата на хилядите жертви? Каква е личната отговорност на отделните дейци от върхушката на БКП, на Георги Димитров?

Единствено непредубеденото проучване и публикуване на архивите от това време можеше да отговори на тези въпроси. И това бе дълг на нашите историци. За съжаление по причини, които не е трудно да отгатнем, нашите учени избягваха тази неудобна, парлива тема.

Именно за това трябва да се приветства трудът на проф. Диню Шарланов и Поля Мешкова, благодарение на които българската общественост има вече в ръцете си автентичните документи, които разкриват скритите механизми на „народния съд“. Бруталната жестокост, потъпканата законност и античовещината, които лъхат от тях, в много отношения надминават очакванията дори и на онези, които на гърба си са изпитвали „законността“ на тоталитарното време. За илюстрация ще си позволя да цитирам кратък откъс от един от документите: „В момента, когато народните съдии завършват своята

работа, е необходимо сериозно да се разгледа въпросът за семействата и близките на екзекутираните и осъдени фашисти, народни предатели и палачи... Обсъдете с Югов необходимите срочни мероприятия за изселването на тези хора в подходящи за целта райони. Част от тях трябва да бъдат изпратени на принудителна работа. Никакви съображения за хуманност и милосърдие не трябва да изиграят в дадения случай каквато и да е роля..." (курсивът мой — Г. М.) — Из радиограма от 19.IV.1945 г. на Георги Димитров до Трайчо Костов.

Ето, в публикуването на такива документи се крие не само познавателната стойност на книгата на Д. Шарланов и П. Мешкова. Безспорно техният труд ще бъде от голяма полза и в практическата дейност на нашите политици, на депутатите в бъдещото Народно събрание, които, нека се надяваме, ще отхвърлят най-сетне по законодателен път този позор за България, а и на юристите, когато в съдебната зала пледират за справедливост към жертвите на „народния съд“ и техните потомци.

Но преди всичко пълното разкриване на истината за „народния съд“ и политическото насилие ще помогне на българския народ да изживее своя катарзис и освободен от Каиновия комплекс на братоубийство да поеме наистина пътя към национално помирение и достойно бъдеще. В това е и голямото обществено въздействие и значение на тази книга. Тя трябва да стигне до разума и съвестта на всеки българин.

На авторите пожелаваме в най-скоро време да представят на нашата общественост и втората част на изследването „Разпра с опозицията“.

Проф. д-р ГЕОРГИ МАРКОВ, председател на съюз „Истина“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.